

T. C.

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN KÜLLİYESİ

Bekir YILMAZÖRNEK

2501070316

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ahmet Kal'a

İstanbul 2010

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **KADIN ÇALIŞMALARI** Bilim Dalında **2501070316** numaralı **BEKİR YILMAZÖRNEK** 'in hazırladığı **“ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN KÜLLİYESİ”** konulu **YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **16.07.2010 CUMA** günü saat **11.00'de** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABUL** ne* **OYBİRLİĞİ/ OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

OYÇOKLUĞUYLA

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.AHMET KAL'A	KABUL	
PROF.DR.TEVFİK GÜRAN	Kabulü	
PROF.DR.COŞKUN ÇAKIR	Dzultilmen	
YRD.DOÇ.DR. ERCÜMENT BALCI	Kabulü	
YRD.DOÇ.DR.ŞEVKET KAMİL AKAR	Kabulü	

ÖZ
ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN KÜLLİYESİ
BEKİR YILMAZÖRNEK

Mimar Sinan'ın İstanbul'daki üçüncü, Üsküdar'daki ilk yapısı olan Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesini incelemeye çalıştık. Onbeş bölümde incelediğimiz külliye'nin fonksiyonlarının kurulduğu bölgeye ve yakın çevresine verdiği hizmetler takdire şayandır. Topraklarını zulmederek değil, topraklarına hizmet götürerek büyüyen ve gelişen Osmanlı İmparatorluğu'nun, sadece çok küçük bir alanını kapsayan Üsküdar'ın camileri ve evkafının küçük bir bölümünü oluşturan Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi yeniden şehirlerini ihya etmek isteyen ve yeniden büyük bir devlet olma yolunda olan Türkiye Cumhuriyeti için güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Vakfiyelerde yer alan vakfın yürütülme şartları, vakıf görevlilerinde aranacak nitelikler, yapıları gereken işler, verilmesi gereken ücretler ve görevlileri denetleyecek kişiler gibi konular günümüzde de incelenmeli, dönemimizin koşullarına göre yeniden elden geçirilmeli ve günümüze uyarlanmalıdır. Üsküdar'da çoğu kimsenin ismini dahi bilmediği Mihrimah Sultan Külliyesi'nin yüzleri aşan çalışanları, çalışma sistemleri, kontrol mekanizmaları ve ücretlendirilmeleri gibi bilgilerin tekrardan değerlendirilmesi ve faydalı bilgiler haline getirilmesi yine memleketimiz açısından faydalı olacaktır.

Gelir kaynakları Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi'nin ekonomik yönden gizli yönünü göstermektedir. Dışarıdan bakıldığında bir cami, bir medrese ve bir sıbyan mektebi'nden oluşan mimari açıdan güzel bir yapı topluluğu görünümündeki külliye, adeta buzdağının görünen yüzünü oluşturmaktadır. Vakfiyelerinde yer alan yüz'den fazla köy, dükkanlar, ticari ve sınai işletmeler ve diğer gelir kaynakları külliye'nin asıl büyüklüğünü göstermektedir. Akarların fazla olmasının yanı sıra bunların yönetim sistemi de bizler için önemli verilerdir.

ABSTRACT
ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN KOMPLEX
BEKİR YILMAZÖRNEK

In this study, it has been aimed to examine the Mihrimah Sultan Külliyesi as Architect Sinan's first building in Üsküdar and the third for İstanbul. Different functions of the Külliye are admirable for its immediate vicinity and for near regions and has been observed under 15 sections in this study. Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi is a small part of a series of mosques and foundations of Üsküdar which was a very small part of the Ottoman Empire conquering and growing not by cruelty but by bringing services to the people and therefore setting a good example for the Turkish Republic taking the steps to be a great country and to revive its cities once more.

The system of Vakıf, such as the administration of the foundation, the specialities of foundation workers and the jobs needed to be done, payments to be made, supervisors of the workers should be examined, studied and revised again for today's conditions. The information about the workers of Mihrimah Sultan Külliyesi, being more than hundreds, their system of labor, work control mechanisms and payment evaluations should be examined again to evaluate this information while being beneficial for our country, even though so many people in Üsküdar does not even know this name.

The sources of finance for Mihrimah Sultan Külliyesi are displaying its economically unseen side. When observed superficially the Külliye, consisting of a group of architecturally exceptional buildings of a mosque, a medrese (school of high education) and a sıbyan mektebi (elementary school) is almost like the visible part of an iceberg. The main sources of finance in the records of the Vakfiye, consisting of hundreds of villages, shops, commercial and industrial facilities besides many other sources are the main greatness of the Külliye. The number of Akar (sources of finance) and their administrative system altogether are important data for our study.

ÖNSÖZ

Üsküdar’da, deniz ulaşımını kullanan tüm gözlerin aşına olduğu fakat adı bile doğru olarak bilinmeyen Mihrimah Sultan Külliyesi çalışmamızda ele alınmıştır. Günümüzde ayakta kalan birimlerinin yanında yıkılıp kaybolmuş olanları, artık kendisine ait olmayan akarlar ve bu akarlarla yapılan hayırları da incelenmiştir. Çalışmamızda ansiklopedi ve kitap taramaları haricinde, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Kudeb Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nden alınan vakfiyeler, Süleymaniye Kütüphanesi ve sanal ortamdan faydalanılmıştır.

Külliyenin fonksiyonlarını ve işleyişlerini belirleyen vakfiyeler bu çalışmada kilit rol oynamaktadır. Vakfiyeleri temin etmek, anlamak ve içerisinden tespitler yapıp tezin içerisine aktarmak, yine Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’nden faydalanmak konularında bana yardımcı olan danışman hocama, tüm bu çalışma temposu içerisinde yardımlarını esirgemeyip bana yardımcı olan aile fertlerime, tez ile ilgili tıkanığım noktalarda bana yol gösteren ve yeni ufuklar açan sevgili dostlarıma teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER LİSTESİ

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
RESİMLER LİSTESİ.....	x
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	xi
ÇİZİMLER LİSTESİ.....	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN VAKFI HAYRATI: KÜLLİYENİN

UNSURLARI ve İŞLEVLERİ	5
------------------------------	---

1 KÜLLİYEYİ OLUŞTURAN UNSURLAR.....	5
1.1 KÜLLİYENİN OLUŞUM SÜRECİ.....	6
1.2 CAMİ.....	14
1.2.1 İNŞAASI.....	14
1.2.2 YAPI TEKNİĞİ ve SANAT ÖZELLİKLERİ	16
1.2.3 ONARIMLAR, EKLEME ve ÇIKARMALAR.....	34
1.2.4 CAMİDE GÖRÜLEN HİZMETLER	35
1.3 İMARET	36
1.3.1 İNŞASI.....	36
1.3.2 ONARIMLAR, EKLEME ve ÇIKARMALAR.....	39
1.3.3 İMARETTE GÖRÜLEN HİZMETLER	41
1.4 MEDRESE.....	42
1.4.1 İNŞASI.....	42
1.4.2 YAPI TEKNİĞİ ve SANAT ÖZELLİKLERİ	43
1.4.3 ONARIMLAR, EKLEME ve ÇIKARMALAR.....	45
1.4.4 MEDRESEDE GÖRÜLEN HİZMETLER	47
1.5 MUVAKKİTHANE	50

1.5.1	İNŞASI.....	50
1.5.2	MUVAKKİTHANE'DE GÖRÜLEN HİZMETLER.....	53
1.6	MEKTEBLER.....	56
1.6.1	ÜSKÜDAR ' DAKİ MUALLİMHANE	56
1.6.2	KARABAŞ MAHALLESİ ' NDEKİ MUALLİMHANE	58
1.7	MEŞRUTALAR.....	58
1.8	TÜRBELER.....	60
1.8.1	SİNAN PAŞA TÜRBESİ.....	60
1.8.2	OSMAN BEY'İN MEZARI	61
1.8.3	SADRAZAM ETHEM PAŞA TÜRBESİ.....	62
1.9	HAZİRE.....	63
1.10	TEKKE	64
1.11	ÇEŞMELER.....	64
1.11.1	MİHRİMAH SULTAN ÇEŞMESİ	64
1.11.2	SU TEKNESİ.....	65
1.11.3	MİHRİMAH SULTAN SIBYAN MEKTEBİ ÇEŞMESİ	65
1.12	EK HİZMET BİRİMLERİ.....	66
1.12.1	ODUNLUK.....	66
1.12.2	VAKIF MEYDANI.....	67
1.12.3	VAKIF ODASI	67

İKİNCİ BÖLÜM

ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN KÜLLİYESİNİN VAKIF GÖREVLİLERİ68

2.1	VAKIF GÖREVLİLERİ.....	68
2.1.1	MÜTEVELLİ.....	68
2.1.2	KÂTİB-İ EVKAF.....	70
2.1.3	CABİ ve CİBAYET KATİBİ.....	71
2.1.4	SUBAŞI (ATLI CABİ)	72
2.2	CAMİ GÖREVLİLERİ	72
2.2.1	VAİZ	72
2.2.2	HATİB.....	73
2.2.3	İMAM.....	74
2.2.4	HAFİZ - SERMAHFEL - HOŞHAN	75
2.2.5	MUARRİF.....	75

2.2.6	CÜZ-HÂN, REİS-İ CÜZ-HÂN, MUARREF	76
2.2.7	KÜRSİHAN	77
2.2.8	MÜSEBBİH	77
2.2.9	MÜEZZİN.....	77
2.2.10	NOKTACI.....	78
2.2.11	KAYYIM	79
2.2.12	ÇERAĞCI - ÇIRAKÇI.....	79
2.2.13	ŞADIRVAN TABHÂNE VE ABHÂNE KAYYIMI	80
2.2.14	HÂFİZ-İ KÜTÜB.....	80
2.2.15	BUHURİ.....	81
2.2.16	DERSİÂM.....	81
2.2.17	ŞEYH-ÜL KURRÂ.....	82
2.2.18	DUÂĞÛ	82
2.3	İMARET GÖREVLİLERİ.....	83
2.3.1	İMÂRET ŞEYHİ.....	83
2.3.2	VEKİL-İ HARC	83
2.3.3	VEKİL-İ HARC KÂTİBİ.....	84
2.3.4	KİLERCİ	84
2.3.5	KİLERCİ ŞÂKİRDİ.....	85
2.3.6	ANBÂRİ.....	85
2.3.7	HABBÂZ ve REİS-İ HABBÂZ.....	85
2.3.8	AŞÇILAR ve AŞÇIBAŞI.....	86
2.3.9	GENDÜM-KÛB.....	86
2.3.10	HÎME-KEŞ, HAMÂL-İ GÛŞT	87
2.3.11	KAZGAN-ŞÛY.....	87
2.3.12	KÂSE-ŞÛY	87
2.3.13	KÂSE-KEŞ.....	88
2.3.14	NEKKÂD	88
2.3.15	NAKÎB-İ NÂN ve NAKÎB-İ GÛŞT	88
2.3.16	FERRÂŞ.....	89
2.3.17	MATBAH KAYYUMU.....	89
2.3.18	KAYYUM-HÂN	90

2.3.19	KAPICI.....	90
2.3.20	KENNÂS-I HELA	90
2.3.21	AHÛRÎ.....	91
2.3.22	MEREMMETCÎ.....	91
2.4	MEDRESE.....	92
2.4.1	MÜDERRİS	92
2.4.2	MUİD	92
2.4.3	İLİM TALEBELERİ	93
2.4.4	BEVVÂB	93
2.4.5	FERRAŞ.....	94
2.5	MUVAKKİTHANE	94
2.5.1	MUVAKKİT	94
2.6	MEKTEBLER	95
2.6.1	ÜSKÜDAR ' DAKİ MUALLİMHANE	95
2.6.2	MAHMIYE-İ KONSTANTİNİYE ' DEKİ MUALLİMHANE	96
2.7	TÜRBELER.....	97
 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM100		
ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN KÜLLİYESİNE BAĞLI VAKIF		
İŞLETMELER ve AKARLAR.....		100
3.1	VAKIF ARAZİLERİ - MUKATAALAR.....	100
3.2	MESKENLER	103
3.3	TİCARİ VE SİNAİ İŞLETMELER.....	104
3.3.1	HAN	104
3.3.2	DÜKKANLAR.....	106
3.3.3	SU YOLU.....	108
3.3.4	DİĞERLERİ.....	109
3.4	ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN VAKFI ' NİN DİĞER HAYRATI	109
SONUÇ.....		112
KAYNAKÇA		124
EKLER.....		132

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1 Mihrimah Sultan.....	2
-------------------------------------	---

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve çevresi.....	14
Fotoğraf 2 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı.....	19
Fotoğraf 3 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii minberi.....	20
Fotoğraf 4 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii vaaz kürsüsü	21
Fotoğraf 5 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii taç kapısı.....	22
Fotoğraf 6 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ana giriş kapısı.....	24
Fotoğraf 7 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii müezzin, kandil ve hünkar mahfelleri	25
Fotoğraf 8 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii son cemaat mahalli	26
Fotoğraf 9 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mükebbirliği ve taç kapısı	27
Fotoğraf 10 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii sağ mihrap nişi.....	28
Fotoğraf 11 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii sol mihrap nişi	28
Fotoğraf 12 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii sütundaki yazılardan bir örnek	29
Fotoğraf 13 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii dış revaklar	30
Fotoğraf 14 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii minareleri.....	31
Fotoğraf 15 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii şadırvanı	32
Fotoğraf 16 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii sol minare kapısı.....	32
Fotoğraf 17 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii sağ minare kapısı	32
Fotoğraf 18 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin Selman Ağa Sokağı'na açılan arka kapısı	33
Fotoğraf 19 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii dış revaklarının sökülmüş halinin fotoğrafı	35
Fotoğraf 20 Üsküdar Mihrimah Sultan İmareti, Encümen Arşivi foto no: 984 01.12.1933 tarihli yıkım fotoğrafı.....	40
Fotoğraf 21 Üsküdar Mihrimah Sultan İmareti, Encümen Arşivi foto no: 985 01.12.1933 tarihli yıkım fotoğrafı.....	40
Fotoğraf 22 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve Medresesi.....	43
Fotoğraf 23 Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi kubbe ve bacaları	44
Fotoğraf 24 Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi iç avlusu, 2000 yılı.....	47
Fotoğraf 25 Üsküdar Mihrimah Sultan Muvakkithanesi	51
Fotoğraf 26 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii duvarındaki güneşi saati	54
Fotoğraf 27 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ahşap fevkani meşruta binası.....	59
Fotoğraf 28 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii bahçesinde Sinan Paşa Türbesi.....	60
Fotoğraf 29 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii son cemaat mahallinde Osman Bey'in Mezarı	61
Fotoğraf 30 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii bahçesinde Sadrazam Ethem Paşa Türbesi	62
Fotoğraf 31 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Haziresi.....	63
Fotoğraf 32 Üsküdar Mihrimah Sultan Duvar Çeşmesi Kitabesi.....	65
Fotoğraf 33 Üsküdar Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebinin altındaki çeşme	66
Fotoğraf 34 Üsküdar Mihrimah Sultan Hanı - Kurşunlu Han	105
Fotoğraf 35 Üsküdar Mihrimah Sultan Hanı - Kurşunlu Han	106
Fotoğraf 36 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii önündeki dükkanlar	107
Fotoğraf 37 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii önündeki dükkanlar, 1975-1980....	108

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması 954h (1547m) yılı	6
Çizim 2 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması 961h (1553m) yılı	7
Çizim 3 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması 984h (1576m) yılı	8
Çizim 4 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması 1092h (1681m) yılı	9
Çizim 5 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması 1141h (1728m) - 1183h (1769m) yılları	10
Çizim 6 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması 1848 yılı	11
Çizim 7 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması II. Abdulhamid Dönemi ve 19.yy sonları	12
Çizim 8 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması 2010	13
Çizim 9 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii planı	17
Çizim 10 Üsküdar Mihrimah Sultan Merdesesi planı	45
Çizim 11 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Muvakkithanesi, Fevkani Meşrutası, İmam ve Kayyum Odalarının çizimi	52

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 XV-XVI. Asırlarda Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi Müderrisleri 48

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.e.	: Aynı eser
A.y.	: Aynı yer
C.	: Cilt
Sa.	: Sayı
s.	: Sayfa
bs.	: Baskı, basım.
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
Yay.	: Yayınları
M.	: Miladî
H.	: Hicrî
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Kudeb	: Koruma, uygulama ve denetim bürosu

GİRİŞ

Vakf kelimesi dilimize Arapça'dan gelmiştir. Bir malı veya mülkü, satılmamak kaydıyla, bir hayır işine bağışlamak manasına gelmektedir. Bakara Suresi'nin üçüncü ayeti "Kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda infak ederler." anlamına gelmektedir. İlk vakfeden peygamberimiz Hz. Muhammed(sav)'dir. Önce Medine'de sahibi bulunduğu yedi ayrı hurmalığını ve daha sonra da Fedek ve Hayber hurmalıklarından kendi hissesine düşen payı Allah yolunda vakfetmiştir. Onu örnek alan müslümanlar da ellerindeki imkanlar ölçüsünde kıymetli gelir ve emlaklarını vakfetmişler ve vakıf medeniyetlerinin temellerini atmışlardır.¹

Günümüzde "Vakıf Medeniyeti" olarak da anılan Osmanlı İmparatorluğu'nda İslam dinini en güzel biçimde anlayıp yaşayan Türkler, büyüklü küçüklü, çeşitli vakıflar kurmuşlar ve topraklarını insanları sömürerek veya zulmederek değil, insanlara hizmet götürerek ve mutlu ederek yönetmişlerdir. Dönem dönem insanlara hizmet etmek ihtiyacı kalmamış, yaralı ve hasta hayvanlara bile yardım eli uzatılmıştır. Günümüzde etrafımızda gördüğümüz birçok cami, çeşme, hastahane ve benzer yapılar o vakıf medeniyetinden günümüze kalan hatıralardır.²

Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıfların en belirgin ve günümüze ulaşan çeşidi külliyelerdir. Külliye, cami esas olmak üzere çevresinde çeşitli sosyal işlevli binaların düzenlenmesiyle meydana getirilmiş bir yapılar topluluğudur. İçerdiği fonksiyonlar açısından ilk külliye olarak, Mescid-i Nebevi'yi zikretmek mümkündür.

Hiz. Muhammed Medine'ye hicret edince, evinden önce mescid'in yerini tayin etmiştir. Mescid'in yanındaki gölgelikte Ashab-ı Suffe diye isimlendirilen, sahabilerin eğitimine başlanmıştır. Ashab-ı Suffe'nin eğitim, barınma ihtiyaçları karşılanmış, maddi gücü yetersiz olanlara destek olunmuştur. Külliyelere verilen önem Hiz.Muhammed dönemine dayanmaktadır. Genel olarak bir cami etrafında gelişen, zaman zaman medrese, ticari bir yapı veya türbe çevresinde şekillendiği de

¹ Osman Nuri TOPBAŞ, "Vakıf ve Vakıflarda Hizmet", (Çevirimiçi)

<http://www.osmannuritopbas.com/mulakatlari/vakif-ve-vakiflarda-hizmet.html>, 21.06.2010

² A.e.

görülen külliye, zaman içerisinde manzume, heyet, imaret, site, imaret sitesi, kompleks gibi isimlerle de anılmıştır.³

İslamiyetin ilk devirlerinde mescidler ibadet yeri olmanın dışında, toplumun yönetildiği, elçilerin karşılandığı, haberleşmenin sağlandığı, önemli meselelerin tartışıldığı ve insanlara duyurulduğu, eğitim yapılan ve belirli kişilerin barınma ihtiyaçlarını karşılayan yerlerdir. Külliye, özellikle Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'daki Fatih Külliyesinden itibaren, cami, medrese, türbe, mektep, tabhâne, imaret, dârüşşifâ, han, çarşı, dükkanlar, hamam, sebil, çeşme, muvakkithâne, evler, odalar, umumi helalar, ahır ve benzer birçok yapıları bünyelerinde bulundurarak mescidlerin işlevlerini genişletmişlerdir. Bu yapılarda kendi içlerinde farklı fonksiyonları da barındırmakta, dolayısı ile hizmet edilen konular çoğalmaktadır.

Resim 1 Mihrimah Sultan, (Mehmet Nermi Haskan, Yüzyıllar Boyunca Üsküdar, Üsküdar Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2001, s.262)

Örnek olarak imaretin içerisinde yemekhane, misafirhane, mutfak, kiler ve fırın gibi fonksiyonlar da bulunmaktadır. Külliye, genel olarak devlet yönetiminin en üst kademesinde olan kişilerle bunların eşleri ve çocukları, yönetimin çeşitli kademelerinde bulunan vezir, bey, paşa, sadrazam gibi devlet ricâliyle halktan hayır sahibi zenginler tarafından halka hizmet amacıyla yapılmıştır. İşletmeleri ve bakımları vakıflar tarafından yürütülmüştür. Şehirler külliye, etrafında gelişmiş, yeni yerleşim yerleri de kurulan külliye, etrafında kurulmuştur.⁴

Mihrimah Sultan'ın 1522 yılında, Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkışının ilk yıllarında Topkapı Sarayı'nda doğduğu tahmin edilmektedir. Kanuni Sultan Süleyman ve Hürrem Sultan'ın hayatta kalan tek kızıdır. Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra tahta geçen II.Selim'in ablasıdır. Babası tarafından çok sevilen Mihrimah Sultan, annesi Hürrem Sultan'ın nezaretinde iyi bir eğitim görmüştür. 1539 yılının Kasım ayında (Recep 946) 17

³ Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU, "Külliye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt 26, s.542

⁴ A.e.

yaşındayken Diyarbakır valisi Rüstem Paşa ile evlenmiştir. Annesi Hürrem Sultan gibi sarayda nüfuzu çok olan bir hanım sultandır.⁵

Rüstem Paşa ile evliliklerinden Ayşe, Hümaşah ve Osman adında üç çocukları olmuştur. Kocasının ölümünden sonra (1561) yeniden evlenmeyen Mihrimah Sultan, Kanuni'nin vefatından sonra erkek kardeşi II. Selim ve yeğeni III. Murat'ın saltanat yıllarında da sarayın ve haremın en nüfuzlu kadını olmayı sürdürmüştür.⁶

1578 yılında III.Murat'ın saltanatı sırasında vefat etmiştir. Vefat tarihi o sırada İstanbul'da bulunan Alman seyyahı Stephan Gerlach'a göre 25 Ocak 1578'dir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Camii'ndeki türbesinde babasının yanına defnedilmiştir.⁷

Mihrimah Sultan dindar ve hayırsever bir sultandır. Ayrıca büyük bir servetin sahibiydir. II.Selim'in tahta çıkışında acil ihtiyaçlar için ona 50.000 altın vermiştir. Güzel konuşmakta ve güzel yazmaktadır. Kaleme aldığı mektuplarından iç ve dış siyasi gelişmelerle de ilgilendiği anlaşılmaktadır.⁸

1540-1547 yılları arasında, çağının dahi mimarı Sinan'a, Üsküdar iskelesinin karşısında iki minareli bir cami, çeşme, medrese, imaret, sıbyan mektebi ve kervansaraydan meydana gelen Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesini yaptırmıştır. Ayrıca sonraki yıllarda yine Mimar Sinan'a, Fatih'in Edirnekapı semtinde tek minareli bir cami ile çeşme, sıbyan mektebi, medrese ve çifte hamamdan oluşan Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesini inşa ettirmiştir. Edirnekapı'daki hayratına su temin etmek için Zincirlikuyu suyu da denilen Mihrimah suyu tesisini yaptırmıştır. Ayrıca bu vakıfların birer imareti bulunmaktadır. Mekke'de Aynizübeyde su yollarını tamir ettirmiş bu iş için 500.000 altın harcamıştır. Bulgaristan'da XVI. Yüzyılın ilk yarısında kurulan Avretalan (Koprivštitsa) Mihrimah Sultan'ın evkafı arasındadır.⁹

1540-1548 yılları arasında Mimar Sinan'a İstanbul'un Üsküdar semtinde cami Üsküdar İskele Camii, medrese, ilkokul ve hastaneden oluşan büyük bir külliye

⁵ Mustafa KAÇAR, "Mihrimah Sultan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt 30 s.39

⁶ A.e.

⁷ A.e.

⁸ A.e.

⁹ A.e.

yaptırmıştır. Ayrıca 1562-1565 yılları arasında gene Mimar Sinan'a İstanbul'un Edirnekapı semtinde cami, çeşme, hamam ve medreseden oluşan Mihrimah Sultan Camii ve külliyesini yaptırmıştır.¹⁰

Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi ile ilgili ansiklopedilerde ve çeşitli kitaplarda bulunan çalışmaların haricinde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, 1965 tarihli İnci ÖZKORAY tarafından yapılan bitirme tezi, yine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Şubesi, 1967 tarihli Figen AKBEN tarafından yapılan bitirme tezi, vakfiyeleri çalışan, F. Cangüzel ZÜLFİKAR'ın Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989 tarihli “Mihrimah Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Bulunan Vakfiyelerinin Değerlendirilmesi” isimli yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu değerli çalışmalar önemli eksiklikleri gidermekte fakat hiçbirisi tam olarak külliye fonksiyonlarını vakfiyesi ile beraber değerlendirmemektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde vakfın hayratı başlığı altında, külliye verilen hizmetleri ve külliye haricinde yapılan hayratları işlemeye çalıştık. İkinci bölümde bu hayırların yapılması için görevlendirilen vakıf çalışanlarını, taşımaları gereken vasıfları, verecekleri hizmetleri, ve alacakları ücretlerle onların kontrolü için görevlendirilmiş kişileri inceledik. Üçüncü bölümde ise vakfın hayratına kaynak oluşturan akarlarını araştırdık.

Klasik ansiklopedi ve kitap taramaları haricinde, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Kudeb Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden alınan vakfiyeler, Süleymaniye Kütüphanesi ve sanal ortamda yaptığımız taramaları birleştirerek ve karşılaştırarak, külliye görünmeyen ve bilinmeyen yönlerini de ortaya sunarak, gerek Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi ile ilgili çalışma yapacak olanlara, gerekse günümüzde bir külliye inşa ederek hayırlarını sürdürmek isteyen insanlara bir örnek oluşturmaya çalıştık.

¹⁰ A.e.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN VAKFI HAYRATI: KÜLLİYENİN UNSURLARI ve İŞLEVLERİ

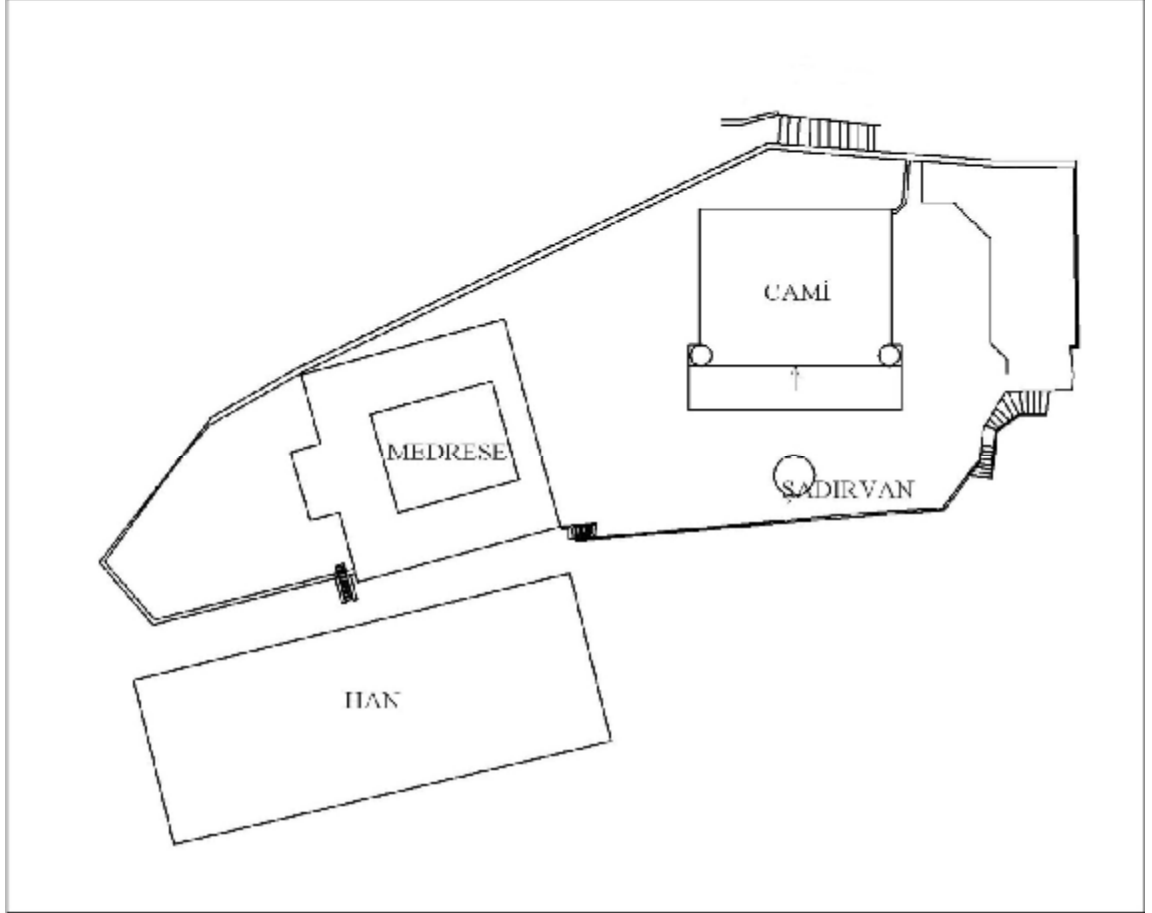
1 KÜLLİYEYİ OLUŞTURAN UNSURLAR

Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi, cami, bir dersane ve 16 hücreli medrese, imaret, han, mektebler, muvakkithane, türbeler, hazire, dükkanlar, iki su yolu, çeşmeler, sekiz odalı misafirhane, meşruta, ek hizmet birimi olarak kiler, anbar, ahır, odunluk, vakıf odası ve vakıf meydanı birimlerini bünyesinde toplamaktadır. Üsküdar Mihrimah Sultan Tekkesi'nin ayrı bir binası olmayıp, cami içerisinde bir bölüm tekke olarak kullanılmıştır. “Tezkiret-ül-Bünyân'da medrese “Mihrimah Sultan medresesi Üsküdar'da”, imareti “Mihr-i mah sultan imareti Üsküdar'da” şekillerinde geçmektedir. Külliye içinde bulunan mektep, ahır, anbar, çeşme, sebîl ve kiler gibi şeyler ana müesseseye bağlı olduğundan Sâî'nin listelerinde ayrı ayrı yer almamaktadır.¹¹ Günümüzde cami, medrese, mekteb, türbeler ve hazire ayakta kalmıştır. Yine günümüzde market olarak kullanılan Üsküdar Sultan Hamamı'nı Üsküdar Mihrimah Sultan Evkafı'nın vakfiyelerinde göremediğimiz için külliye unsurları içerisinde olmadığı sonucuna vardık.

¹¹ Sai Mustafa Çelebi, **Yapılar kitabı : Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye : Mimar Sinan'ın anıları**, çev. Hayati DEVELİ, Koçbank Yayınları, İstanbul 2002

1.1 KÜLLİYENİN OLUŞUM SÜRECİ

Çizim 1 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması 954h (1547m) yılı

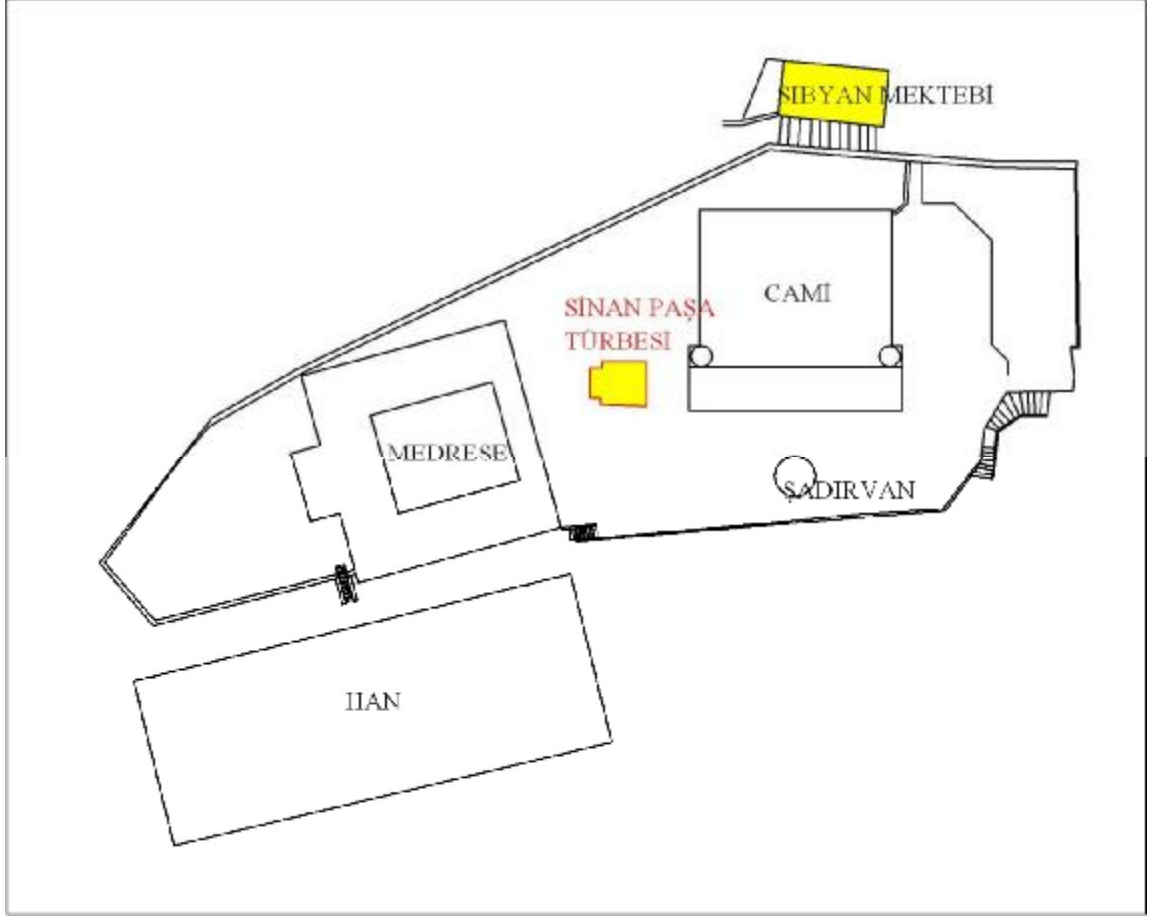

(çizim: Bekir YILMAZÖRNEK)

Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi 954h (1547m) yılında cami, medrese, han ve imaret olarak inşa edilmiştir.

Üsküdar Mihrimah Sultan Vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesinde, cami'de ezan okunup, hergün beş vakit namaz kılınıp, cuma günü zamanın halifesinin emriyle cuma namazı kılınıp, yine zamanın halifesinin ismine hutbe okunup, imaret adet üzerine açılıp, misafirhaneye gelen giden yerleştirilip, gece kalacak olanlara güzel renkli ve çeşitli yemekler bol bol verilip, hanın içerisine giren çıkanların atları ve yük hayvanları bağlanıp, medresede ders verilip, talebelerinde ders çalışıp, adı geçen hücrelerde malum yol üzere ilim talebeleri yerleştirilerek külliyenin faaliyetine başladığı zikredilmektedir.

Çizim 2 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması 961h (1553m) yılı

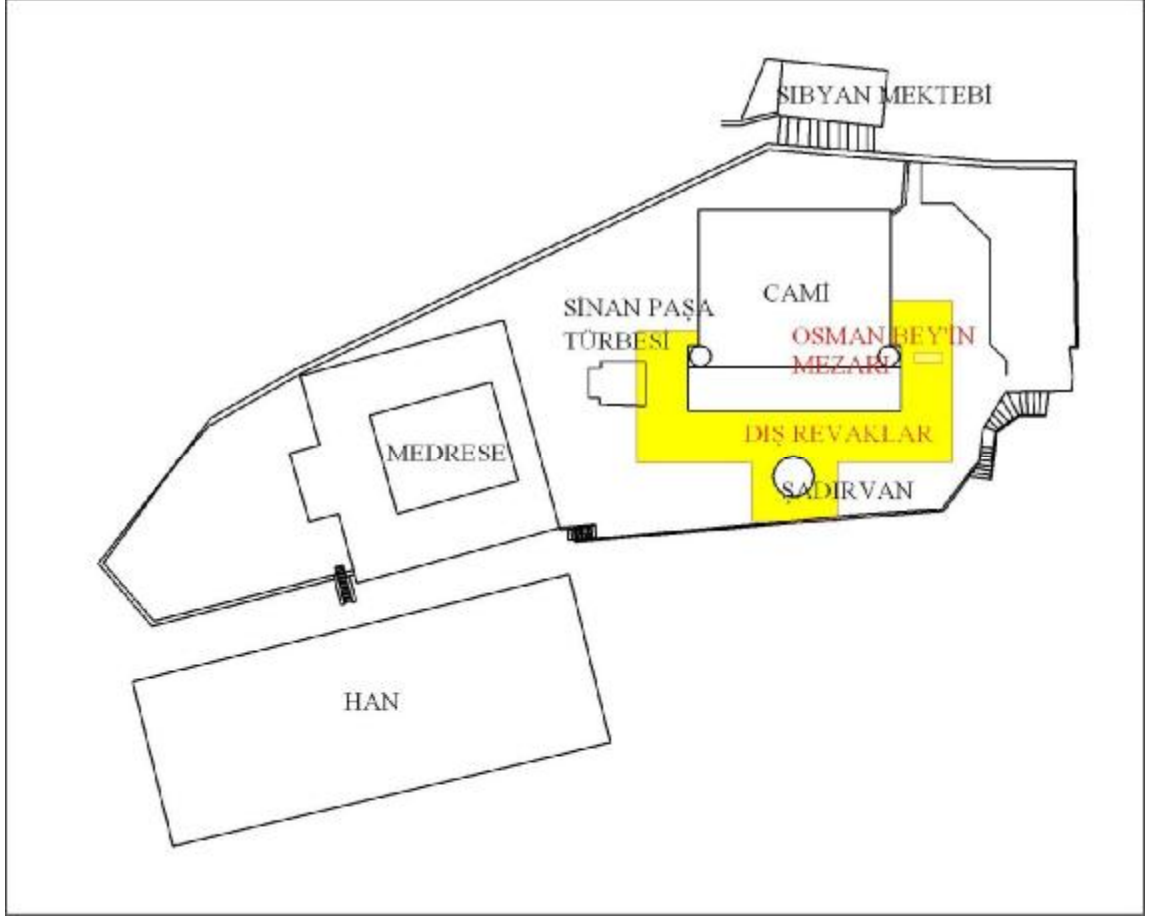
(çizim: Bekir YILMAZÖRNEK)

961h (1553m) yılında Rüstem Paşa'nın kardeşi, Trablus fatihi Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'nın türbesi avlunun sol kanadına eklenmiştir. Üsküdar Mihrimah Sultan Vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı zeyl vakfiyesinde külliye programına muallimhanelerin de eklendiği görülmektedir.

“...muallimhanelerde fukara-i sıbyan fukara ve eytam-i beledyyin ve gureba ta'lim-i Furkan-ı Kerim ve tefhim-i Furkan-ı Azim olundu...”¹²

¹² VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.49

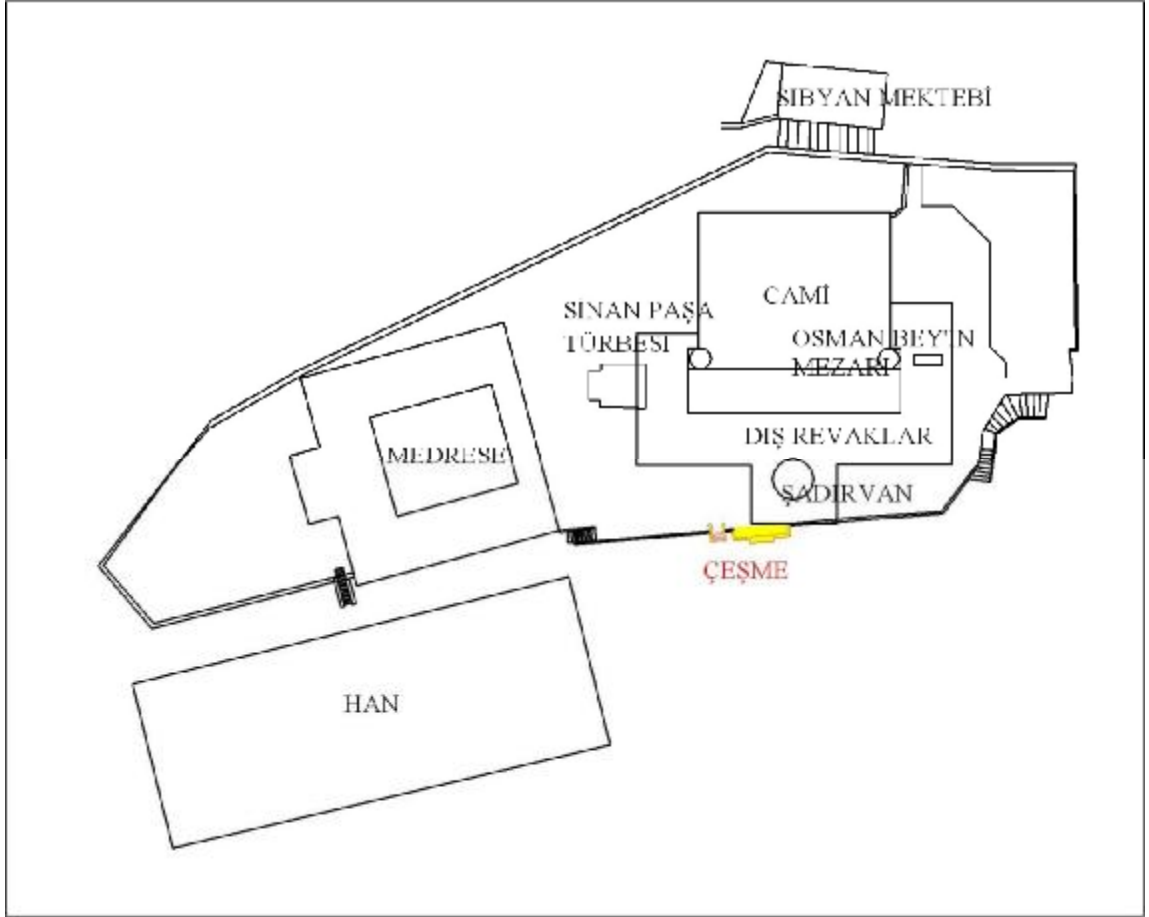
Çizim 3 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması 984h (1576m) yılı

(çizim: Bekir YILMAZÖRNEK)

984h (1576m) yılında Sadrazam Rüstem Paşa'nın başka bir eşinden olan oğlu Osman Bey, öldürülmesi üzerine cami sağ minaresinin yanına gömülmüştür. Cami dış revakları da bu devirde ilave edilmiştir.

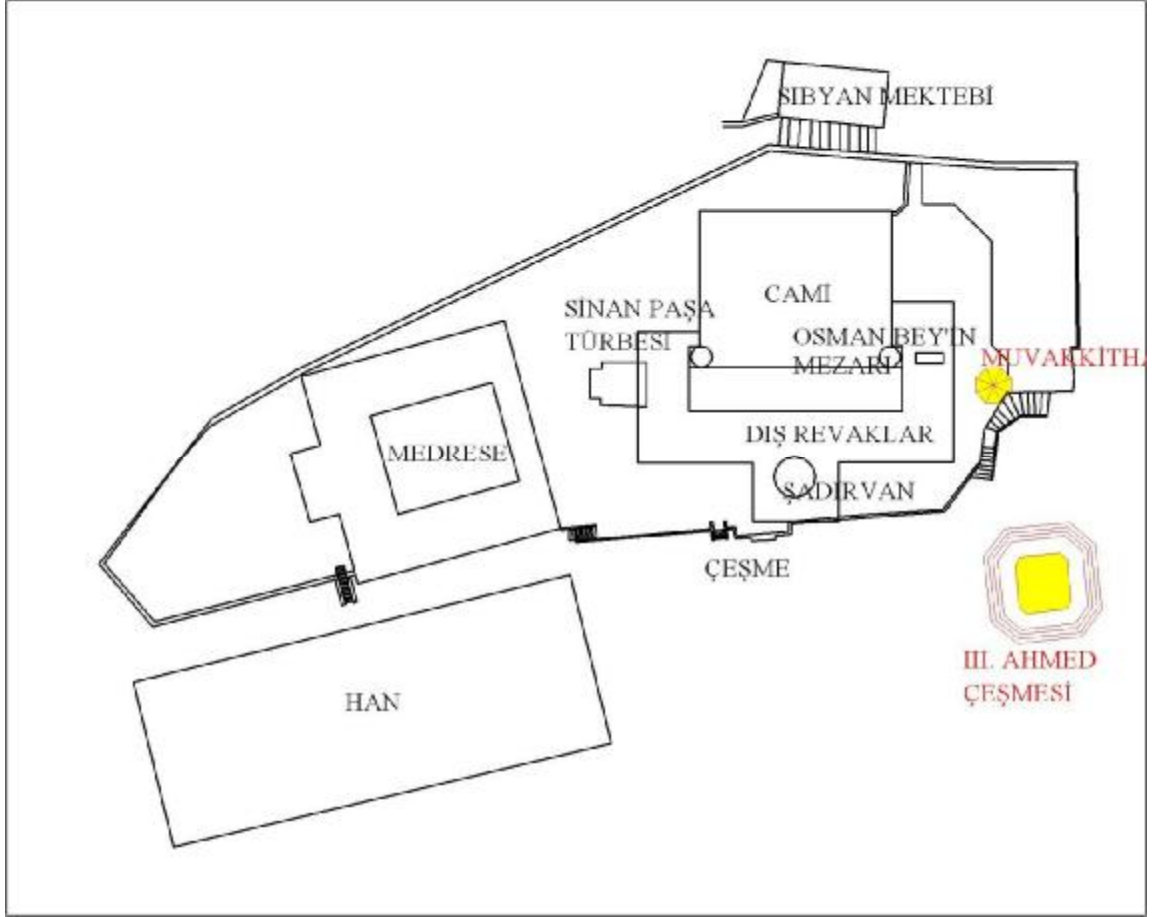
Çizim 4 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması 1092h (1681m) yılı

(çizim: Bekir YILMAZÖRNEK)

1092h (1681m) yılında şadırvanın önündeki dışarıya bakan çeşme, IV. Mehmed tarafından ilave edilmiştir. Çeşmenin yapım tarihi ile ilgili olan farklı görüşleri kendi başlığı altında ayrıca inceledik.

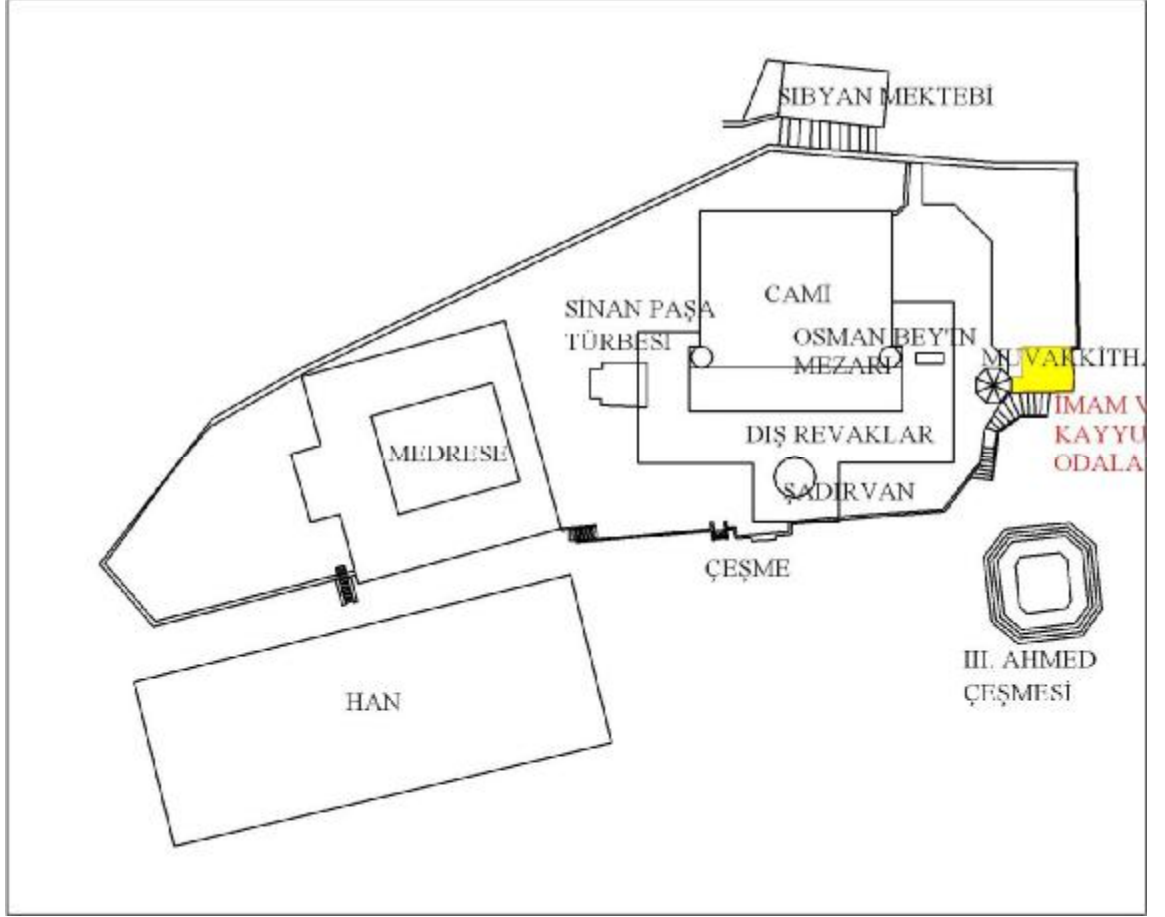
Çizim 5 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması 1141h (1728m) -1183h (1769m) yılları

(çizim: Bekir YILMAZÖRNEK)

1141h (1728m) yılında III.Ahmed döneminde meydan çeşmesi, 1183h (1769m) yılında tek katlı kargir muvakkithane inşa edilmiştir.

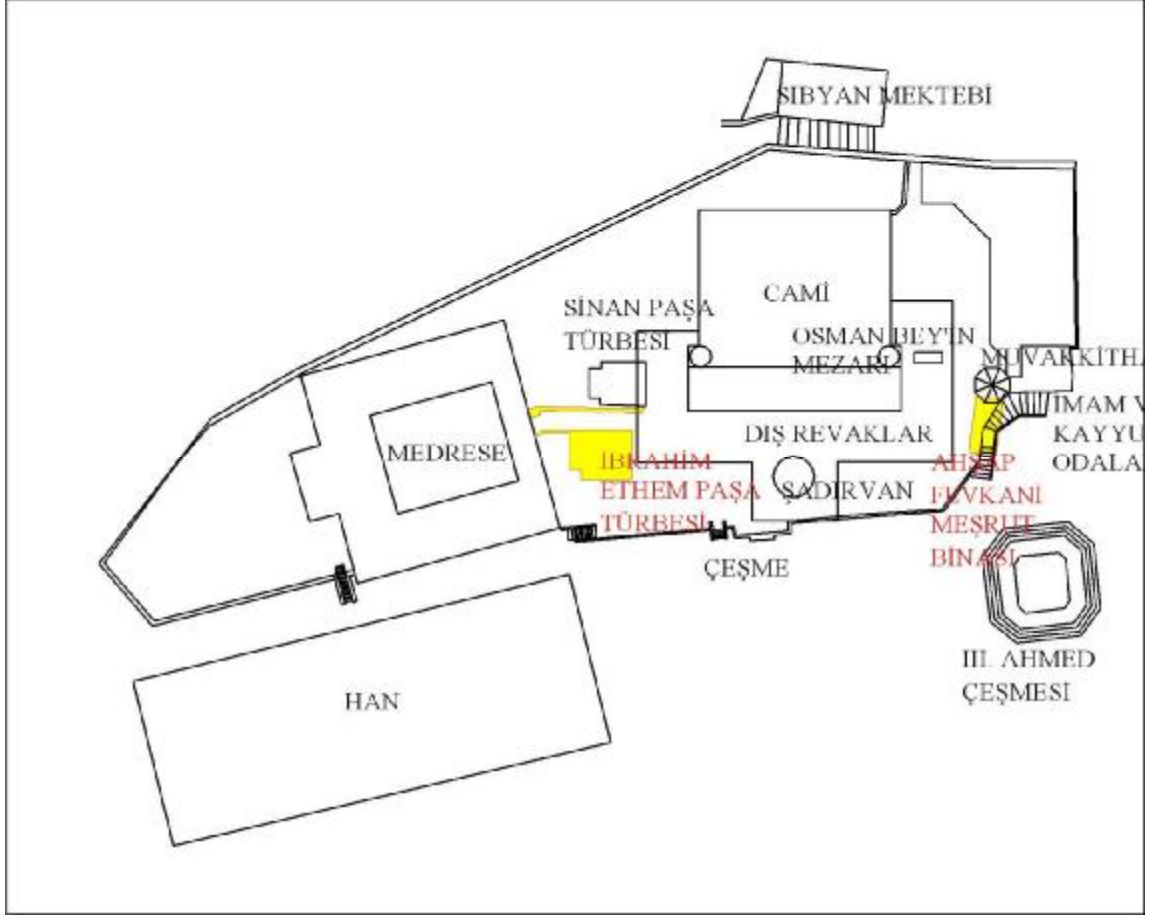
Çizim 6 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması 1848 yılı

(çizim: Bekir YILMAZÖRNEK)

1848 yılında avlunun sağ tarafında dört odalı, almasıık duvarlı fevkani imam ve kayyum meşruta odaları ilave edilmiş, 1941 tamirinde kaldırılmışlardır.

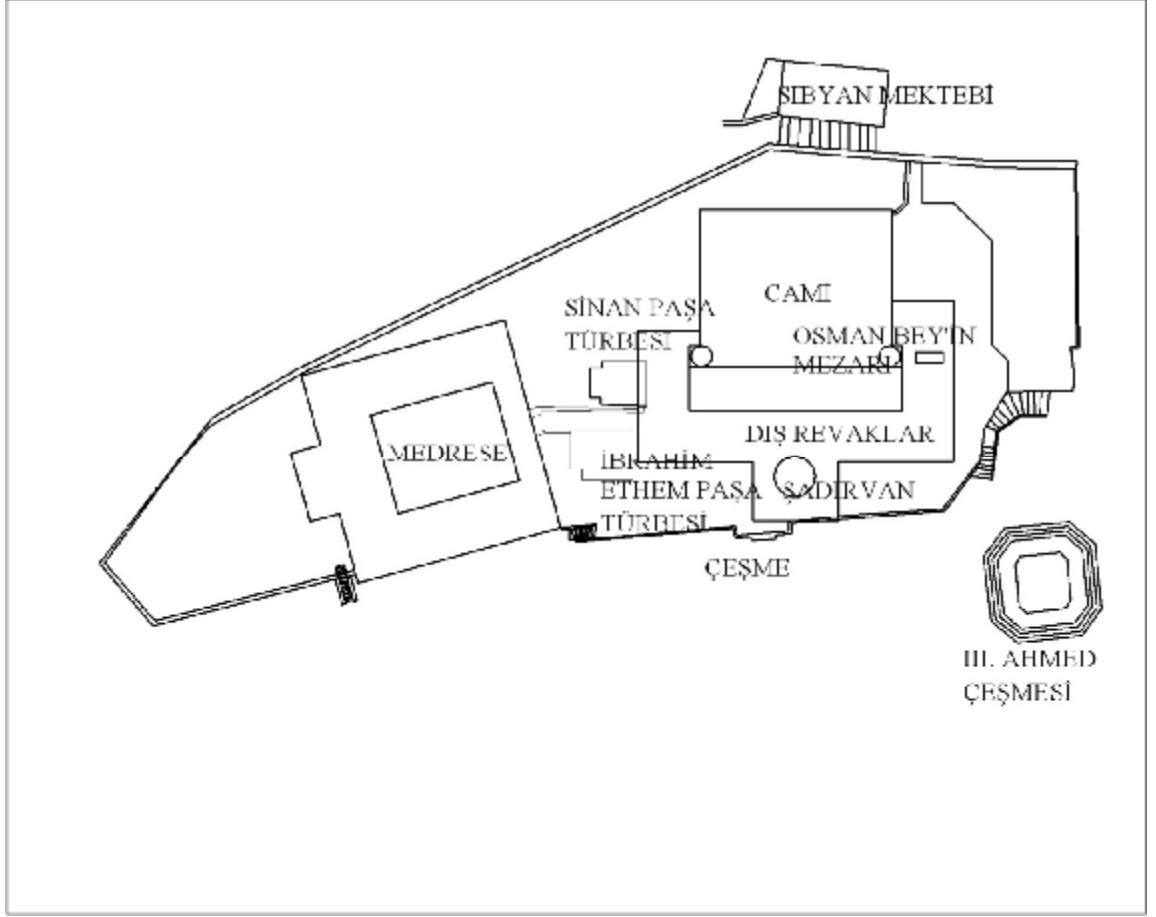
Çizim 7 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması II. Abdulhamid Dönemi ve 19.yy sonları

(çizim: Bekir YILMAZÖRNEK)

1893 yılında vefat eden Sadrazam Ethem Paşa için avlunun sol kanadında türbe inşa edilmiştir. 19.yy sonunda avlu sağ kanat kapı üzerinde fevkani muvakkithaneye bitişik ahşap yapı ilave edilmiştir. Encümen arşivine göre 14.11.1955'de yangın sonucu yıktırılmıştır.

Çizim 8 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Plan Oluşum Şeması 2010

(çizim: Bekir YILMAZÖRNEK)

Muvakkithane, imam ve kayyum odaları, ahşap fevkani meşruta binası, imaret ve kurşunlu han günümüzde erişememişlerdir. Cami, medrese, mekteb, türbeler ve hazire günümüze ulaşmıştır.

1.2 CAMİ

Fotoğraf 1 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve çevresi

(İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi, Sultan II.Abdülhamit Albümleri)

1.2.1 İNŞAASI

Üsküdar'da, Üsküdar İskelesi'nin karşısında bir set üzerine kurulmuştur. Sultantepesinin eteğindedir. Külliye'nin inşa edildiği tarihte denize ne kadar yakın olduğunu bilinmemektedir. Eski kaynaklarda denize sıfır olarak kurulmuş olduğu zikredilmektedir.¹³ Ancak 18. asır başında gerçekleştirilen meydan çeşmesinin konumu, o tarihlerde caminin üzerinde yer aldığı set ile deniz arasında bir miktar alan bulunduğunu göstermektedir.¹⁴ Ayrıca Kurşunlu Han'ın konumuda göz önüne

¹³ İbrahim Hakkı KONYALI, **Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi**, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976, c.1, s.213

¹⁴ Turgut CANSEVER, **Mimar Sinan**, Albaraka Türk Yayınları, İstanbul 2005, s.121

alındığı zaman denizle arasında bir miktar mesafe olması ihtimali artmaktadır. Tezkiret-ül-Bünyân, Tezkiret-ül-Ebniye ve Tuhfet-ül Mimariye adlı kitaplarda, Merhume Sultan Camii, Merhume Mihri-mah Sultan Camii isimlerinde zikredilmektedir.¹⁵

Üsküdar Mihrimah Sultan Vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesinde,

“...Müştemil bir câmi-i cemî-i şeraif-i muhassehat ve havi letayif-i müzeyyenat olub, sakf-ı merfui nuru ziyada beyti'l-ma'mur sakfına muzahi ve sath-i müsteniri felek-i müstedir gibi pürbehcet ve beha-i nâ-mütenahi tak-ı mihrab bî-nazir-i âlemde tâk ve revak-ı mahfel-i dil-pezir-i nadire-i âfak vaz'-ı minber-i münir-i gayret numayı üstâdân-ı sâhib-i hüner ve tarz-ı sufefi ve guref-i bedii't-tasvir-i hayret-feza-i hünermendan, sâhib-i nazar-ı sahn-ı münevvi, mesel-i sarh-ı mümerred-i mümevhed ferşi musattah, manend-i kasr-ı meşid-i müşeyyed, kubbe-i vâlâsı, şebih-i felek-i sevabet-i pürnur ve minare-i zîbası misal-i şecere-i tûba nûrun alâ-nur, şadırvanı numune-i havz-ı kevser, âb-ı revan-ı âb-ı hayatla beraber azbun fıratun, sıfat-ı zat-i henien merien asar-ı sıfatı ve dahi adil-i hazireti'l-kudsü ziya binası layih-ü ve mesil-i nefahatü'lüns...”¹⁶

şeklinde tasvir edilmiştir.

Günümüz türkçesi ile manası yaklaşık olarak aşağıdaki gibidir:

...Hayırlı işlerin şerefliilerini ve latif süslemeleri içine alan bir cami olup, yüksek tavanı nur ve ışıktaki kabe tavanına benzeyen, parlayan cepheleri (sathı) dönüp dolaşan felek gibi sevinç ve sonsuz neşe dolu, mihrap takı alemde görülmemiş bir tak, gönüle hoş gelen mahfel ravakı ufuklarda nadir parlak ışıklaki, minberin konuluşu gayret gösteren hünerli ustadan ve sofa ve odaların biçimi tasvirde eşsiz olan hayret verici hünerlilerden, (bakana) nur veren avlusu yüksek binanın ve düzgün döşemenin örneği sağlam, harçla yapılmış bir saraya benzer yüksek kubbesi nurla dolu yıldızlı feleğe benzer, süslü minaresi nur üstüne nur tuba ağacı gibidir, şadırvanı havz-ı kevser numunesidir, akıcı suyu hayat suyu ile beraber azbun fıratun (tatlı kaynak, kuran-ı kerimde geçen ifade) bu suyun sıfatı henien merien (ayette afiyetle

¹⁵ Sai Mustafa Çelebi, **Tezkiretü'l bünyan: Mimar Sinan'ın kendi ağzından hayat ve eserleri**, haz. Sadık ERDEM, Binbirdirek Yayınları, İstanbul 1988, s.35, s.39

¹⁶ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.6

yiyyiniz) sıfatıdır ve cennetteki süslü binalara denk binası tanrı aleminden gelen güzel kokular gibidir...

Üsküdar Mihrimah Sultan Vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 12 Numaralı arapça vakfiyesinin camiye tasvir eden kısmının Türkçe'si şu şekildedir;

“...güzelliği tavsif olunmayacak kadar parlak olan cami-i şerfi bulunmaktadır onun benzerini kimse görmemiştir içinde geceleri yanan renkli kandiler gök kubbedeki yıldızları andırır. beldelerde misli bulunmayan bir mabeddir altı yaldızlı sırça gibi parlak mermerlerle döşelidir. Nurdan beyti mamur gibi parlar, mihrabından nur fışkırır, minberinden nur dökülür mahfelinin nuru ise tarife sığmaz minaresi tuba gibidir nur üstüne nurdur önünde bir bahçe vardır ki tarife sığmaz ağaçlarının çiçekleri hurilerin yanaklarına benzer çiçekleri aden cennetini andırır arkasında bir su havuzu vardır ki suyu Allahın izniyle hastalara şifa olur susuzları suya kandırır...”¹⁷

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde şu şekilde zikredilmektedir;

“(Mihrimah Sultan Camii): iskele başındadır. Bu câmii Sultan Süleyman 954 tarihinde yaptırarak sevâbını kızı merhumun ruhuna hediye etmiştir.

Şekilleri: Deniz kıyısında olup, avlusuna iki taraftan taş merdivenle çıkılır. Ortasında çınarlarla süslü yerler olup, dışında yan sofaları üzere direklerle yapılmış büyük bir kubbesi vardır. Tek şerefeli iki minaresi vardır.”¹⁸

Mehmed Ağa caminin bina eminidir. Üsküdar'da Taşçılar Camii'ni de o yaptırmıştır. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin tamamlanmasından sonra hicri 955 (1548-49 M.) yılında idam edilmiştir.¹⁹

1.2.2 YAPI TEKNİĞİ ve SANAT ÖZELLİKLERİ

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii, Üsküdar iskelesinin karşısında bir külliye halindedir. Cami, medrese ve hazirenin girişleri, yükseltilmiş ve ihata edilmiş avlu üzerinden sağlanmaktadır. Avluya iskelenin karşısından iki merdivenle ve sıbyan mektebinin bulunduğu Selman Ağa Sokağı'na açılan kapıdan ulaşılmaktadır. Bu

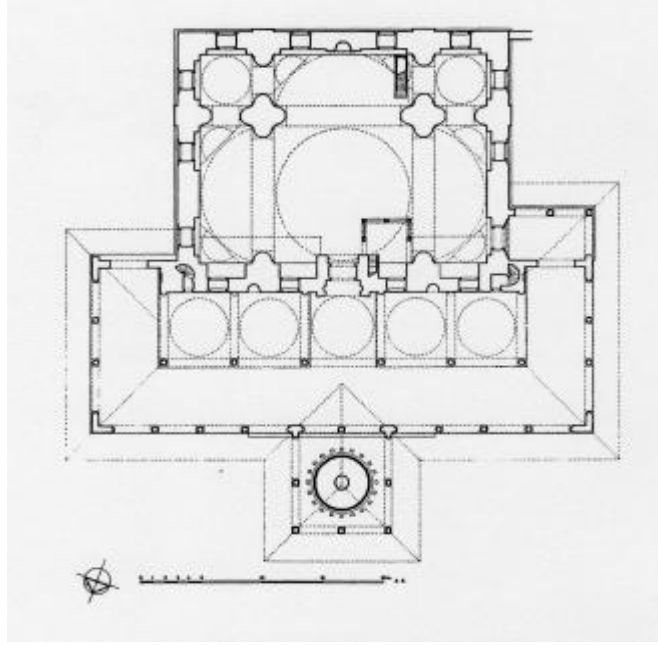
¹⁷ VGM, Defter no: 635-2, 12 no'lu vakfiye, s.94, çev. Osman Keskiöğlu

¹⁸ Mehmet Zilli oğlu Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, sadeleştiren: Tefvik TEMELKURAN, Necati AKBAŞ, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1976, c.1, s.327

¹⁹ KONYALI, a.g.e., c.1, s.224

avlunun ortasındaki şadırvan son cemaat mahali çatıları ile cami yönünden ilişkilendirilmiş bulunmaktadır. Medresenin cami yönündeki avlu girişi haricinde deniz cephesinde sonradan açılmış²⁰ bir girişi bulunmaktadır.

Çizim 9 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii planı

(Aptullah KURAN, Mimar Sinan, s.62)

Deniz yönündeki son cemaat mahalinden girilen cami planı, bir ana kubbenin yanlara ve kible yönüne geliştirilmiş yarım kubbelerle desteklendiği bir plan uyarınca tasarlanmıştır. Ana mekanı teşkil eden merkezi küpün arka yönündeki son cemaat mahali çatıları, giriş cephesi duvarının köşelerinde yer alan iki minareyi çerçevelemektedir. Yanlara ve kibleye doğru merkeze yaslanan yarım kubbelerin kible tarafında açık bıraktığı iki köşedeki kare açıklıklar birer küçük kubbe ile örtülmüştür. Her bir yarım kubbenin dış köşelerinde ise küçük birer çeyrek kubbe bulunmaktadır. Yine ana kubbe altında bulunan küpün köşelerinde kubbe kasnağının üst seviyesine isabet eden birer çift uçan payanda* mevcuttur. Minareleri tek şerefeli ve kurşun külahlıdır.

²⁰ Aptullah KURAN, **Mimar Sinan**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s.49

* Uçan payandalar çoğunlukla gergisi olmayan ve bir zeminden yaslandığı bir noktaya alt tarafında yarım kemer boşluğu bırakır bir tarzda eklenmiş elemanlardır, her seviyede ve her noktada üzerleri kurşun kaplıdır.

Caminin son cemaat mahali iki sıra revaklıdır. Dış revakların tam ortasında şadırvanı örten çıkıntı bulunmaktadır. Son cemaat mahalli revakları beş kubbeli, dış revak ise çatılı ve payandalı geniş saçaklıdır.

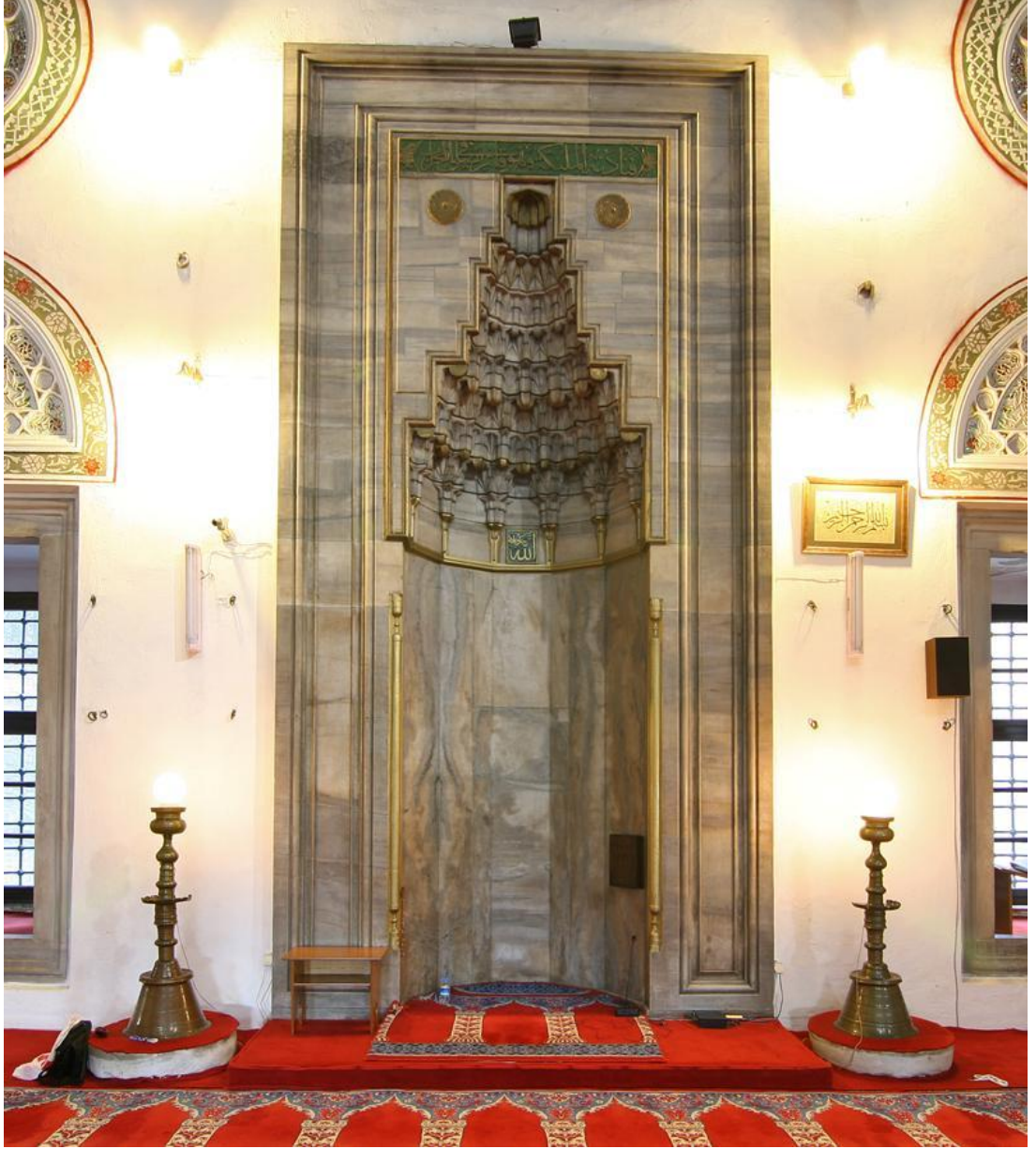
Ana kubbe, çeyrek kubbeler ve kible yönündeki küçük kubbeler, aralıklı pencerelidir. Dış duvar cephelerindeki pencereler taşıyıcı aksları arasında büyük ölçüde ve sınırlı adettedir. Üst seviye pencereleri dışlık ve revzenlidir.

Cami mimari şekillenışı Şehzade Camii yapısının bir müjdesini taşır gibidir.

Yapıldığı tarihte, caminin taş duvarlarının gri-beyazı, kubbelerin, saçağın madeni grisi ve medrese duvarlarının pembemsi derzleri, arka yamaçtaki yeşil doku ve kahverengi ahşap evlerle bir kontrast oluşturmaktadır. Yine yapıldığı tarihte, cami etrafındaki küçük ölçülerdeki ahşap yapılar, külliye'nin büyüklük hissini arttırmaktadır.²¹ Günümüzde ahşap yapıların yok olması ve dokunun yeşil, kahverengiden gri betona dönmesi, ölçeklerin insan ölçeğinin dışına çıkması külliye'nin, büyüklük ve görünürlük özelliklerini kötü yönde etkilemektedir.

²¹ CANSEVER, a.g.e., s.121

Fotoğraf 2 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabı

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

İstalaktitli^{*} mihrab marmara mermerinden imal edilmiştir. Oldukça sade olan mihrab, iç içe geçmiş, silindirik formda dışa taşkın iki silme ile çevrilidir. Mukarnas^{**} kavsaranın^{*} üzerinde, mermer üstüne kazıma tekniğiyle Âli İmran

* sarkıt

** prizmatik öğelerin yan yana ve üst üste gelerek geliştirdikleri bezeme türü

* Nişe benzer duvar girintisi

Suresi'nin 39. Ayeti'nin bir bölümü^{**} yazılıdır.²² Altında ise küçük bir çerçevede “Allah Celle Celaluhu”^{***} yazılıdır.

Fotoğraf 3 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii minberi

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Minber som mermerden imal edilmiştir. Külâh kısmı ahşaptır. Mihrabın sağ tarafında, mihrap duvarına bitişiktir. Şebekelerinde ve aynasında oniki kenarlı yıldızların ve onikigenlerin oluşturduğu desenler bulunmaktadır. Külâhı taşıyan

^{**} Zekeriya mabette durmuş namaz kılariken, melekler ona,...

²² Aytül PAPİLA, ”Mimar Sinan’ın 1540-1570 Yılları Arasında İstanbul’da İnşa Ettiği Camilerdeki Süsleme Programı”, doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İSTANBUL 2006, s.32

^{***} Celle Celaluhu: onun büyüklüğü artsın manasında dua sözü

direkler kırmızı somakidendir. Basamaklarının altları zambak şeklinde²³ oyulmuştur. Basık yay kemerli kapısı, direklerindeki geometrik motifli sütunları, ince işçilikli tacı ve mermer üzerine kazıma tekniği²⁴ ile yapılmış olan kitabesi ile inşaatı sırasında camiye verilen önemi bir kez daha göstermektedir. Kitabesinde Kelime-i Tevhid* yazılmıştır.

Fotoğraf 4 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii vaaz kürsüsü

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Vaaz kürsüsü Türk kakmacılık sanatının güzel bir örneğini teşkil etmektedir.²⁵ Tablalarında geometrik motifler kullanılmıştır. Üst tablalar şebekeli,

²³ KONYALI, a.g.e., c.1, s.215

²⁴ PAPILA, a.g.e. s.

* Allahtan başka ilah yoktur. Muhammed onun elçisidir.

²⁵ KONYALI, a.g.e., c.1, s.221

orta tablalar künde karidir²⁶. Ahşap üzerine oyma alt tabakalar ise kürsüye güzellik katmaktadır.

Fotoğraf 5 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii taç kapısı

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin istalaktitli taç kapısı mermerden imal edilmiştir. Küfeki taşından dışa kabartmalı bir silme etrafını çevrelemektedir. Küfeki taşından mukarnas kavsaranın üst noktasının iki yanında rozet motifleri yer almaktadır. Kapı girintisinin iki kenarında, kum saatli sütunceler yer almaktadır, iç kısmında mukarnaslı ahşap nişler bulunmaktadır. Mukarnas kavsaranın hemen

²⁶ Küçük ahşap parçalarının birbirlerine geometrik bir biçim oluşturacak şekilde geçirilmeleri ile kapı, pencere, kürsü, dolap kapağı ve benzer yapı elemanlarının orta göbeklerini oluşturma sanatı

altında caminin kitabesi bulunmaktadır. Mermer üstüne kazıma tekniği ile yazılmış beş satırdan müteşekkil nesih Arapça kitabesi şu manaya gelmektedir:

“Bu sağlam ve erkânlı camii hafîkeynde (doğuda ve batıda hakanların hakanı) iki meşrıkta (şarkda ve garpda) Sultanların sultanı adi ve insaniyle yeryüzünü imar eden iman ehli (mü'minler) için emnü eman kurucusu Selim Han'ın oğlu Sultan oğlu sultan Sultan Süleyman Han'ın kızı hayrat ve hasanat sahibi diye, dünya ve yurdun ismeti, Allah'ın kendisini fazılla, ihsan yapmakla seçkin kıldığı Hanım Sultan yaptı. Cami Peygamberin hicretinin 954. yılı Zilhiccesinde bitti.”²⁷

İbrahim Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi kitabında, caminin kitabesinin şimdiye kadar tam ve doğru olarak hiç bir yerde neşredilmediğini, “Hadikat-ül Cevâmi”nin sahibinin bu kitabeyi tam ve doğru olarak okuyamadığını, kitabedeki bazı kelimeleri okuyamadığı için atladığını, “Mirat-ı İstanbul”un da Hadika'yı körü körüne kopye ettiği için aynı hatayı işlediğini, kitabeye göre caminin, Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı, Rüstem Paşa'nın karısı Mihrimah Sultan adına yaptırıldığını, caminin 954 yılı Zilhiccesinde tamamlandığını, ve bunun da 1548 yılı Temmuz ayına rastladığını, bu tarihi 1547 şeklinde gösterenlerin hata ettiklerini zikretmektedir.²⁸ Günümüzde bilgisayarla yaptığımız hesaplamalarda 1 Zilhicce 954'ün 12 Ocak 1548 tarihleri arasında çarşamba ya da büyük olasılıkla perşembe gününe denk geldiği görülmektedir.

²⁷ KONYALI, a.g.e., c.1, s.217

²⁸ A.e.

Fotoğraf 6 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ana giriş kapısı

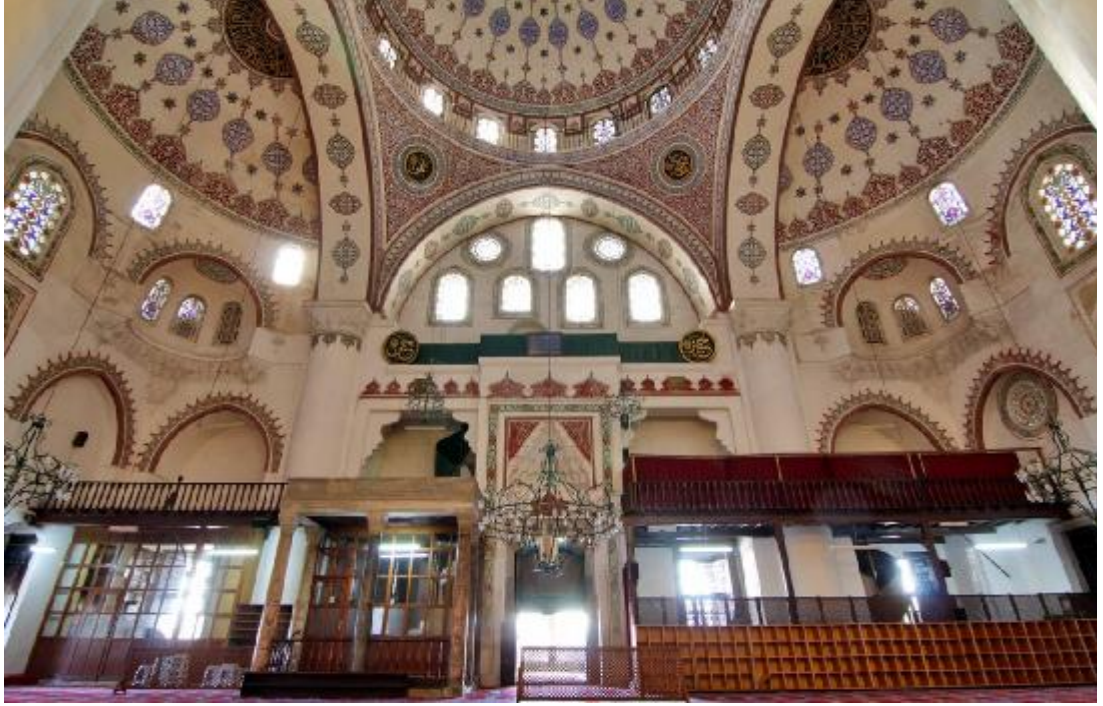
(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin iki kanatlı künde-kari ana giriş kapısı kemik, fil dişi ve abanoz ile kakmalıdır. Üst kısmındaki aynasında Kelime-i Tevhid yazmaktadır. Orta tablasında bulunan yıldızlı kabaralar* fildişi kakma tekniği ile yapılmıştır. Kabaralı tablanın üstüne ve altına dörder adet, kapı binisinin üzerine üç adet metal üzerine fildişi rozetler yerleştirilmiştir. Alt tablada ve orta tablada aynı desenler kullanılmıştır.²⁹ Kapı serenlerindeki motifler ve binisindeki metal işçiliği türünün en güzel örneklerindendir.

* Bezeme amacıyla yapılan yarım küre biçiminde kabartma süs öğelerine kabara denilmektedir.

²⁹ PAPILA, A.g.e.

Fotoğraf 7 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii müezzin, kandil ve hünkar mahfelleri

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

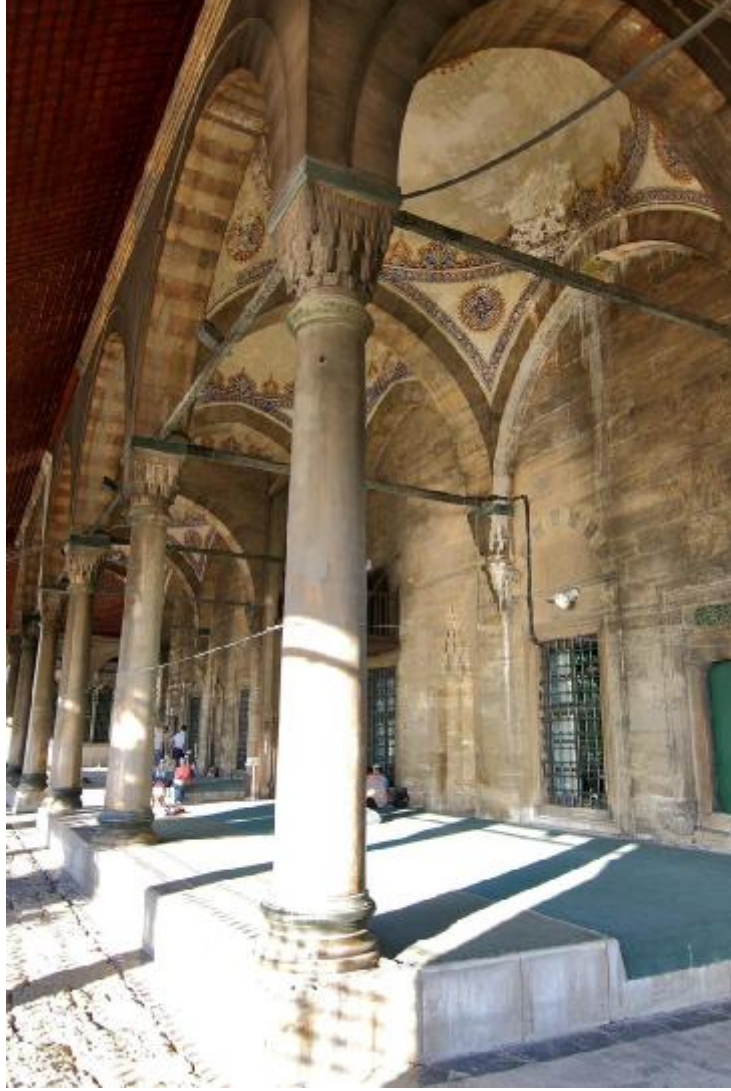
Caminin taç kapısının üstünde müezzin ve kandil mahfelleri bulunmaktadır. Üzerinde kubbe bulunmayan kapının duvarı, yedi pencereli bir ayna duvarını teşkil etmektedir. Müezzin mahfili renkli sütunlar üzerinde yer almaktadır. Beyaz mermerden altıgen yıldız motifli korkuluğu bulunmaktadır.³⁰ İbrahim Hakkı Konyalı, müezzin mahfelinin alt tavanı yüksek bir tezhip işi ile kaplı olduğunu fakat bir çok başka ma'bedlerde olduğu gibi üstlerine yağlı boya çekilerek mahv edildiğini zikretmektedir.³¹

Hünkar mahfeli kible kapısının iç kısmında yer almaktadır. Sekiz adet renkli sütun tarafından taşınmaktadır. Aynalı ahşap korkulukları bulunmaktadır.

³⁰ A.e.

³¹ KONYALI, A.g.e., c.1, s.221

Fotoğraf 8 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii son cemaat mahalli

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Son cemaat mahalli altı sütun üzerindeki beş kubbe tarafından örtülmektedir. Giriş kapısının üzerindeki beşik tonozlu kubbe daha yüksektir. Giriş kapısına denk gelen tonozun zemin kısmı avlu ile aynı kottadır. Girişin sağ ve solundaki kısımlar ise avludan 50 cm kadar yüksektir. Sütun başlıkları istalaktitlidir. Son cemaat mahalinin sağ tarafında dört pencere bulunmaktadır. Sonradan açıldığı anlaşılan mükebbirlikte burada bulunmaktadır.

Fotoğraf 9 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mükebbirliği ve taç kapısı

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

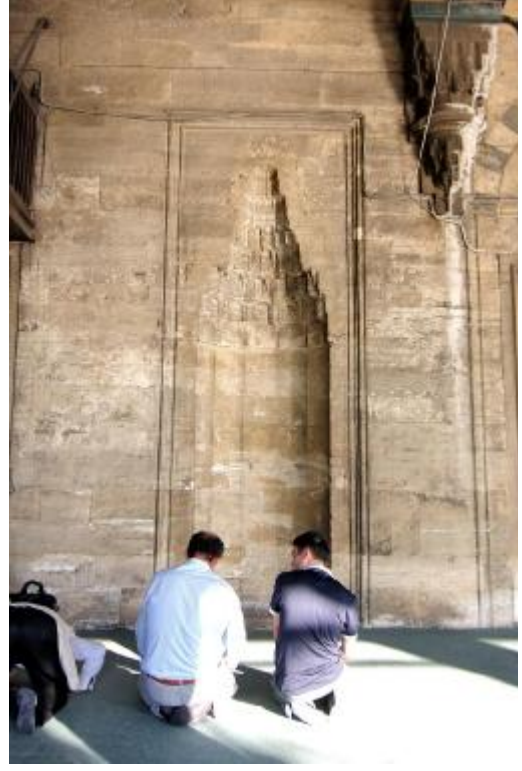
Son cemaat mahallinin üstü kurşun levhalarla kaplıdır. Tonoz ve kubbelerin tepe noktasında altın yaldızlı birer alem yer alır. Giriş kapısının sağında ve solunda birer de mihrabiye nişi bulunmaktadır. Mihrabiye nişi beş kenarlıdır ve üstü beş sıra mukarnaslıdır. Son cemaat mahallinin sağında ve solundaki en dıştaki kubbelerinin altında minarelerin çıkış kapıları yer almaktadır.

Fotoğraf 11 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii sol mihrap nişi

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Fotoğraf 10 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii sağ mihrap nişi

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Evliya Çelebi, evkaf tarafından mühim olayları, cami, türbe gibi âbidelerin tunç bileziklerine kazımaya memur edilmiş adamlar bulunduğunu yazmaktadır. Süleymaniye'nin, Şehzâdebaşı Camiinin ve daha başka camilerin tunç bileziklerine yangınlar, şehzade ve sultanların evlenmeleri, sultanların ölümleri gibi mühim olayların kazıldıkları da İbrahim Hakkı Konyalı tarafından tesbit edilmiştir.³²

Son cemaat mahallinin sol tarafındaki sütunun tunç bileziğine:

“Maişet (rızk) için gönlü yaralı olma! Rızık ancak Kerim olan Allah'ındır.”

yazılmıştır.

Osman Çelebi isminde birisi tarafından, 1020 yılı Rebûlevvel'inin ilk perşembe gününde Arapça olarak yazılmıştır.³³

Sol taraftaki sütunlardan başka birisinde:

“Elçiler şah'a giderler. Muharrem'in ikisinde. 1070”

yazılmıştır.

³² KONYALI, A.g.e., c.1, s.223

³³ KONYALI, A.g.e., s.223

Sultan IV. Mehmed zamanında 1070 yılı Muharrem'inin ikinci gününde İran şahına elçiler gönderildiğini belirtmektedir.³⁴

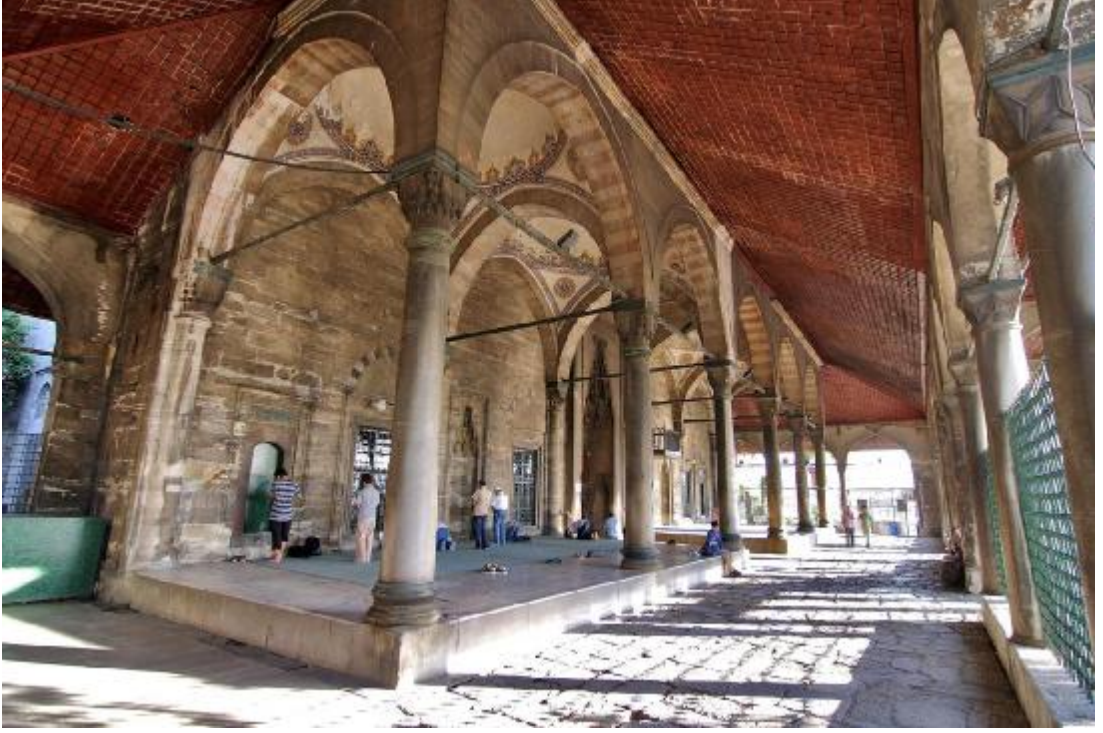
Fotoğraf 12 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii sütundaki yazılardan bir örnek

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

³⁴ A.e.

Fotoğraf 13 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii dış revaklar

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Son cemaat mahallinin etrafında, sonradan eklenen ahşap çatalı bir dış revak bulunmaktadır. Dış revak deniz cephesinde bulunan şadırvanın da üstünü kapatarak T plan şemasında inşa edilmiştir. Üç taraftan dördü kalın ve yığma olmak üzere on altı sütun tarafından taşınmaktadır. Revakların etrafı demir parmaklıklarla çevrilidir. İki şadırvan tarafında, caminin taç kapısının aksında sağda ve solda, diğer ikisi de yanlarda olmak üzere üç kapısı bulunmaktadır. 1960'lı senelerde sonradan eklendiği gerekçesi ile dış revak çatısı kaldırılmış, daha sonra açıkta kalan kolonlar yağmurdan etkilendiği için veya başka sebeple tekrar inşa edilmiş, günümüzdeki halini almıştır.

Fotoğraf 14 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii minareleri

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Caminin sağında ve solunda, küfeki taşından yapılmış, birer şerefeli ve kapıları son cemaat mahalline açılan birer minaresi bulunmaktadır. İbrahim Hakkı Konyalı eserinde sol taraftaki minare kapısının, şimdiye kadar hiçbir yerde eşine rastlanmayan bir oymacılık ve kakmacılık şaheseri olduğundan bahsetmektedir.³⁵ İki kapının da üstünde Kelime-i Tevhid taşa işlenmiştir. Sol taraftaki kapının üzerindeki yazı çeşitli renkli taşlarla bezenmiş, zenginleştirilmiştir.

³⁵ A.e., s.216

**Fotoğraf 16 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii
sol minare kapısı**

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

**Fotoğraf 17 Üsküdar Mihrimah Sultan
Camii sağ minare kapısı**

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Fotoğraf 15 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii şadırvanı

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Son cemaat mahallinin önünde, masif mermerden imal edilmiş, yirmi aynalı, üst seviyede mermer şebekeli bir şadırvan bulunmaktadır. Son cemaat mahallinin etrafındaki saçak, kible ekseninde dışa doğru uzamakta ve şadırvanın üzerini örtmektedir. Saçak ön tarafa eklenen beş ayakla desteklenmektedir. Üzeri sonradan yapılmış metal konstrüksiyon örtü ile örtülmüştür.

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii bir set üstünde inşa edildiği için avlusuna on bir basamaklı, çift yönlü taş merdivenle çıkılır. Caminin arkasında bulunan Selman Ağa Sokağı'na da bir kapısı açılmaktadır. Şadırvanın yer aldığı avlu, dar bir dikdörtgen şeklindedir.³⁶

Fotoğraf 18 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin Selman Ağa Sokağı'na açılan arka kapısı

(fotoğraf: Bekir Yılmazörnek)

³⁶ PAPİLA, A.g.e.

1.2.3 ONARIMLAR, EKLEME ve ÇIKARMALAR

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesinde, zamanla vakfedilen şeylerde herhangi bir yaralanma veya zarar olursa, gecikmeden ve israf edilmeden derhal onarılıp tamir edilmesi, ve bu konuda kusur edilmemesi, yine çeşitli sebeplerle harap olacak olurlarsa, tekrar yenilenip tamir edilmeleri, eğer vakfın malı yenilemeye yetmeyecek olursa hanın yenilenmesinin öncelikli olması ve daha sonra şer-i şerifin gerektirdiği öncelik sırasına göre tüm vakfedilenlerin tamir edilmesi şart koşulmuştur.³⁷

Caminin geçirdiği tamiratlar ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki belgeler 116'ncı sayfada listelenmiştir.

Fatma Ürekinin İstanbul'da 1894 Depremi isimli kitabına göre 1894 depreminde Caminin bazı kısımları büyük hasar görmüştür.³⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivlerindeki, adı geçen kitapta Muharrem 1312, bizim taramalarımıza göre tabloda yedinci sırada görünen Muharrem 1313 tarihli belgenin bu depremle ilgili oluşan zararların tamirâtı ile ilgili olduğu görülmektedir.

Kudeb'in Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ile ilgili dosyasında yaptığımız incelemeler, caminin 1958 yılındaki onarımı sırasında harabiyetinden dolayı, dış revakların çatısı söküldüğünü, daha sonra muhtes olduğu gerekçesi ile yeniden yapılmamasına karar verildiği göstermektedir. Daha sonra 1960 yılında üzerleri açık kalan dış sütunların iklim şartlarından etkilenerek bozulmaya başladığı öne sürülerek dış revakın örtüsü yeniden inşa edilmiştir.

Yakın tarihte 1991 ve 2001 yılında ufak onarımlar yapılmış, 2008 yılında daha ciddi bir bakımdan geçmiştir.

³⁷ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.40

³⁸ Fatma ÜREKLİ, İstanbul'da 1894 Depremi, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s.47

Fotoğraf 19 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii dış revaklarının sökülmüş halinin fotoğrafı

(fotoğraf: Kudeb Arşivi)

1.2.4 CAMİDE GÖRÜLEN HİZMETLER

Camiler müslümanların ibadet mekanlarıdır. Camilerde günde beş vakit ezan okunur ve namaz kılınır. Yine cuma ve bayram namazları müslümanların camilerde toplanarak hep beraber kıldığı namazlardır. Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesinde camide rutin görevlerin dışında yapılması şart koşulmuş görevler bulunmaktadır. Vakfiyeye göre, yürürlükteki bilinen adet üzere ve kabul edilmiş kaideler üzere her yılın rebiyulevvel ayının onikisinde alimler, vaizler, salihler, ve hafızların davet edilip camii şerifte toplandıklarında salih ve takvada seçilmiş lehçesi güzel ve güzel sesli bir kimsenin, ağır ağır, güzel ve yavaş bir sesle, hazin ve makamlı güzel bir mevlid-i şerif okuması, bazı hafızların da Hz. Peygamber'e yönelik methiye ve şiirler okuduktan sonra birkaç aşr-ı şerif ile mevlidi tamamlaması gerekmektedir. Bu kıraatlerden meclis nurla dolması ve bunu dinlemekten meclis ehlinin ecre nail olması ve bu

güzel sünneti devam etmesini şart koşan hayır sahibinin ecir ve sevabının bol olması için vakfiyede dua edilmiştir. Mecliste sarf olunacak gülsuyu ve buhur ve yemek ve saire adet üzere icra edilen her türlü şey için yılda 1300³⁹ akçe harcanması da vakfiyede zikredilmiştir.⁴⁰

1.3 İMARET

1.3.1 İNŞASI

Vakfiyesinden, Mimar Sinan'ın tezkirelerinden ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden varlığını bildiğimiz Üsküdar Mihrimah Sultan İmareti ve Misafirhanesi günümüze ulaşmamıştır.

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 12 Numaralı vakfiyesinde 8 odalı misafirhanesi, bir mutfak, bir ekmek fırını, bir kileri, bir anbarı ve büyük bir hanı olan imareten bahsedilmektedir.⁴¹

Aptullah Kuran, Mimar Sinan adlı kitabında imaret binasının 1722'de geçirdiği bir yangından sonra ortadan kalktığını ifade etmektedir. İmarat binasının sahille gerideki sırtın arasındaki yapılar sırasının, camiye göre medresenin aksi yönünde yer alması gerektiğini aynı kaynakta zikretmektedir.⁴²

Evliya Çelebi bu imareten şöyle bahseder:

*“İskele başında, Mihrimah Sultan imâreti, ayı ve yıl, sabah ve akşam, gelene ve gidene, saraylarda kalanlara her gün iki defa birer bakır sini ile herkese birer tas buğday çorbası, birer ekmek ve her gece birer mum ve her at başına bir yem sadakası vardır. Üç günden fazla misafir olanlara verilmez. Vakfedenin şartı böyledir.”*⁴³

Evliya Çelebi, iskele başında, Mihrimah Sultan imâreti, ifadesi imaretin öteden beri tabii iskele noktası olduğu anlaşılan yerin önüne düştüğü izlenimi

³⁹ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.63

⁴⁰ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.6

⁴¹ VGM, Defter no: 635-2, 12 no'lu vakfiye, s.94

⁴² KURAN, a.g.e., s.52

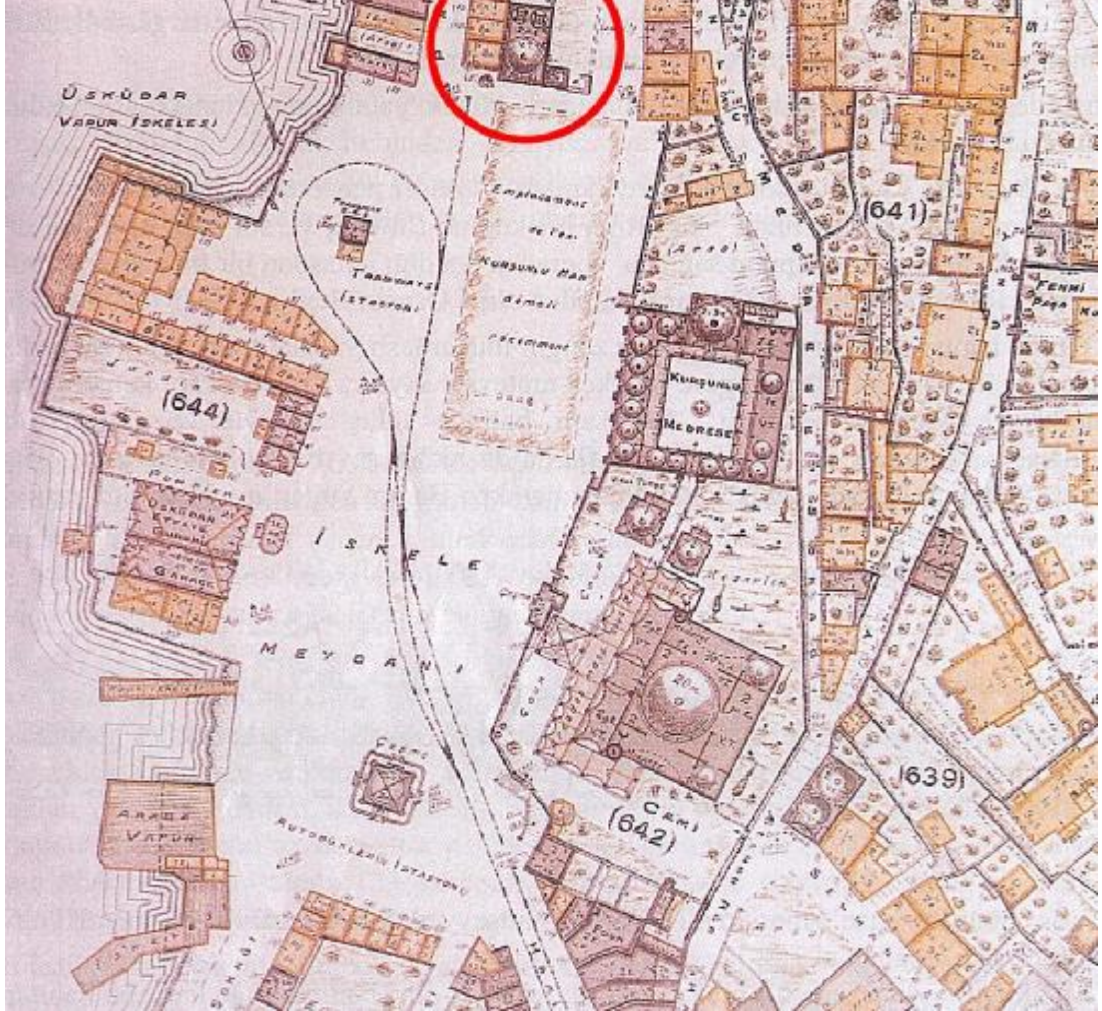
⁴³ Evliya Çelebi, a.g.e., s.328

vermekte; İbrahim Hakkı Konyalı ise bu imaretin medresenin solunda olduğunu ve tarih vermeyerek zamanının kaymakamı tarafından yol genişletme bahanesi ile hanla birlikte yıktırıldığını beyanında bulunmaktadır.⁴⁴ Üsküdar, 66 sayılı Pervititch paftasında ortadan kaldırılmış bulunan han bitişiği ve iskele önüne rastlayan bir ana kubbe ile iki ufak kubbe tarafından örtülmüş; dışarısında daha önce bir takım bölümlere ait izler seçilen yapı planı bulunmaktadır. Pafta tarihi 1933'tür. Söz konusu planlı bir imaret bulunması, devamındaki izlerin 1722'de bitpazarı ve haffafhane ile birlikte yanarak ortadan kalkmış bulunan eski sekiz odalı misafirhane(tabhane)⁴⁵ yeri olması ihtimalini akla getirmektedir.

⁴⁴ KONYALI, a.g.e, c.2, s.290 ve 386

⁴⁵ Mustafa CEZAR, Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yangınlar ve Tabii Âfetler, **Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, I.** İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi, Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları 1., İstanbul 1963, s.350

Harita 1 Üsküdar 66 sayılı Pervititch paftası

(İ. Aydın Yüksel, Osmanlı mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman devri, İstanbul Fetih Cemiyeti yayınları, İstanbul 2004, s.330)

17 Mart 1956 tarihli Her Gün gazetesinde, Şefika Özdöl'ün Büyük Mimar Sinan ve Üsküdar'daki şah eserleri adlı yazısında, ikinci dünya savaşından önce bir Üsküdar kaymakamının yol açmak bahanesi ile imareti yıkıp yok ettiğini, Atatürk'ün müdahalesi olmamış olsa medresenin de yıkılacağını belirtmektedir.

Yapı özellikleri ile ilgili günümüze bir bilgi ulaşmamıştır.

1.3.2 ONARIMLAR, EKLEME ve ÇIKARMALAR

Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerine dayanarak 1894'deki İstanbul depreminde Üsküdar Mihrimah Sultan İmaretî'nin de zarar görmüş olabileceği düşünülebilmektedir. Kudeb Arşivi'nde yaptığımız araştırmalarda, imaretin 01.12.1933 tarihli yıkım fotoğraflarına rastladık. Fotoğraftan sonra tarihini saptayamadığımız evraklarda, binanın izinsiz yıkılarak yola katıldığı, müsaade edilmemesine rağmen geceleri dahi çalışılarak tamamen yıktırıldığı, fail olarak Üsküdar Kaymakamı İzzet Çağpar'ın vekalet emrine alındığı ve hakkında takibat yaptırılarak azledildiği zikredilmektedir. Aynı bilgi İbrahim Hakkı Konyalı'nın Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi adlı kitabında da doğrulanmaktadır.⁴⁶ Akabinde külliye ile ilgili yazışmaların 07.12.1933'den 14.07.1936 tarihine kadar kesintiye uğradığı zikredilmektedir.

“Üsküdar'daki Mihrimah Sultan ... imaretinin tamiri.”⁴⁷

“Üsküdar'daki Mihrimah Sultan ... imaretiyle ... tamiri hususunun Evkaf Nezareti'ne havale edilmesi.”⁴⁸

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri incelendiğinde 1894 (1312m) depreminden sonra imaretin de tamir edildiği görülmektedir.

⁴⁶ KONYALI, A.g.e., c.2, s290 ve 386

⁴⁷ BOA, İ.EV., 9/1312/Ş-22-(25/Ş /1312-21/02/1895)

⁴⁸ BOA, İ.EV., 7/ 1312/S-12-(20/S /1312-23/08/1894)

Fotoğraf 20 Üsküdar Mihrimah Sultan İmareti, Encümen Arşivi foto no: 984 01.12.1933 tarihli yıkım fotoğrafı

(fotoğraf: Kudeb Arşivi)

Fotoğraf 21 Üsküdar Mihrimah Sultan İmareti, Encümen Arşivi foto no: 985 01.12.1933 tarihli yıkım fotoğrafı

(fotoğraf: Kudeb Arşivi)

1.3.3 İMARETTE GÖRÜLEN HİZMETLER

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre;

1. İmaretin mutfağında her gün 12 kiyle iyi, halis ve saf un ile 6 okka tuzdan ekmek pişirilmesi,
2. 130 okka koyun etinden yahni yapılması,
3. Her sabah, pirinç çorbasına kaliteli, temiz, çöpleri ayıklanmış üçbuçuk ölçek pirinç, onbeş dirhem karabiber, beş dirhem sakız, iki şinik nohut, birbuçuk şinik tuz, beş okka soğan, iki akçelik maydanoz, altmış okka güzel ve iyi dövülmüş buğday, elli dirhem kimyon sarf edilmesi,
4. Pirinç çorbasına mevsiminde yirmi okka yoğurt ve dört akçelik ıspanak koyulması, yine mevsiminde otuz okka kabak ve yirmi okka koruk koyulması,
5. Hergün mutfakta yemek pişirilmesi için üç vezne odun ve fırına ekmek pişirilmesi için iki vezne odun verilmesi,
6. Bayram günlerinde, cuma günlerinde, ramazan gecelerinde, regaib ve berat gecelerinde pilav (taam-ı dane) yapılması için yedi kile ve üç şinik pirinç, her bir kile pirince üç vukiyye hesabınca 23 okka ve 100 dirhem yağ, onbeş dirhem karabiber, beş dirhem sakız, iki şinik nohut, birbuçuk şinik tuz ve beş vukiyye soğan sarf edilmesi,
7. Zerde için iki kile ve beş şinik pirinç, dörtbuçuk okka yağ, yirmiikibuçuk okka asel sarf edilmesi, yine zerde yemeği için yirmiyedi okka bal, oniki okka nişasta, beş okka siyah erik, beş okka incir, beş okka badem, iki okka kayısı ve onbeş dirhem safran sarf edilmesi,
8. Ekşi çorba için iki kile pirinç, bir okka pestil, yirmi okka meviz surh, kırk okka meviz siyah, beş okka siyah erik, üç okka badem, bir şinik nohut ve yüz dirhem kuru nane sarf edilmesi,
9. Misafirlerin ziyafeti için geldikleri zaman bekletilmeden adam başına hazır bulundurulan kırk dirhem bal ve bir ekmek verilmesi,
10. Hergün beşer kişilik sofralar hesabına göre onaltı sofralık yemek pişirilip,

pilav için her sofraya ikiyüzelli dirhem pirinç, yüz dirhem yağ ve iki dirhem karabiber sarf edilmesi, zerde yemeği için sofraya yüz dirhem pirinç, otuz dirhem yağ ve yüz dirhem bal sarf edilmesi, ekşi çorba için elli dirhem pirinç, elli dirhem meviz surh, yüz dirhem meviz siyah, onbeş dirhem siyah erik, onbeş dirhem pestil ve onbeş dirhem kuru nane sarf edilmesi şart koşulmuştur.⁴⁹

Handaki misafirlere, handaki ocaklar adedince fakir ve salih kimselere, cuma gecelerinde ve diğer mubarek gecelerde pişen yemeklerden, diğer günlerde sabah ve ikindi çorbasından, eti ve ekmeği ile birer tas verilmesi, medresedeki talebelere birer parça et, ikişer ekmek, birer tas çorba verilmesi, muid'e iki parça et, dört ekmek, iki tas çorba verilmesi, imaret çalışanlarına da diğer imaretlerde olduğu gibi et, ekmek ve yemek verilmesi şart koşulmuştur.⁵⁰

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesinde, Rüstem Paşa'nın, Üsküdar Mihrimah Sultan Han'ının karşısında bir han daha yaptırdığı, imaretin o hanın misafirlerine yemek vermesi şart koşulmuştur.⁵¹

1.4 MEDRESE

1.4.1 İNŞASI

Onaltı hücreli, bir dershaneli olarak 954 senesinde Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ile beraber Mimar Sinan tarafından inşa edilmiştir.

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 12 Numaralı Arapça vakfiyesinin Türkçe'ye çevrilmiş hali aşağıdaki gibidir:

“...mimarı menzumeden biri de medresedir ki onun inşası tarzı müderrislerin gönüllerine ferah verir onun binasının mateneti mühendisleri hayrete düşürür talebeyi de ilim araştırmaya teşvik eder. Orada sakin olan herkez havasına uymaktan vaz geçer müderrisnin ders okuttuğu bir büyük derslane ile talebeye mesken olan on

⁴⁹ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.39

⁵⁰ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.40

⁵¹ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.62

altı adet oda mevcuttur. Kur'ân-ı kerim öğretmeye mahsus binası sağlam bir dârü't-talim vardır onun önünde muallimin gönlü açılır...”⁵²

Fotoğraf 22 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve Medresesi

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

1.4.2 YAPI TEKNİĞİ ve SANAT ÖZELLİKLERİ

Gerideki sırtın dönüşüne uyumlu bir açı ile yönelen külliyyeden farklılaşan medreseye ait dersane iki yanda sıralı talebe hücreleri ile simetrik olarak ayrılmış bir karedir. Dersane ve hücrelerin tamamı farklı açıklıklı ve avlu etrafını içten dönen bir arkadla çevrilidir. Dershanenin iki yanındaki üzeri tonozla örtülü aralıklar geçiş için kullanılmakta, karşısında ise dış duvara merkezli bir giriş bulunmaktadır.

“L” şeklinde dizili hücreler yanlarda sekizer adettir. Köşe odaların girişi çapraz bir geçişle sağlanmıştır. Hücreler ocaklı ve pencerelidir. Dersane kubbesi

⁵² VGM, Defter no: 635-2, 12 no'lu vakfiye, s.94

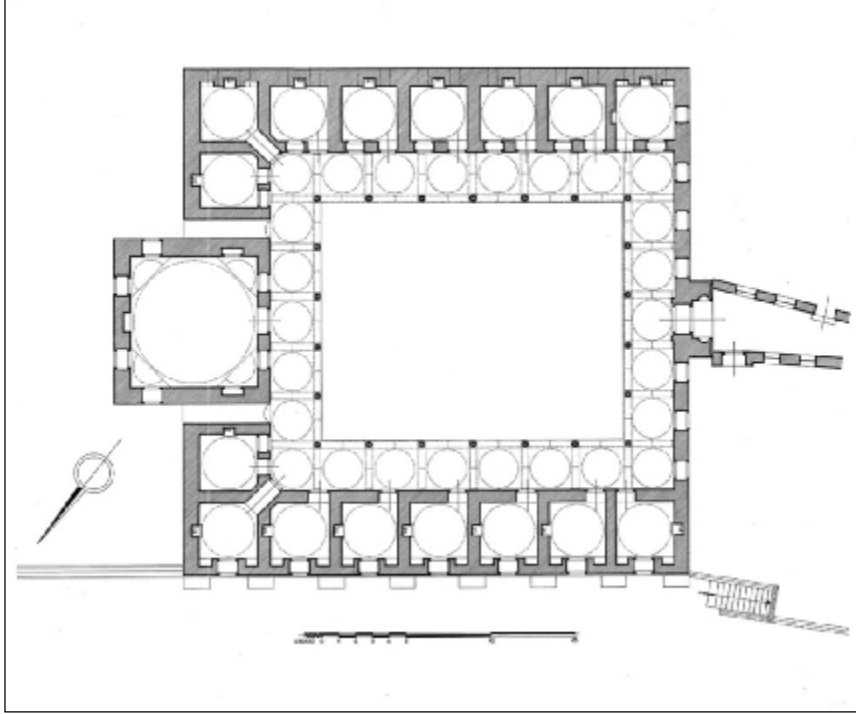
müstakil ve yüksektir. Hücre kubbeleri plan gidişine göre sıralıdır. Dahili arkadın kubbeleri farklı olan modüllere göre eşit olup, giriş duvarı sırası dahil avlu içini dolanmaktadır.

Fotoğraf 23 Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi kubbe ve bacaları

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Çizim 10 Üsküdar Mihrimah Sultan Merdesesi planı

(çizim: Ali Saim ÜLGEN)

Medrese avlusundaki çerçevesi dilimli yükseltilmiş havuz içinde iki katlı mermer bir selsebil bulunmaktadır.

1.4.3 ONARIMLAR, EKLEME ve ÇIKARMALAR

Kudeb Arşivi'nde yaptığımız çalışmalarda medresenin 1930lu yıllarda postahane olarak kullanıldığını, 1933'ten sonra, İbrahim Hakkı Konyalı'nın İzzet Çağpar ismindeki kaymakamın yol geçirme bahanesi ile yaptığı yıkımları gazetelerde neşretmesi üzerine kaymakam Atatürk tarafından görevinden alındığını, medresenin tamir ettirilerek "Üsküdar Süt ve Mektep Çocukları İçtimai Hıfzısıhha Bakımevi" olarak kullanıldığını⁵³, 1991 tarihinde dispanserken, "Hayat Vakfı" tarafından onararak sağlık merkezi haline getirildiğini, onarım sırasında üzerinin kapatıldığını, içerisindeki ağaçların kurşun kaplamaları ve temelleri tahrip ediyor bahanesi ile söküldüğünü veya bakımsız bırakılarak kurutulduğunu tespit ettik.

⁵³ KONYALI, A.g.e., c.2, s290 ve 386

Yine Kudeb Arşivi'nde yaptığımız çalışmalarda, Ali saim ülgenin Gayri Menkul Eski Eserler vc Anıtlar Yüksek Kurulu'na verdiği bir dilekçede Üsküdar Mihrimah Camii'nin cenup batısındaki medresenin harabiyeti bahane edilerek yıktırıldığını 35. Yüksek Kurul toplantısı için İstanbul'a geldiği zaman gördüğünü, öğrendiğine göre Vakıflar İdaresi'nin şikayetine rağmen tehlikeli vaziyettedir diyerek belediye tarafından yıktırıldığını belirtmektedir. Cenup batı, kuzey batı manasına gelir ve caminin giriş cephesine bakan yöndür. Günümüzde tıp merkezi olarak kullanılmakta olan medrese ise caminin kuzey doğusuna denk gelmektedir. Vakfiyesinde yapılması şart koşulan diğer medresenin o olduğu düşünülebilir.

“Üsküdar'daki Mihrimah Sultan ... medrese ... tamiri.”⁵⁴

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri incelendiğinde 1894 (1312m) depreminden sonra medresenin de tamir edildiği görülmektedir.

⁵⁴ BOA, İ.EV., 9/ 1312/Ş-22-(25/Ş /1312-21/02/1895)

Fotoğraf 24 Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi iç avlusu, 2000 yılı

(İ. Aydın Yüksel, Osmanlı mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman devri, İstanbul Fetih Cemiyeti yayımları, İstanbul 2004, s.334)

1.4.4 MEDRESEDE GÖRÜLEN HİZMETLER

Vakfiyesine göre ellili medreseler* arasında olan, Prof. Dr. Cahid Baltacı'nın "XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri" kitabında da ellili medreseler arasında tasnif edilen⁵⁵ Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde kırklı medrese** olarak da zikredilmektedir.

*"...Mihrimah Üsküdar Medresesi müderrisliğinin kırk medresesinden munfasıl..."*⁵⁶

İmamzâde Mehmed Efendi, 954/1547-48 tarihinde buraya ilk müderris olarak tayin edilmiştir. Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi , müderris tevcihlerine göre de

* Müderrisine günlük elli akçe ücret verilen medreselere ellili medreseler denilmektedir.

⁵⁵ Cahit BALTACI, XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri : Teşkilat, Tarih, İrfan Matbaası, İstanbul 1976, s.565

** Müderrisine günlük kırk akçe ücret verilen medreselere kırklı medreseler denilmektedir.

⁵⁶ B.O.A, C..MF, 134/6666-(29/B /1168-11/05/1755)

ellili medreseler arasındadır. XVI. asrın sonunda, 1008/1599-1600 tarihinde de aynı durumun muhafaza etmektedir.⁵⁷

Tablo 1 XV-XVI. Asırlarda Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi Müderrisleri

	MÜDERRİS	TAYİN EDİLDİĞİ TARİH	GELDİĞİ MEDRESE
1	<i>İmamzâde Mehmed Efendi</i>	954h (1547m)	II. Bâyezid Medresesi (Amasya)
2	<i>Şemseddin Ahmed Efendi</i>	960h (1552m)	Yavuz Selim Medresesi (İstanbul)
3	<i>Arapzâde Mehmed Efendi</i>	955h (1548m)	Süleymânîye Medresesi (İstanbul)
4	<i>Şah Mehmed Çelebi</i>	961h (1553m)	Süleymânîye Medresesi (İstanbul)
5	<i>Hacı Muradzâde Dursun Efendi</i>	963h (1555m)	Sahn Medresesi (İstanbul)
6	<i>Şeyhülislâm Çivizâde Mehmed Efendi</i>	966h (1558m)	II. Bâyezid Medresesi (İstanbul)
7	<i>Kâtip Mahmud Efendi.</i>	968h (1560m)	Ayasofya Medresesi (İstanbul)
8	<i>Sinan Çelebi</i>	970h (1562m)	Şehzade Medresesi (İstanbul)
9	<i>Bahâüddinzâde Abdullah Efendi</i>	971h (1563m)	Süleymânîye Medresesi (İstanbul)
10	<i>Hâcegîzâde Mustafa Efendi</i>	973h (1565m)	II. Bâyezid Medresesi (Edirne)
11	<i>Leyszâde Pîr Ahmed Çelebi</i>	976h (1568m)	Sahn Medresesi (İstanbul)

⁵⁷ BALTACI, A.g.e., s.565

12	<i>Mahmud Çelebi</i>	978h (1570m)	<i>Sahn Medresesi (İstanbul)</i>
13	<i>Manav Şemsi Efendi</i>	981h (1573m)	<i>Sahn Medresesi (İstanbul)</i>
14	<i>Martoloszâde Abdullah Efendi</i>	982h (1574m)	<i>Sahn Medresesi (İstanbul)</i>
15	<i>Abdülkerimzâde Abdullah Efendi</i>	984h (1576m)	<i>Atik Valide Medresesi (İstanbul)</i>
16	<i>Hasan Kethüdazâde Mehmed Efendi</i>	987h (1579m)	<i>Selimiye Medresesi (Edirne)</i>
17	<i>Feyzullah Efendi</i>	987h (1579m)	<i>Süleymânîye Medresesi (İstanbul)</i>
18	<i>Ömer Efendi</i>	989h (1581m)	<i>Sahn Medresesi (İstanbul)</i>
19	<i>Rıdvan Efendi</i>	994h (1585m)	<i>Sahn Medresesi (İstanbul)</i>
20	<i>Şeyh Mehmed Efendi</i>	997h (1588m)	<i>Sahn Medresesi (İstanbul)</i>
21	<i>Abdülkerim Efendi</i>	1001h (1592m)	<i>Sahn Medresesi (İstanbul)</i>
22	<i>İsâ Efendi</i>	1003h (1594m)	
23	<i>Abdülkâdir Efendi</i>	1004h (1595m)	<i>Rüstem Paşa (İstanbul)</i>
24	<i>Ebû Bekir Efendi</i>	1004h (1595m)	<i>Sahn Medresesi (İstanbul)</i>
25	<i>Ba'dizade Mehmed Efendi</i>	1006h (1597m)	<i>Sahn Medresesi (İstanbul)</i>
26	<i>Hüsrev Efendi</i>	1008h (1599m)	<i>Haydarpaşa Medresesi (İstanbul)</i>

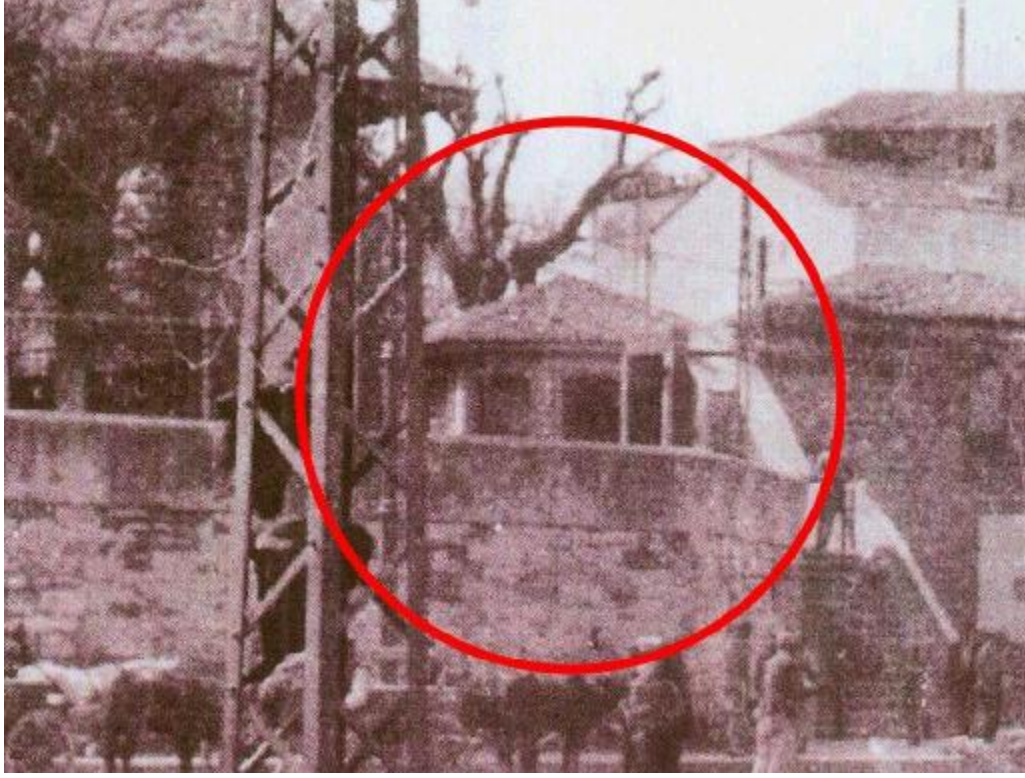
(BALTAÇI, Cahit, A.g.e. s.565)

1.5 MUVAKKİTHANE

1.5.1 İNŞASI

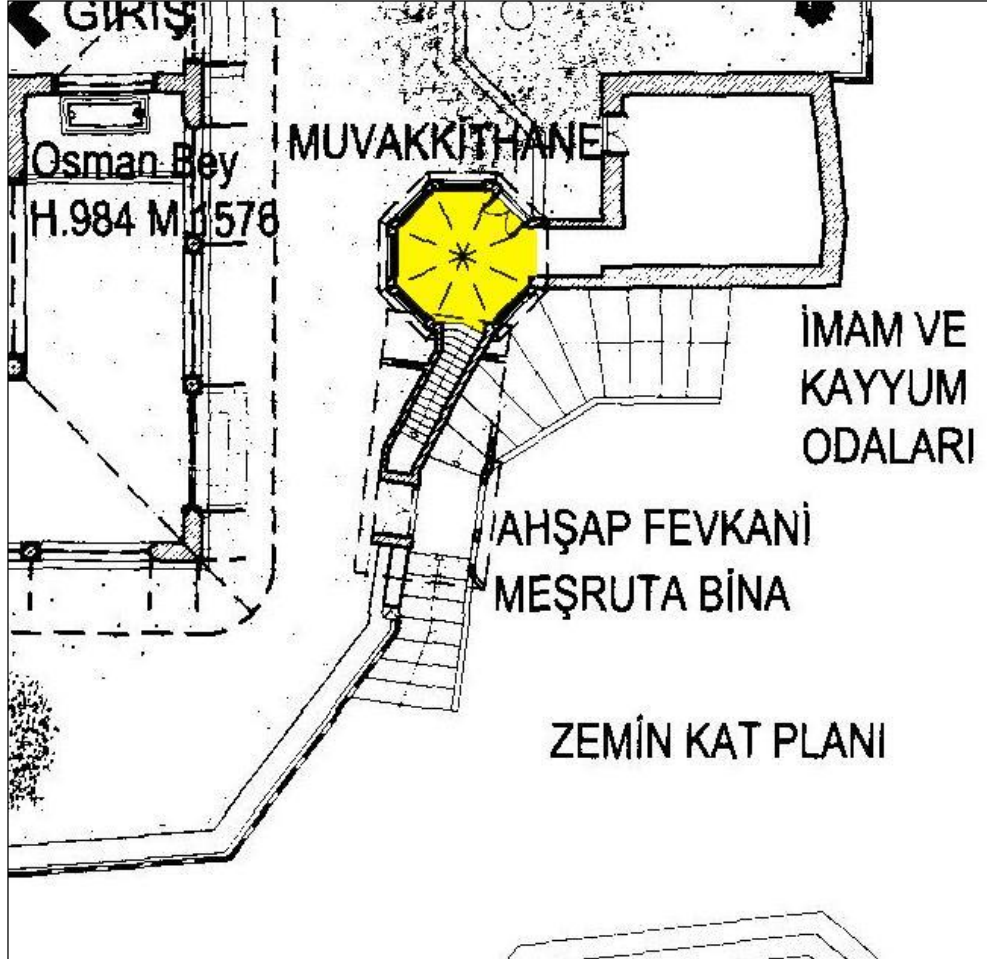
1183 yılında inşa edilmiştir. Fotoğraflarından ve çizimlerden anlaşıldığı gibi sekizgen, kargir yapıda, tek katlı, etrafı pencereli ve kiremit çatılıdır. Kudeb Arşivi'nde yaptığımız çalışmalara göre 1848 yılında sağ tarafına eklenen dört odalı, almaşık duvarlı, fevkani imam ve kayyum meşruta odaları, 1941 yılındaki tamirde kaldırılmışlardır. 19.yy sonunda da deniz tarafına ahşap fevkani meşruta binası ilave edilmiş, daha sonra o da yangın sonucu yıkılmıştır. 1956 senesinde belediye mensuplarından Fen Kurulu Şefi Recai Denктаş ve Sürveyan Fikri Taşköprölü tarafından, muvakkithanenin altındaki benzinci dükkanında çıkan yangın sebebiyle tehlike arzeden duvarlarının kamu hayatını tehlikeye attığı gerekçesiyle yıktırılmıştır.

Fotoğraf 25 Üsküdar Mihrimah Sultan Muvakkithanesi

(Kemal Kahraman, Üsküdar Hatırası = Souvenir of Üsküdar., Üsküdar Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Üsküdar Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2003, s.109)

Çizim 11 Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Muvakkithanesi, Fevkani Meşrutası, İmam ve Kayyum Odalarının çizimi

(Kudeb Arşivi)

Üsküdar Mihrimah Sultan Muvakkithanesinin tamir işleri ile alakalı Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde 1272⁵⁸ ve 1310⁵⁹ tarihli iki belge bulunmaktadır. Evrak tarihlerine bakınca 1894'teki İstanbul Depremi'nden muvakkithanenin önemli bir zarar almadığı anlaşılmaktadır.

⁵⁸ BOA, İ..MVL., 350/ 15236-(01/B /1272-08/04/1856)

⁵⁹ BOA, İ..EV., 3/ 1310-(24/Za/1310-09/06/1893)

1.5.2 MUVAKKİTHANE'DE GÖRÜLEN HİZMETLER

Muvakkithaneler, namaz vakitlerinin belirlenmesinde kullanılan çeşitli saatlerin düzenlendiği, ayarlandığı ve tamir edildiği mekanlardır. Muvakkithanelerde bu işi yapanlara muvakkit, saatçi veya muvakkit-i salât da denir. Muvakkithaneler, namaz vakitlerinin müezzinlere bildirilmesi için genellikle cami veya mescitlerin müstemilatı içerisinde bir iki oda halinde inşa edilmişlerdir. İlk muvakkithane, namaz vakitlerinin hassas bir şekilde belirlenmesi ve kible yönünün tayini ihtiyacı üzerine, Emeviler döneminde, Şam'daki Emeviyye Camii'nde kurulmuştur.⁶⁰

Osmanlı'da güneş saatleri, yatay ve dikey olmak üzere iki çeşittir. Yatay kadranlı olanlara masa tipi, dikey kadranlı olanlara ise duvar tipi de denmektedir. İstanbul'da kayıtlara geçmiş elliüç güneş saatinin çoğunluğunu dikey kadranlılar oluşturmaktadır. İslâmi güneş saatlerinin ortaya çıkmasının en önemli sebebi hiç şüphesiz namaz vakitlerini bilme arzusudur. Namazları elden geldiği kadar geciktirmeden, tam vaktinde kılınması gerekliliği , müminleri, namaz vakitlerini sıhhatli bir şekilde tesbite sevk etmiştir. İslâm'ın ilk günlerinden itibaren gündüz vakitlerini tesbite yönelik bazı metotlar kullanmaya başlanmıştır. Cami duvarları veya avlularındaki güneş saatleri bu düşüncenin bir sonucudur.⁶¹ En gelişmiş örneklerini Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin ve Eminönü'ndeki Yeni Camii'nin dış cephelerinde görmek mümkündür.⁶²

⁶⁰ Salim AYDÜZ, “Muvakkithane”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt 31, s.413

⁶¹ Can ALPGÜVEN, “Cami 1547’de tamamlandığı halde, güneş saati 222 yıl sonrasını 1769’u gösteriyor”, (Çevirimiçi) <http://www.tumgazeteler.com>, 23.01.2008

⁶² Akdoğan ÖZKAN, **İstanbul'da Ölmeden Önce Yapmanız Gereken 101 Şey**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2008, s.180

Fotoğraf 26 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii duvarındaki güneşi saati

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin batı duvarının dış yüzündeki mermer levha üzerindeki güneş saati yine bu düşünceler sonucunda meydana getirilmiştir. Üçgen şekilli, dikey ve detaylı güneş saatleri grubuna dahildir. Türünün en mükemmel örneklerindendir. Muhammed Arif tarafından yapılmıştır. Güneş Saati duvara yedi köşebentle monte edilmiştir. Üst kısmında ve sağ alt köşesinde sülüs hatla yazılı güzel bir kitabesinde, diğer güneş saatlerinde pek rastlanmayan detaylar

yazılıdır.⁶³ Bize kadar gelen basîtelerin en iyilerinden dir. Yalnız mihveri bozulmuştur.⁶⁴

Levhanın üst kısmında,

“Eser-i Saatizâde Muhammed Arif el me’mur bi-hidmeti’l evkat”

Sağ alt Köşesinde ise,

“Resemehu Derviş Yahya muhyiddin

El Muvakkit be Câmi-i Cedid

Hümayun sene 1183” yazıları okunmaktadır.

Kitabesinde Muhammed Arif'in eseri olduğu, Hicri 1183, Miladi 1769 senesinde Derviş Yahya tarafından resmedildiği belirtilmektedir. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii 1547’de tamamlandığı halde, adı geçen güneş saati 222 yıl sonraki tarihi, 1769’u göstermektedir. Bu da diğer camilerde de olabildiği gibi Mihrimah Sultan Camii'nde de güneş saatinin caminin yapılış tarihinden çok sonraki bir zaman çizildiğini göstermektedir.⁶⁵

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii güneş saati, tam ve çeyrek saatleri gösteren yere paralel çizgilerle bunları çaprazlama kesen üçü içbükey, üçü dışbükey ve biri de düz olmak üzere, yedi adet burç çizgisinden meydana gelmektedir. İkinci (asr) çizgisi, milin altından, saat 8.30’da başlayıp mile doğru hafif bir kavisle uzanmaktadır. İkinci vakti, yılın en uzun günü olan 21 Haziran’da saat 8.30’da başlamaktadır. Öğle çizgisi (Hatt-ı Zeval), levhanın sol üst köşesinden aşağıya doğru dik olarak inen çizgidir. Mil ucunun gölgesinin bu çizgi üzerine düştüğü zaman, öğle namazı vakti girmiş demektir. Bu sistemde 12 günbatımı olarak kabul edilmektedir. Öğle vakti, yılın en uzun günü olan 21 Haziran’da saat 4’te başlamaktadır. Mermer levha üzerinde, “Hatt-ı Zeval” ibaresi açıkça okunmaktadır.⁶⁶

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'ndeki güneş saati üzerindeki yedi burç çizgisi ile altı dilime bölünmüştür. Dilimler içirisinde burçlar ikişer ikişer gösterilmiştir. Burç isimlerinin bir kısmı solda bir kısmıda üstte yer almaktadır. Burç isimleri en aşağıda Seretan(Yengeç), yukarı doğru Esed (Aslan), Sümbüle(Başak),

⁶³ A.e.

⁶⁴ KONYALI, a.g.e., c.2, s224

⁶⁵ ALPGÜVEN, A.e.

⁶⁶ A.e.

Mizan(Terazi), Akrep, Kavs(Yay) şeklinde sıralanmaktadır. Üst kısımda soldan sağa doğru Cedi(Oğlak), Delv(Kova), Hut(Balık), Hamel(Koç), Sevr (Boğa) ve Cevza(İkizler) burçları bulunmaktadır.⁶⁷

Milin solundaki kartuşlarda sırasıyla, “el mazi ani’z zeval” (öğleden sonraki saat) ile “el baki ila’z zeval” (öğleden önceki saat) ibareleri görülmektedir. “El baki ila’z zeval” yazısının üstündeki 1 sayısı, öğleye bir saat kaldığını, “el mazi ani’z zeval” yazısının üzerinde 1’den başlayıp üstteki burçların arasında 8’e kadar devam eden sayılar ise, öğle vaktinin üzerinden kaç saat geçtiğine göstermektedir. Bu sistemde öğle vakti saat oniki, günbatımı anında ise saat oniki veya sıfır olarak kabul edilmektedir. Osmanlılarda kullanılan alaturka saat sisteminde, güneşin batışı, o günün sonu olarak kabul edilmektedir.⁶⁸

1.6 MEKTEBLER

1.6.1 ÜSKÜDAR’DAKİ MUALLİMHANE

1.6.1.1 İNŞASI

Mimar Sinan’ın tezkiyelerinde kayıtlı olmayan mekteb, câminin kible tarafında Selman Ağa Sokağı ile Selman Ağa Çeşmesi Sokaklarının birleştiği köşede inşa edilmiştir. Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesinde:

*...açık duvarlı, ender güzellikte, süs ve bezemede yegane, gönüle hoş gelen bir muallimhane ve eşsiz bir mektebhane...*⁶⁹,

şeklinde zikredilmektedir.

⁶⁷ A.e.

⁶⁸ A.e.

⁶⁹ VGM, Defter no: 635-2, 8 no’lu vakfiye, s.48

1.6.1.2 YAPI TEKNİĞİ ve SANAT ÖZELLİKLERİ

Fevkani yapıda, biri üstü kapalı ve yandan açık eyvanlı giriş avlusu mahiyetinde iki eşit kubbe örtülü kare mekandan oluşmaktadır. Cami ve külliye ile bu örneğe özgün bir büyüklük nisbetleşmesi vardır. Dershane girişinin aksi yönüne kible yönelişi rastlamaktadır.

Fevkani dershaneinin zeminin taşıyan açıklıklar alt avlunun karşı alanında tasarlanmış bir çeşmeye kavuşmakta iken bu özgün avlu günümüzde bir dükkana dönüştürülmüş vaziyettedir. Çeşmenin günümüzde mevcut olup olmadığı bilinmemektedir.

Çeşmenin bulunduğu dükkanın arka tarafı, cami tarafından girilen bir kapısı olan depo olarak kullanılmaktadır.

1.6.1.3 ONARIMLAR, EKLEME ve ÇIKARMALAR

Kudeb Arşivi'nde yaptığımız araştırmalarda, Üsküdar Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi'nin 1964 yılında çocuk kütüphanesine dönüştürüldüğünü, 2001 tarihinde ise onarıldığını tespit ettik. Günümüzde hala çocuk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

1.6.1.4 MEKTEBTE GÖRÜLEN HİZMETLER

Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'daki mektebine müslüman çocukları devam edebilmekte , Kur'an-ı Kerim'i, din hükümlerini ve edebiyat derslerini öğrenmektedirler.⁷⁰ Günümüzde çocuk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

“Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'daki mektebinin hocasına meşruta inşası.”⁷¹

“Üsküdar'daki Mihrimah Sultan hayratından olan mektebin muallimine meşrut hanenin tamiri.”⁷²

⁷⁰ F. Cangüzel ZÜLFİKAR, “Mihrimah Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Bulunan Vakfiyelerinin Değerlendirilmesi” **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara 1989, s.50

⁷¹ **BOA, İ.DH.**, 162/8411-(14/Z /1263-23/11/1847)

⁷² **BOA, İ.EV.**, 5/1311/Ca-11-(29/Ca/1311-08/12/1893)

Yukarıda özetlerini verdiğimiz Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine göre Üsküdar Mihrimah Sultan Mektebi'nin hocasına ait bir veya birden fazla meşruta bulunmaktadır.

Muvakkithanenin yanındaki meşrutalarında hocaların kalabileceği gibi, ayrı bir yerde meşruta yapılmış olma ihtimali de bulunmaktadır.

1.6.2 KARABAŞ MAHALLESİ'NDEKİ MUALLİMHANE

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesinde:

“...Allah belalardan himaye etsin, dînî sembollerle dolu, İstanbul’da, Yenibahçe denilen hayat veren hoş bir yerin yakınında bulunan Karabaş Mahallesi’nde sağlam yapılı, bir mektebhane imar edilip, mutluluk dolu muallimhane bina edip...”⁷³

şeklinde zikredilmektedir.

Yenibahçe'deki diğer mektebe özellikle fakirlerin ve diğer imanlı müslümanların çocukları gidebilecektir.⁷⁴

Karabaş Mahallesi Mektebi'nin tam olarak nerede ve ne durumda olduğu ile ilgili bilgi elimizde mevcut değildir.

1.7 MEŞRUTALAR

Osmanlı Döneminde avlunun sağında dört odalı müezzin ve kayyum meşruta odaları bulunmaktadır. 1848 yılında muvakkithanenin sağ tarafına inşa edilmiştir. 1941 yılında cami tamir edilirken harap vaziyette olan yapı kaldırılmıştır.⁷⁵ 19.yy sonunda muvakkithaneye bitişik olarak , fevkani ahşap meşruta binası inşa edilmiştir. Encümen arşivine göre 14.11.1955'de yangın sonucu yıktırılmıştır.

⁷³ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.48

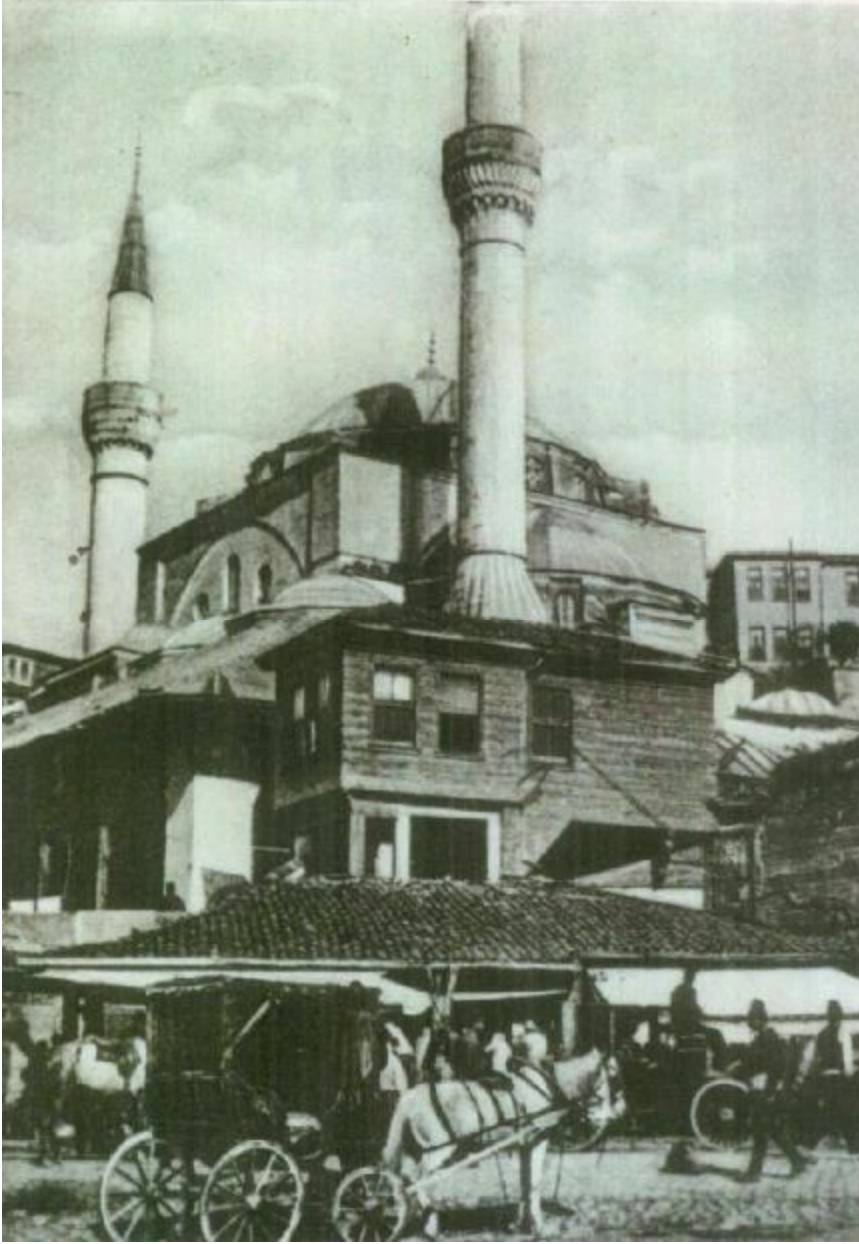
⁷⁴ ZÜLFİKAR, a.g.e., s.50

⁷⁵ KONYALI, a.g.e., c.2, s290 ve 386

“Üsküdar mürur memurlarının ikamet ettiği barakanın dar ve harab olması sebebiyle şubenin Mihrimah Sultan Camii muvakkithanesinin üstündeki odalardan birine nakli.”⁷⁶

Bu belgeden 1888 senesinde muvakkithanenin üzerindeki fevkani ahşap meşrutanın kullanılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 27 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ahşap fevkani meşruta binası

(Kemal Kahraman, Üsküdar Hatırası = Souvenir of Üsküdar., Üsküdar Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Üsküdar Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2003, s177)

⁷⁶ BOA., DH.MKT., 1569/ 114-(27/Ra/1306-01/12/1888)

1.8 TÜRBELER

1.8.1 SNAN PAŞA TRBES

Avlu içerisindeki medrese cami bağlantısı hizasına bitişik, sol yanda, kara tarafında kalan Sinan Paşa Türbesi giriŐe göre iki yanı birer pencerele, giriş karşı yönü de avluya bakar ziyaret pencerele, giriş saçağı ise dört ince stnle desteklenmiŐ bir türbedir.

Fotoğraf 28 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii bahçesinde Sinan Paşa Türbesi

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

961 yılında Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin bahçesine eklenmiştir. Sicill-i Osmn'de, Mihr-i mah Sultan'ı yazılırken ‘‘Rüstem Paşa'ya tezvic olunup ondan evld olmuştur. Kızı Aişe hanım Sultan olup yirmiŐer, otuzar yaŐına kadar

yaşamış, iki oğlu oldu ki, Üsküdar'da camiinde gömülüdürler.” şeklinde zikredilmiştir

1.8.2 OSMAN BEY'İN MEZARI

Rüstem Paşa'nın bir başka karısından olan oğlu Osman Bey'in mezarı, 984 yılında Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin son cemaat yerinin sağ tarafında, saçak altına eklenmiştir. Parmaklıklarla çevrilmiştir. Mezar taşı ve sandukası önemli ölçüde korunarak günümüze ulaşmıştır. Sandukanın sol tarafında bir hançer kabartması bulunmaktadır.

Fotoğraf 29 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii son cemaat mahallinde Osman Bey'in Mezarı

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Ayak taşında şair Hükmî Mehmed Çelebi'nin iki tarih beyti yazılmıştır:

“Mir-i pakize nesep hazreti Osman Beyin

Mürg-i nihu îdîcek faağ-ı cinana tayran

Eyleyüb sıdk ile ruhuna dualar Hükmî

Didi tarih cinan ola makamı Osman

984”⁷⁷

Bu dört mısrayı nesir halinde bugünkü dilimize şöyle çevirebiliriz:

*“Temiz soylu Osman Bey hazretlerinin ruh kuşu Cennetler bağına uçunca
Hükmî sıdk ile dualar iderek şu tarihi söyledi Osman'ın yeri Cennetler ola!...”⁷⁸*

1.8.3 SADRAZAM ETHEM PAŞA TÜRBEŚİ

Avlu içerisindeki medrese cami bağlantısı hizasına bitişik, sağ yanda, deniz tarafında kalan Sadrazam Ethem Paşa Türbesi, giriş haricinde cepheleri ikişer pencere, giriş sakfı iki sütunlu ve yanda ihata duvarına yaslı bir yapıdır.

Fotoğraf 30 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii bahçesinde Sadrazam Ethem Paşa Türbesi

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

⁷⁷ KONYALI, a.g.e., c.1, s.222

⁷⁸ A.e.

II. Abdülhamit devrinde Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin bahçesine eklenmiştir. Ölüm tarihi 1893'tür.⁷⁹

1.9 HAZİRE

Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nin solu ve kible tarafında hazire bulunmaktadır. Hazirede çok değişik özelliklerde mezar taşları bulunmaktadır.

Fotoğraf 31 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Haziresi

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Burada, Üsküdar Mihrimah Sultan külliyesinin mütevellilerinin, Rüstem ve Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'ların yakınlarının ve bazı meşhurların mezarlarını görmek mümkündür. İbrahim Hakkı Konyalı cami haziresindeki mezar taşlarını incelemiş, kitabelerini okumuş ve mezartaşlarını yerlerine göre sıralayarak yazmıştır. (Ek-3)⁸⁰

İbrahim Hakkı Konyalı, mezar taşı kitabelerindeki isimlerin bir kısmının yanlış olduğunu, Rüstem Paşa ile Ceğalezade Sinan Paşa'nın, Rüstem Paşa'nın kardeşi Kaptan-ı Derya Sinan Paşa ile Ceğalezade Sinan Paşa'nın birbirlerine karıştırıldığını, iki aile şeceresinin adeta arap saçına döndüğünü ve bu asırlık yanlışlığın mutlaka düzeltilmesi gerektiğini zikretmektedir.⁸¹

⁷⁹ Kudeb Arşivi

⁸⁰ KONYALI, a.g.e., c.1, s.224

⁸¹ A.e., c.1, s.229

1.10 TEKKE

Vakfiyelerinde belirtilmemesine rağmen Yeşilzâde Mehmed Sâlih'in "Rehber-i Tekâyâ" isimli kitabında Celvetî Tekke'leri arasında Üsküdar Mihrimah Camii'nde "Mihrimah Sultan Tekyesi" bulunduğu zikredilmektedir. Perşembe günü ayin günü olarak yazılmıştır. Toplam yirmiiki Celvetî tekkesinin ondört tanesinin Üsküdar'da olması ilgi çekicidir.⁸²

1.11 ÇEŞMELER

1.11.1 MİHRİMAH SULTAN ÇEŞMESİ

Mihrimah Sultan Camii şadırvanının önündeki yüksek duvarın yüzünde, mermerden imal edilmiştir. Kitabesinde 1092h. tarihinde yapıldığı yazılmıştır. 954H. tarihinde inşa edilen Mihrimah Sultan Camii ile aynı zamanda yapılıp yapılmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. İ. Hakkı Konyalı çeşmenin vakfiyesi gereği 1092H. yılında VI. Mehmed devrinde yapıldığını, İ. Hilmi Tanışık ise kitabenin tamire ait olduğunu, çeşmenin cami ile beraber yapıldığını söylemektedir.⁸³

⁸² Ahmed Nezih GÜLTEKİN, **Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul Cami, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütüphane, Matbaa, Mahalle ve Selatin İmaretları**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2003, s.253

⁸³ A.e.

Fotoğraf 32 Üsküdar Mihrimah sultan Duvar Çeşmesi Kitabesi

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

*“Habbezâ menba’-i âb-ı hayvân * Teşnediller içe her dem ma’sın*
*Mihrimâh Sultân o belkıs meşreb * Yapmışidi suyunun mecrâsın*
*Verdi Hak yine bu târihde ana * Çeşme-i âb-ı hayât icrâsın*
Sene 1092”⁸⁴

1.11.2SU TEKNESİ

İbrahim Hakkı Konyalı, Ma'bedin eski abdesthane tarafında bir su teknesi bulunduğunu, bir tarafında *“Hacı İsmail Efendinin pederi Raşid Ağa'nın ve Ayşe Sıddıka'nın ruhuna Fatıha 1281”* yazılı olduğunu, diğer tarafında da *“feshane kapı çuhadarı el-hac Rağıb Ağa'nın ruhu için”* yazılı olduğunu zikretmektedir.⁸⁵ Bir dönem musalla taşı olarak ta kullanılmıştır.⁸⁶

1.11.3MİHRİMAH SULTAN SIBYAN MEKTEBİ ÇEŞMESİ

Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebinin altındaki halihazırda dükkan olarak kullanılmakta olan kemerli girinti içerisinde. Haznesi çeşmenin arkasındadır.

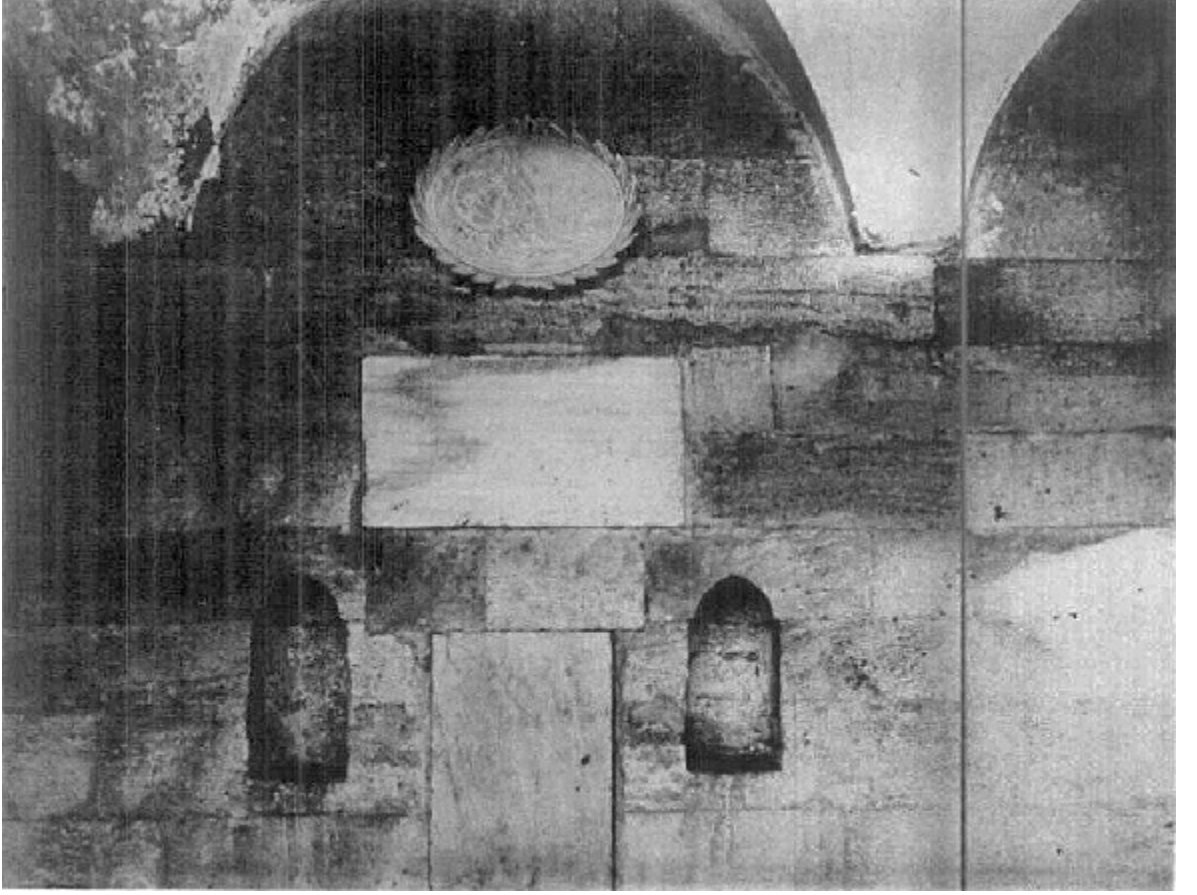
⁸⁴ İ. Aydın YÜKSEL, *Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti yayınları, İstanbul 2004, s.335

⁸⁵ KONYALI, a.g.e., c.1, s.224

⁸⁶ ÇEÇENER, a.g.e., s.83

1247H. tarihli, Sultan II. Mahmud'un madalyonunu ve tuğrasını taşıyan kitabenin orijinal kitabenin sökülerek, sonradan buraya konulduğu düşünülmektedir.⁸⁷

Fotoğraf 33 Üsküdar Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebinin altındaki çeşme

(İnci ÖZKORAY, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve Külliyesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Tez Çalışması, İstanbul 1965)

1.12 EK HİZMET BİRİMLERİ

1.12.1 ODUNLUK

Vakfiyelerde odunluktan bahsedilmemektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yaptığımız araştırmalarda bulduğumuz aşağıdaki belge özeti Üsküdar Mihrimah Sultan Vakfı'na ait bir odunluk mahallinin olduğunu göstermektedir.

⁸⁷ A.e.

“...Üsküdar'da vapur iskelesi civarında Mihrimah Valide Sultan Vakfı'ndan olan odunluk mahallinin belediyece tasarrufu gerektiğinde bedelinin vakfa verilmek ya da diğer bir mahal ile değiştirilmek üzere menfaatin teminat altına alınacağından dükkan inşa-sına gerek olmadığı...”⁸⁸

1.12.2 VAKIF MEYDANI

Vakfiyelerde vakıf meydanından bahsedilmemektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yaptığımız araştırmalarda bulduğumuz aşağıdaki belge özeti Üsküdar Mihrimah Sultan Vakfı'na ait bir vakıf meydanının olduğunu göstermektedir.

“Üsküdar'da Mihrimah Sultan Camii önündeki vakıf meydanının sahil kısmında Şirket-i Hayriyece inşa olunacak iskeleye dair muameleleri havi evrağın Dersaadet Dokuzuncu Daire-i Vakfiye Müdüriyeti'ne gönderilmesi.”⁸⁹

1.12.3 VAKIF ODASI

Vakfiyelerde vakıf odasından bahsedilmemektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yaptığımız araştırmalarda bulduğumuz aşağıdaki belge özetlerinden Üsküdar Mihrimah Sultan Vakfı'na ait bir vakıf odasının olduğunu anlaşılmaktadır.

“Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'daki vakıf odasının tamiri.”⁹⁰

“Mihrimah Valide Sultan'ın Üsküdar'daki atik vakıf odasının tamiri.”⁹¹

⁸⁸ BOA, DH.MKT., 1290/1-(10/Ş /1326-07/09/1908)

⁸⁹ BOA, DH.EUM.THR., 54/16-(04/Za/1328-07/11/1910)

⁹⁰ BOA, İ..DH., 632/43914-(16/S/1288-07/10/1871)

⁹¹ BOA, İ..ŞD., 97/5797-(28/S/1307-24/10/1889)

İKİNCİ BÖLÜM

2 ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN KÜLLİYESİNİN VAKIF GÖREVLİLERİ

Üsküdar Mihrimah Sultan Vakfı'nın çeşitli işlerini yapmak üzere görev alacak olan kişilerin bulundurması gereken özellikler, yapacakları iş ve yapma şekilleri, alacakları ücretler ve ihtiyaç olması durumunda kendilerini kontrol edecek, denetleyecek olan diğer görevliler ve görevleri detaylı olarak vakfiyelerde yazılmıştır. Vakfiyelere göre vakıf birimlerinde görev alacak kimseleri, görevlerini ve ücretlerini yine vakfiyelerdeki sıralamalara uygun olarak yazmaya çalıştık. Vakfiyelere göre vakıf birimlerindeki görevliler, görevleri ve ücretleri aşağıdaki gibidir:

2.1 VAKIF GÖREVLİLERİ

2.1.1 MÜTEVELLİ

Vakıf işlerini yürütmek üzere tayin edilen kimseye müteveli denir.¹ Mütevellilik İslam hukukçuları tarafından iki kısma ayrılmıştır. Müteveli ya vâkıf tarafından tayin edilir ve fakihlerin ittifakı tarafından kabul edilir ya da vâkıf tarafından tayin edilmediği takdirde vakfın mütevellisi hâkim veya hâkim'in tayin ettiği kişidir. Müteveli birden fazla olduğunda “müteveli heyeti” oluşur.² Medeni kanun idare uzuvları olarak adlandırmaktadır. Mütevellilerin kıdemce yüksek kişilerden olması gerekmemektedir. Gerekli vasıflara sahip olanlar mütevellilik görevini yerine getirebilirler.³ İslam hukukçularına göre mütevellinin akli başında olması, bulûğa ermiş olması, güvenilir ve adil olması, vakıf işlerini yürütecek iktidara sahip olması, müslüman olması* gerekmektedir.⁴ Bazı vâkıflar vakıflarının

¹ Nazif ÖZTÜRK, “Müteveli”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt 32, s.217

² A.e.; Nureddin TURGAY, “Müteveli”, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, cilt 4, s.404

³ Ali Himmet BERKİ, **Vakfa Dair Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler**, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı 1966, s.43

* Hanefi mezhebi hukukçuları ve Osmanlı bilginleri, müteveli tayininde müslüman olma şartını aramamışlar ve müslüman olmayanların da müteveli olabileceklerini kabul etmişlerdir. Diğer bütün

mütevellilerinin belirli makamlardan insanlar olmasını şart koşmuşlardır. Buna bağlı olarak şehrin kadısının, valisinin veya fetva emininin müteveli olması şart koşulmuş olan vakıflara “makama meşrut vakıf” denilmiştir.⁵ Müteveli'ye “kayyım”, “mütellim alel-vakf” ve “nâzır” da denilmektedir.⁶

Mütevellinin vakfın iş ve işlemlerini bizzat yürütmesi gerekmektedir. Gerektiği takdirde yerine bir vekil tayin etme veya istifa etme hakkına sahiptir. Hakimler mütevellileri, yaşlarının küçük olması, vakıf işlerini idare edemeyecek durumda olması, işlerin aksıyacağı kadar uzun bir yolculuğa çıkması, nükûd* vakfı mütevellisinin idare ettiği vakıftan borç para almak istemesi ve vakıflar ilgili bir hukuki meselenin ortaya çıkması gibi durumlarda vakfın mütevellisinin yerine vekil tayin edebilmekte,⁷ ya da gerektiğinde hıyânet, sefahat, ihmal ve benzeri durumlarından dolayı azledip görevinden alabilmektedir.⁸

Mütevellinin hizmette aksama olmaması için, vakıf binalarını tamir ettirmesi, koruması, vakıfta hizmet görececek personelin tayini, çalışma ortamlarının düzenlenmesi, görevlerini gereği gibi yapmalarının temini, ücretlerinin zamanında verilmesi, vakıf akarlarının rayiç değerleri üzerinden kiraya verilmesi, gerektiğinde tamir ettirmesi, kiraların toplanması işlerini halletmesi, vakıf hesaplarını tutması, gerekli harcamaları yapması, yıl sonu hesaplarının gerekli makamlara verilmesi ki genel olarak kadıya verilmektedir, vakıfların hukukunu korumak için gerektiğinde dava açması, vakıfların gelirlerin şart koşulan yerlere ulaştırması ve dağıtması gerekmektedir.⁹

Mecelle'nin 88. maddesindeki "*Külfet nimete ve nimet külfete göredir* " kuralı gereği, vakıf işlerini yürütmekle görevli olan mütevelliler bu görevleri karşılığında

mezhep hukukçuları ise, müteveli olarak tayin edilecek kişinin müslüman olmasını şart koşmuşlardır

⁴ ÖZTÜRK, **a.g.e.**, cilt 32, s.217, TURGAY, **a.g.e.**, cilt 4, s.404

⁵ BERKİ, **a.g.e.**, s.43

⁶ ÖZTÜRK, **a.g.e.**, cilt 32, s.217, TURGAY, **a.g.e.**, cilt 4, s.404

* Nükûd: nakitler

⁷ ÖZTÜRK, **a.g.e.**, cilt 32, s.217

⁸ TURGAY, **a.g.e.**, cilt 4, s.404

⁹ ÖZTÜRK, **a.g.e.**, cilt 32, s.217, TURGAY, **a.g.e.**, cilt 4, s.404

vakıf malları üzerinde tasarruf yetkisi ve hizmet ücreti hak ederler. Mütevellinin ücretini, vâkıf veya kadı tayin eder.¹⁰

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, salih, mütedeyyin, emanet ve diyaneti aşıkâr, fehîm ve feraset sahibi, fazilet sahibi, zeki, muhasebe almaya ve vermeğe kadir, vaktini ibadetle geçiren, vakıf işlerinin her türlü ihtiyacını ve resmi işlerini yapmaya vâkıf ve alim olan bir kimsenin müteveli olması gerekmektedir. Ücreti günlük 40 akçedir.¹¹

965 tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, mütevelliliğin, kendilerinden sonra kızları Hanım Ayşe Sultan Hazretlerine, ondan sonra erkek evlatlarına, sonra onların evlatlarına ve bu şekilde meşrut vakıf şeklinde devam etmesi şart koşulmuştur.¹²

2.1.2 KÂTİB-İ EVKAF

Devlet dairelerinde çeşitli işlerin yerine getirilmesiyle görevli memurlara kâtip denir. Ketb, “yazmak” kökünden gelmektedir ve yazı işleriyle uğraşan kimse, sekreter, yazıcı; bilgili kişi, noter; muharrir demektir.¹³

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, emanet ve diyaneti malum, iyi ve düzgün muhafaza eden, hesap kitapta hünerli, tatbiki katiplikte mahareti açık bir kimsenin katib-i evkaf olması gerekmektedir.¹⁴

Tüm çıkan mahsül, az ve çok ayırt etmeden doğru ve açık bir şekilde yazması, tüm gelir ve giderleri az ve çok ayırt etmeden yazıp, bu şekilde inceden inceye araştırıp, alacakları borçlulardan tam olarak alıp, deftere kayıt edilmemiş en ufak bir akçe kalmadan, her iki tarafın da haklarını gözeterek vazifesini yapması şart koşulmuştur. Ücreti günlük on akçedir.¹⁵

¹⁰ TURGAY, a.g.e., cilt 4, s.404

¹¹ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.33

¹² VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.58

¹³ Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI, “Kâtip”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 25, s.49

¹⁴ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.34

¹⁵ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.34

2.1.3 CÂBÎ ve CİBAYET KATİBİ

Osmanlılar'da vakıflara ait kira ve gelirleri toplayan görevlilere câbi denir. Osmanlı öncesindeki İslam ve Türk devletlerinde haraç ve vergi toplayan kimselere câbi deniliyor olmasına karşın Osmanlılarda vakıf görevlilerine câbi denilmektedir.¹⁶ Vakfın ihtiyacına göre bir veya daha fazla tahsildar tayin edilmektedir. Bunlar vakfın gelir ve varidatını toplamakla görevlidirler.¹⁷

Câbîlik, 05 Haziran 1935 tarihli, 2762 sayılı Vakıflar Kanununun 22. maddesi ile kaldırılmıştır. Büyük vakıflarda Umum Müdürlüğü'nün izni ile kâtip ve tahsildar kullanılmasına müsaade edilmiştir.¹⁸

Mihrimah Sultan Vakfiyelerinde, cabiler ve cibayet katiblerinin , emin, güvenilir, inançlı ve doğru yoldan ayrılmayan dürüst insanlardan olmaları şartı bulunmaktadır. Cabilerin yanlarındaki cibayet katibleri ile çalışmaları gerekmektedir.

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesinde üç cabi ve iki cibayet katibi görevlendirilmiştir.

1 numaralı ana vakfiyeye göre, bir cabi, Gökboza (Gebze) Kazası'nda Nerdubanlu isimli köy ve o kazadaki çayırdan, Üsküdar'daki dükkanlardan sorumlu olacak, ücreti günlük bir akçe olacak, bir cabi ve bir cibayet katibi, Filibe ve Cernova kadılıklarına bağlı köylerden ve mezralardan sorumlu olacak, ücretleri günlük birer akçe olacak, bir cabi ve bir cibayet katibi, Selanik, Karaverye, Turgut ve Demirhisar kadılıklarına bağlı köylerden sorumlu olacak ve ücretleri günlük birer akçe olacaktır.¹⁹

965h (1557m) tarihli 8 numaralı vakfiyede ise, beş cabi ve beş cibayet katibi görevlendirilmiştir.

8 numaralı vakfiyeye göre, bir cabi ve bir cibayet katibi Filibe Kazası'nda, Tatarpazarcığında, Samaku ve Çernevi kadılıklarına bağlı köylerden sorumlu olacak, bir cabi ve bir katip Selanik Kazası'nda, Nurkub Kazası'nda, Avrathisarı, Timurhisar, Karaverye kadılıklarına bağlı köylerden sorumlu olacak, bir cabi ve bir katip Yenişehir Kazası'na bağlı köylerden sorumlu olacak, bir cabi ve bir katip Çatalca

¹⁶ Mehmet İPŞİRLİ, "Câbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 6, s.529

¹⁷ BERKİ, a.g.e., s.9

¹⁸ A.y.

¹⁹ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.34

Kazası ve Kesrice Kazası'na bağlı köylerden sorumlu olacak, bir cabi ve bir katip Anadolu'da bulunan Yenişehir Kazası'nda bulunan 8 değirmen, Gökboza (Gebze) Kazası'nda bulunan köylerdeki dükkanlar ve evlerden sorumlu olacak, cabiler günlük ücret olarak beşer akçe, cibayet katibleri ise günlük dörder akçe ücret alacaklardır.²⁰

2.1.4 SUBAŞI (ATLI CABI)

Kelime manası ile ordu, asker başı demektir. Osmanlının ilk devirlerinde şehir muhafızlarına subaşı denilmektedir. Mahalli konularda, kanun ve nizamların uygulanmasında söz sahibidir. Fatih Sultan Mehmed devrinde subaşılık eski etkinliğini kaybetmeye başlamış, bununla beraber görev alanları basitleştirilmiş ve genişletilmiştir. Son dönemlerde daha çok teftiş görevlerini üstlenmişlerdir. Mukâtaaya verilmiş padişah haslarının denetlenmesi de subaşının görevlerindendir.²¹

Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesinin atlı cabisi günlük 5 akçe ücret almaktadır.²²

2.2 CAMİ GÖREVLİLERİ

2.2.1 VAİZ

Bir kimseye kalbini yumuşatacak, kendisini iyiliğe sevk edecek surette söz söylemeye veya dini öğütler vermeye va'z denir.²³ Vaiz, cami ve mescidlerde hazır olan cemaate islami mevzularda izah ve nasihatte bulunan kimselere denir. Müslümanların dini hükümleri öğrenmesi farzdır. Okutulmayanlar veya okumayanlar olabileceği gibi okuyanların da bilmedikleri veya kavrayamadıkları hususlar olabilir. İslamiyette va'z 'a önem verilmiş, vaizlere de önemli işler düşmüştür. Vaizler İslamiyetin hükümleri ile beraber zamanın konularına, problemlerine göre dinen

²⁰ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.59

²¹ Mücteba İlgürel, "Subaşı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 37, s.447

²² ZÜLFİKAR, a.g.e., s.76

²³ Ferit DEVELLİOĞLU, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi Yayınları, 21.baskı, Ankara 2004, s.1140

nasıl hareket edilmesi gerektiğini tarif etmek ve nasihatte bulunmakla görevlendirilmişlerdir.²⁴

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 965 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, ilim ve takva ehli, züht ve verası ile bilinen, hanefi mezhebi üzere, tefsir ve hadis nakline ehil, zor meselelerin keşfinde maharetli, mubarek gecelerde teheccüd ehli olan bir kimsenin vaiz olması gerekmektedir.²⁵

Cuma günlerinde ve mubarek gecelerde namazdan sonra müslümanlara vaaz ve nasihat etmeyi şer'î bir özürlü olmadıkça terketmemesi ve nasihattan sonra, bütün nebi ve resullerin, enbiya ve salihlerin ve hususen Hazreti Peygamber'in, onun âl ve ashabının, al-i Osman'ın gelmiş geçmiş sultanlarının ruhları için ve devrin sultanının devam-ı devleti, kıyam-ı hilafeti için, vâkfeden kimsenin iki cihanda saadete erişmesi ve isteklerinin yerine gelmesi ve bütün müslümanların dileklerinin yerine gelmesi için salih bir dua etmesi, Fatıha ve İhlas Sureleri ile tamamlamakta ihtimam göstermesi şart koşulmuştur. Ücreti günlük on akçedir.²⁶

2.2.2 HATİB

Cuma ve bayram namazlarında cemâate hutbe okuyan ve bu namazlarda kendisine uyulup namaz kılınan kimseye hatip denir.²⁷

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, fazilet sahibi, salih, azimet ehli olan, takva ve züht sahibi, mütedeyyin, hitabet şartlarına vakıf, tecvid ve tertil üzere Kur'an okumakta arif olan bir kimsenin hatip olması gerekmektedir.²⁸

Hız. Peygamberin getirdiği din ve uyguladığı usul üzere, uygun günlerde, cuma günlerinde ve bayramlarda hutbe okuması, şer-i bir özürlü olmadıkça terketmemesi, yerine başka birini tutmaması, gerektiği gibi hitabette bulunması ve her cuma ve bayram namazlarında hazır bulunan cemaate imam olması şart koşulmuştur. Ücreti günlük dokuz akçedir.²⁹

²⁴ BERKİ, a.g.e., s.54

²⁵ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.55

²⁶ A.y.

²⁷ BERKİ, a.g.e., s.22

²⁸ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.34

²⁹ A.y.

2.2.3 İMAM

Terim olarak, arkasında kendisine uyulup namaz kılınan kimse, devlet başkanı, lider anlamlarını taşımaktadır.³⁰ Osmanlı'da imamlar padişah beratı ile hizmete alındıklarından asker sayılmaktadırlar. Maaşlarını mescid ve camilerin vakıflarından almaktadırlar. Tayinleri vakıf mütevellisinin teklifi ile gerçekleşmektedir.³¹

Osmanlıda imamlık günümüzdeki gibi namaz kıldırma ve ibadet işleri ile sınırlı değildir. İmamların şehir örgütlenmesi içerisinde de önemli rolleri bulunmaktadır. Tanzimat devrine gelinceye kadar imamlar mahallelerinin muhtarlık, asayiş ve kısmi belediye işlerinden de sorumlu bulunmaktadırlar. Örnek olarak ikamet ve kimlik belgelerinin düzenlenmesi, nikah ve boşanma işlemleri, ölüm, defin ve doğum kayıtlarının düzenlenmesi, resmi soruşturmalara ve resmi belgelere imza ve mühür sahiplerinin arasında bulunmak da imamların görevleri arasındadır.³²

İmamlar, günümüzdeki gibi para isteyen para toplayan değil aksine para dağıtan, yardım edenlerdir. Mahallelerinin avâız vakfı, diğer bir deyişle yardımlaşma sandığı imamın sorumluluğu altında muhafaza edilmektedir. Toplanan parayı işletmek, ortaya çıkan meblağı mahalledeki hastalara, fakirlere, yardıma muhtaç evleneceklerle, fakirlerin cenazelerinin kaldırılmasına , su yollarının onarımına, cami veya mescidin tamirine, bazı yerlerde imam başta olmak üzere buradaki hizmetlilerin maaşlarının ödenmesine, yeni gelenlere yerleşme veya memleketlerine döneceklerle yol parası verilmesine sarf etmek de imamların görevlerindendir.³³

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, ilim ve ameli malum, latif ve nezih, Kur'an-ı Kerim'i tecvid ve tertil üzere okuma konusunda vakıf, kıraat ilmi konusunda arif,

³⁰ BERKİ, a.g.e., s.26; Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI, "İmam", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt 22, s.179

³¹ KÜÇÜKAŞÇI, a.g.e., cilt 22, s.179

³² Kemal Beydilli, "İmam", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt 22, s.181

³³ A.y.

namaz şart ve rükunlarını gözetken, ibadetlerinde devamlı olan bir kimsenin imam olması gerekmektedir.³⁴

Her gün beş vakit hazır olan cemaate imamet, ehli sünnet vel cemaatin yolu üzere imamlık vazifesini yerine getirmesi şart koşulmuştur. Ücreti günlük sekiz akçedir.³⁵

2.2.4 HAFİZ – SERMAHFEL - HOŞHAN

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, camide hergün iyi nefesli, Kur'an-ı Kerim'i tecvid ve tertil üzere okuma konusunda vakıf, kıraatı gönüle hoş gelen yedi kişinin hafız olup her cuma günü adet üzere aşır okumaları, içlerinden verada* üstün olan birinin sermahfil olması, sermahfilin 4 akçe, hafızların da birerbuçuk akçe ücret alması şart koşulmuştur.³⁶

8 numaralı vakfiyede hafız sayısı 10'a çıkartılmış, sermahfil'in ücreti aynı kalmış, diğer hafızların ücretide iki akçeye yükseltilmiştir. Yine 8 numaralı vakfiyede bir lisanı güzel ve güzel okuyan kimsenin meddah ve hoşhan olup, Peygamber efendimize methiyeler okuması ve yevmiyesinin beş akçe olması şart koşulmuştur.³⁷

2.2.5 MUARRİF

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, lisanı güzel, belagat sahibi, güzel sözlü, ihtimam gösteren birisini muarraf olması gerekmektedir.³⁸

Kur'an-ı Kerim meclislerinde, kıraat tamam olunca, sevab ve ecrini bütün nebilerin, evliyanın, Hz. Muhammed'in ruhu şerifine, âl ve ashabının ruhlarına, bunlardan sonra Osmanogullarının ruhlarına, bütün ehli imanin ruhlarına hediye edip, devletin devamı, saltanat günlerinin kalıcı olması, devrin sultanı Sultan

³⁴ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.34

³⁵ A.y.

* Vera, dine bağlılık, dine göre şüpheli işlerden kaçınmak manalarına gelmektedir.

³⁶ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.35

³⁷ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.55

³⁸ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.35

Süleyman Hazretleriyle, hayır sahibi vâkıfe için dua etmesi sonunda fatiha ile duayı bitirmesi şart koşulmuştur. Kuvvetli bir özürlü olmadıkça vazifesine devam etmesi, muarreflik vazifesinin gereklerini adetleri üzerine yerine getirmesi gerekmektedir. Ücreti günlük iki akçedir.³⁹

2.2.6 CÜZ-HÂN, REİS-İ CÜZ-HÂN, MUARREF

Kur'ân-ı Kerim'in yirmi sayfadan oluşan otuz bölümünden her birine cüz denilmektedir.⁴⁰ Cüz-hânlar namazdan evvel veya sonra Kur'an-ı Kerim'den birer cüz' okuyan kişilerdir.⁴¹ Reis-i Cüz-hân, cüz-hânların başı, sercüz-hân ise cüz-hânların en üstü demektir.

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, salih, kıraatı düzgün ve okuması güzel 30 kişi cüzhan olması gerekmektedir.⁴²

Camide sabah namazında toplanıp, her biri cüzünü, yüzünden, tecvidine ve tertiline uygun olarak yavaş yavaş okuması, gerekmektedir. İçlerinden ileri gelen birinin reisleri olması, reisin günlük iki akçe ücret alması, hizmet ehli, cüzleri toplama ve ayırma işlerini üzerine alan bir kimsenin muarrefleri olup, peygamber efendimizin, âl ve ashabının, al-i Osman'ın gelmiş geçmiş sultanlarının ruhları için ve Sultan Süleyman Han'ın günlerinin devamı, hükümlerine saygı gösterilmesi, günahlardan sakınan vâkıfına, hürmet gösterilmesi gerekenler ve büyükler için dua ettirmekte ihtimam göstermesi, muarrefin günlük iki akçe ücret alması, bir cüzünde cami imamı tarafından devam edilmesi onun da ücretinin iki akçe olması, bunlar haricindeki yirmiyedi kişinin yevmiyelerinin birer buçuk akçe olması şart koşulmuştur.⁴³

8. vakfiyede reis'in, muarrefin ve imamın ücretleri üçer akçeye, diğer yirmiyedi kişinin ücreti de ikişer akçeye çıkartılmıştır. Yine aynı vasıflara sahip on kişinin cüzhan olup ikinci namazından sonra her birinin cüzünü, yüzünden,

³⁹ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.35

⁴⁰ Mehmet Emin MAŞALI, "Mushaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 31, s.242

⁴¹ BERKİ, a.g.e., s.10

⁴² VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.35

⁴³ A.y.

tecvidine ve tertiline uygun olarak yavaş yavaş okuması, içlerinden ileri gelen birisi reisleri olup ücretinin günlük üç akçe olması , diğerlerinin ise günlük ikişer akçe ücret alması, zikrolunan 30 kişi haricinde bir kişinin de muarref olup yevmiyesinin bir akçe olması şart koşulmuştur.⁴⁴

2.2.7 KÜRSİHAN

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, iki lehçesi güzel, hoş sesli, Kur'an-ı Kerim'i güzel okuyan kimsenin kürsihan olup, birinin sabah namazından sonra Yasin Suresi'ni ve diğerinin ikindi namazından sonra Amme Suresi'ni okumaları şart koşulmuştur. Yevmiyeleri ikişer akçedir.⁴⁵

2.2.8 MÜSEBBİH

Müsebbih tespih eden, subhânallah diyen manasına gelmektedir.⁴⁶

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, salih, ilim ve şeriatta âlim olan, zahid yedi kişinin müsebbih olması gerekmektedir. Hergün öğlen namazından sonra camide toplanıp, manen üzerine düşerek, tadına vararak, huşu ve tevazu ile biner kere Kelime-i Tevhid, biner kere Salavat-ı Şerif okumaları ve sevabını vâkıfeye hediye etmeleri şart koşulmuştur. Ücretleri günlük birer akçedir.⁴⁷

2.2.9 MÜEZZİN

Sözlükte, çağrıda bulunan, ezan okuyan, kamet getiren kimse manasını taşımaktadır.⁴⁸ Cami ve mescidlerde namaz vakitlerinde ezan ve kaamet vazifelerini yerine getiren kimsedir.⁴⁹ İmamların yardımcıları konumundadırlar ve onlar gibi

⁴⁴ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.56

⁴⁵ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.36

⁴⁶ DEVELLIOĞLU, a.g.e., s.738

⁴⁷ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.57

⁴⁸ Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI, "Müezzin", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 31, s.491

⁴⁹ BERKİ, a.g.e., s.40

padişah beratı ile işe alındıkları için asker sayılırlar ve vergiden muaf gurup içerisindeyler.⁵⁰

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, dinine bağı, saadetle süslenmiş, doğru yolda olan, istikamet üzere olan, güzel sesli, hoş muamele sahibi, güzel nefesli, hizmet veren, yerleşik olan ve tarikinde her yönden doğru olan dört kişinin müezzin olması gerekmektedir.

Gece ve gündüz beş vakitte, muvakkitin verdiği bilgiye göre, münavebe usulü ile, ikişer ikişer temsil* ve ezan okumaları, cuma günlerinde dördünün birden sala'ya devam edip, beraberce karşılıklı uslüpta (mukabeleli ezan) hutbe ezanını okumaları şart koşulmuştur. Ücretleri günlük dörder akçedir.⁵¹

Her sene Rebiül evvel ayının 12'sinde naat-ı şerif ve medh okuyup, aşr-ı şerif tilavet etmeleri gerekmektedir.⁵²

2.2.10NOKTACI

İmarethanelerde, medreselerde inzibat işlerine bakan memurlara noktacı denilmektedir.⁵³

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, dindar, istikamet üzere olan, vera sahibi bir kimsenin noktacı olması gerekmektedir.⁵⁴

Sürekli yoklama yapması, şer-i veya çok kuvvetki bir özrü olmadan gelmeyenleri, hizmetini gereği gibi ihtimamla yapmayanları her kim olursa gizlemeyip, hakkı açığa çıkartmak için çalışması, adet üzere ismine nokta koyup mütevelliyeye bildirmesi şart koşulmuştur. Ücreti günlük bir akçedir.⁵⁵ 12 numaralı vakfiyede, hiyanetten kaçınması, vazifesini terk edene önce nasihat etmesi, ikinci

⁵⁰ KÜÇÜKAŞÇI, a.g.e., s.493

* Sabah namazından evvel minarelerde belli makamlarda okunan ilahi

⁵¹ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.36

⁵² ZÜLFİKAR, a.g.e., s.44

⁵³ DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.843

⁵⁴ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.36

⁵⁵ A.y.

sefer terbiye vermesi, üçüncü sefer tekrarlaması durumunda ise işine son vermesi şart koşulmuştur.⁵⁶

2.2.11 KAYYIM

Kayyım, bir işi yerine getiren, üstlenen kimse manasına gelmektedir. Terim olarak “hakim tarafından kısıtlı, gaip vb. kişiler adına hukûki tasarrufta bulunmak üzere tayin edilen kimse” anlamının yanında “vakıf mütevellisi” ve “camilerin temizlik işlerini yapan görevli” manasında da kullanılmaktadır. Genel olarak Esmâül Hüsnâ'daki “Kayyûm” ismi ile de karıştırılmaktadır.⁵⁷ Vakfiyesindeki tariften de anlaşılacağı üzere burada kayyım caminin temizlik görevlisi manasında kullanılmıştır.

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, dinine bağlı, muhafazakar, emin ve dindar iki kişinin kayyım olması gerekmektedir.⁵⁸

Kayyımlığın gereklerini yerine getirmeleri ve bütün hizmetlere ihtimam göstermeleri şart koşulmuştur. Ücretleri günlük üçerbuçuk akçedir.⁵⁹ 12 numaralı vakfiyede kapıyı açıp kapamaları ve yaygıları serip temizlemeleri şartı da eklenmiştir.⁶⁰

Camiye halı, seccade ve hasır, misafirhanelere döşek ve hasırın ihtiyac miktarı kadar alınması da vakfiyelerde zikredilmektedir.⁶¹

2.2.12 ÇERAĞCI - ÇIRAKÇI

Çerağ fitil, mum manasına gelmektedir.⁶² Çerağcı ise fitilci, mumcu ya da vakfiyeden anlaşılacağı üzere kandilci demektir.

⁵⁶ VGM, Defter no: 635-2, 12 no'lu vakfiye, s.100

⁵⁷ İsmail Özmel, “Kayyım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 25, s.107

⁵⁸ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.36

⁵⁹ A.y.

⁶⁰ VGM, Defter no: 635-2, 12 no'lu vakfiye, s.100

⁶¹ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.40

⁶² DEVELLIOĞLU, a.g.e., s.155

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, salih, doğru yolda oldukları aşık iki kişinin çırakçı olması gerekmektedir.⁶³

Adet üzere olan vakitlerde ve diğer gerekli olan günlerde söndürme ve yakma hizmetini yerine getirmeleri şart koşulmuştur. Ücretleri günlük üçer akçedir.⁶⁴

Caminin mihrabında yanacak kâfur mumunun ihtiyaç olduğu kadar alınması, rugan mumunun her gece dört adedinin ekmekçilere, dört adedinin aşçılara, dört adedinin misafirhanelere, bir adedinin mahfel-i şerifin altındaki kandile verilmesi, mihrabın kandilleri için her ay üç okka rugan alınması (8 numaralı vakfiyede rugan yerine içyağı yazmaktadır⁶⁵), caminin kandilleri için her ay on metre yağ ruganı (ruğan-ı zeyt) alınması, ramazan aylarında minare için altı okka, medresenin tuvaletleri için birbuçuk okka, kandil için ayda onbeş akçe sarf olunması, bakır aletler beyazlatmak için yılda altıyüz akçe harcanması şart koşulmuştur.⁶⁶

2.2.13ŞADIRVAN TABHÂNE VE ABHÂNE KAYYIMI

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, salih, dindar, çalışkan, bir kimsenin Harem-i Kebir'e, şadırvana, mutfaklara ve tuvaletlere kayyım olması gerekmektedir.⁶⁷

Sorumlu olduğu yerleri ehemmiyet göstererek ve eksiksiz hergün gereği gibi temizleyip paklamaları şart koşulmuştur. Ücreti günlük üç akçedir.⁶⁸

2.2.14 HÂFİZ-I KÜTÜB

Osmanlı vakıf kütüphanelerinde görevlendirilen, kitapları muhafaza etmekle sorumlu olan kişilere hâfız-ı kütüb denilmektedir. İhtiyaç olan durumlarda hâfız-ı kütüb'e yardımcı da tayin edilebilmektedir.⁶⁹ Hâfız-ı kütüb'ün kitapları içeriğiyle

⁶³ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.36

⁶⁴ A.y.

⁶⁵ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.63

⁶⁶ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.40

⁶⁷ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.36

⁶⁸ A.y.

⁶⁹ İsmail E. ERÜNSAL, "Hâfız-ı kütüb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 15, s.94; BERKİ, a.g.e., s.21

bilmesi gerekmektedir. Herhangi bir kitabı okumak isteyene, kitabı vermek, okunduktan sonra gelen kitabı da yerine koymakla yükümlüdürler.⁷⁰

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, işinin ehli, maharetli, bir kimsenin hafız-ı kütüb ve mesahif olması gerekmektedir.⁷¹

Medresedekilerin talep ettiklerini bekletmeden verip işleri görüldükten sonra kitapları geri kabul edip, normal günlerde saklanan kitapların tozdan temizlenmesinde gayret göstermesi ve hizmetine ihtimam göstermesi şart koşulmuştur. Ücreti günlük iki akçedir.⁷²

2.2.15BUHURİ

Ateşe atılmak veya özel bir kap içinde yakılmak suretiyle güzel kokulu dumanından faydalanan maddelere buhur, tütsü denilir.⁷³ Buhuri caminin güzel kokmasından sorumlu kimsedir.

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, temiz, latif, hoş ve nazik birisinin buhuri olması gerekmektedir.⁷⁴

Şerefli vakitlerde buhur yakması şart koşulmuştur.⁷⁵ Mevlid kandilinde okunan mevlid-i şerif esnasında buhur ile güzel koku yaymak ta görevleri arasındadır.⁷⁶ Ücreti günlük altı akçedir.⁷⁷

2.2.16DERSİÂM

Medreselerde öğrencilere, camilerde halka açık ders verme yetkisine sahip müderrislere dersiâm denilmektedir.⁷⁸ Cami hocalarına da dersiâm

⁷⁰ BERKİ, a.g.e., s.21

⁷¹ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.57

⁷² A.e.

⁷³ Sargon ERDEM, “Buhur”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 6, s.383

⁷⁴ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.57

⁷⁵ VGM, Defter no: 635-2, 12 no'lu vakfiye, s.100

⁷⁶ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.63

⁷⁷ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.57

⁷⁸ Mehmet İPŞİRLİ, “Dersiâm”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 9, s.185

denilebilmektedir.⁷⁹

Vakfiyesinde dersiamlık görevi belirtilmemiştir. Ancak sonraki tarihli arşiv belgelerinde dersiamlık görevinin ihdas edildiği anlaşılmaktadır.

... Üsküdar'da Mihrimah Sultan Camii'nde ... dersiamlık cihetinin Hafız Mehmed Efendi'ye tevcihine dair ...⁸⁰

2.2.17ŞEYH-ÜL KURRÂ

Kur'ân'ı, Yedi Kırâet ve On Rivâyet dâhilinde okuyan üstad hâfızlara kurrâ denir.⁸¹ Şeyh-ül kurrâ' kurrâ' reisi demektir, hafızların başıdır.

Vakfiyesinde şeyh-ül kurrâ' görevi belirtilmemiştir. Ancak sonraki tarihli arşiv belgelerinde şeyh-ül kurrâ' görevinin ihdas edildiği anlaşılmaktadır.

...Üsküdar'da Mihrimah Sultan Camii'nde şeyh-ül kurrâ ... cihetinin Hafız Mehmed Efendi'ye tevcihine dair...⁸²

2.2.18DUÂĞÛ

Dua islam anlayışında kulun bütün benliğiyle yüce yaratana yönelerek ondan istek ve dilekte bulunması anlamında kullanılmaktadır.⁸³ Duâğû dua eden, dua okuyan anlamına gelmektedir. Nikah ve benzer hususi mevlûd, hatim ve hafız cemiyetleri gibi umumi toplantılarda dua okumakla görevlidirler.⁸⁴ Osmanlıda duâğû, duacı ve duahan olarak da adlandırılmışlar, saray, merkez ve esnaf teşkilatlarında dua ile ilgili görevleri yerine getirenler için kullanılan resmi bir ünvan niteliği kazanmışlardır.⁸⁵

Vakfiyesinde duâğû'luk görevi belirtilmemiştir. Ancak sonraki tarihli arşiv belgelerinde duâğû'luk görevinin ihdas edildiği anlaşılmaktadır.

...Üsküdar ... Mihrimah Sultan ... evkafından duagu cihetinin tevcihi.⁸⁶

⁷⁹ DEVELLIOĞLU, a.g.e., s.176

⁸⁰ BOA, C.MF., 141/7006-(23/S/1176/13 Eylül 1762)

⁸¹ DEVELLIOĞLU, a.g.e., s.528

⁸² BOA, C.MF., 141/7006-(23/S/1176/13 Eylül 1762)

⁸³ Osman CİLACI, "Dua", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 9, s.529

⁸⁴ BERKİ, a.g.e., s.13

⁸⁵ Mehmet İPŞİRLİ, "Duâğû", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 9, s.541

⁸⁶ BOA, C.EV., 652/32859-(29/S/1216 /11 Temmuz 1801)

2.3 İMARET GÖREVLİLERİ

2.3.1 İMÂRET ŞEYHİ

İmaret şeyhi, imaretin idarecisidir. İmarette yapılan işlerin tümüne nezaret etmek, gelen misafirleri ağırlayıp hoş tutulmalarını sağlamak, fakir ve muhtaçları kabul ile ikram etmek görevleri arasındadır.⁸⁷

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, mümin, şükür ehli, emin, çalışkan, muhafazakar, istikamet üzere, güler yüzlü, insanlarla güzel münasebeti olan, girişken bir kişinin imaret şeyhi olması gerekmektedir.⁸⁸

Bayram günlerinde bayram namazından sonra ve diğer günlerde sabah ve akşam, berat ve regayib gecelerinde ikindi namazından sonra, mutfakta yemek yapımı, taksimi ve dağıtımına nezaret etmesi, herkese hissesini eksiksiz vermesi, pişen ekmeği, yemeğin etini ve diğer ihtiyaçları pişirmeden önce hesaplayıp, hesap ve değerini bilmesi, pişirilmeden önce tadıp tuzunu ve lezzetini görmesi, eğer kusuru varsa önce güzelce tenbih etmesi, sonra terbiye verip ve eğer aşçının değiştirilmesi gerekirse mütevellîye bildirmesi, misafirleri güler yüzle, tatlı dille karşılayıp, mertebelerine göre hürmet ve saygı göstererek ağırlaması, hallerine uygun, şanlarına göre yerlere yerleştirmesi ve hemen geldikleri gibi hemen ziyafet vermesi gerekmektedir. Misafirleri şart koşulmuş olan yemek ile üç gün doyurup, üç günden sonra iyilikle, yumuşakça, hürmetle misafirlik günlerinin dolduğunu söyleyip, gitmelerine destur vermesi şart koşulmuştur. Ücreti günlük sekiz akçedir.⁸⁹

2.3.2 VEKİL-İ HARC

Vekil-i harc imarete lazım olan eşya ve erzakı satın alıp tedarik etmekle görevlidir.⁹⁰

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, yemeklerin ihtiyaçlarını hazırlamak, kilerin

⁸⁷ Zeynep Tarım ERTUĞ, “İmaret” maddesi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt 22, s.220; BERKİ, **a.g.e.**, s.50

⁸⁸ VGM, Defter no: 635-2, 1 no’lu vakfiye, s.37

⁸⁹ **A.y.**

⁹⁰ Zeynep Tarım ERTUĞ, “İmaret”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt 22, s.220; BERKİ, **a.g.e.**, s.59

levazımını karşılamak, mutfak için tamamıyla dinine inanan, basiret sahibi, istikamet üzere, zeki, çalışkan, liyakat sahibi bir kimsenin vekil-i harc olması gerekmektedir.⁹¹

Pişecek yemeklere, ikamet edenlere ve misafirlere verilecek yemeklerin ihtiyaçlarını adilce ve değerinde alıp, iki tarafıda koruyup, kimsenin hakkını kesmeden ve kimseye hakkından fazla vermeden, vakfın malına vefasızlık etmemesi şart koşulmuştur. Ücreti günlük altı akçedir.⁹²

2.3.3 VEKİL-İ HARC KÂTİBİ

Vekil-i Harc Katibi gelir gider kayıtlarını tutmakla görevli kimsedir.⁹³

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, emin, kalem ehli, doğru, hesap bilen bir kimsenin vekil-i harc katibi olması gerekmektedir.⁹⁴

Varidat ve sarfiyatı tamamen, yol ve masraf olan yemekleri ihtimamla yazması, yazılmayan bir şey bırakmaması ve kimseye müsamaha göstermemesi şart koşulmuştur. Ücreti günlük altı akçedir.⁹⁵ 8 numaralı vakfiyede ücret günlük beş akçeye düşürülmüştür.⁹⁶

2.3.4 KİLERCİ

Kilerci, alınan gıda maddelerinin muhafaza edilip gerektiğinde mutfağa verilmesi görevlendirilmiştir.⁹⁷

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, çok emin, çok muhafazaker, temiz, dinine bağlı ve istikamet üzere olan birisinin kilerci olması gerekmektedir.⁹⁸

Yenilecek şeyleri gereği gibi muhafaza etmesi, gereği gibi dikkatlice koruması şart koşulmuştur. Ücreti günlük dört akçedir.⁹⁹

⁹¹ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.37

⁹² A.y.

⁹³ ERTUĞ, a.g.e., cilt 22, s.220

⁹⁴ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.37

⁹⁵ A.y.

⁹⁶ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.60

⁹⁷ ERTUĞ, a.g.e., cilt 22, s.220

⁹⁸ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.37

⁹⁹ A.y.

2.3.5 KİLERCİ ŞÂKİRDİ

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, temiz, anlayışlı, eli çabuk birisinin kilerci şâkirdi olması gerekmektedir.¹⁰⁰

Giren ve çıkan ihtiyaçlarda, diğer işlerde ve lüzumlu hallerde kilerciye yardım etmesi şart koşulmuştur. Ücreti günlük iki akçedir.¹⁰¹

2.3.6 ANBÂRİ

Hastahane, imarethane gibi müesseselerde eşya, ilâç, yiyecek ve içecek gibi şeyleri muhafazaya etmekle görevli kimselere anbârî denilmektedir. Anbar memuru ve emin-i mahzen olarak ta anılırlar.¹⁰²

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, emin, hububat ölçülerini bilen, terazileri bilen birisinin anbari olması gerekmektedir.¹⁰³

Anbara gelenlere dikkat göstermesi, hububatları muhafaza etmesi gayretli olması ve vazifesine aksatmaması şart koşulmuştur. Ücreti günlük iki akçedir.¹⁰⁴

2.3.7 HABBÂZ ve REİS-İ HABBÂZ

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, içi ve dışı temiz, dinine bağlı, muhafazakar, emanet ehli, istikamet üzere ve ekmekçilik sanatında mahir dört kişinin ekmekçi olması, sanatında üstün, yollarında daha ileri olanlarının reisleri olması gerekmektedir.¹⁰⁵

İmaret mutfağında hergün, iyi, halis undan ve tuzdan ekmek pişirmeleri ve ekmek piştikten sonra her fodulanın 100 dirhem (320gr*), yarısı sabah, yarısı da akşam hanın imaretindeki misafirler, komşular ve fakirlere 100'er dirhem olacak

¹⁰⁰ A.y.

¹⁰¹ A.y.

¹⁰² BERKİ, a.g.e., s.5

¹⁰³ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.60

¹⁰⁴ A.y.

¹⁰⁵ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.37

* 1 dirhem = 3,2 gram

şekilde dağıtılması gerekmektedir.¹⁰⁶ Reislerinin ücreti günlük beş akçe, diğer üçünün ücreti günlük dörder akçedir.¹⁰⁷

2.3.8 AŞÇILAR ve AŞÇIBAŞI

İmaret ve tekke gibi müesseselerde yemek pişirip hazırlayanlara tabbah denilmektedir.¹⁰⁸

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, istikamet üzere, dindar, dinine bağlı, muhafazakar, aşçılık sanatında maharetleri aşıkâr, temiz pak pişirdiği anlaşılan dört kişinin aşçı olması gerekmektedir.¹⁰⁹

Yemeklerin pişirilmesine güzel gayret göstermeleri, lezzetlerini kontrol edip, hoş lezzetli olmaları için fazlasıyla özen göstermeleri, kirden ve pislikten sakınmaları, pişirdiklerinin güzel ve temiz olması şart koşulmuştur.¹¹⁰ İmaretin mutfağında hergün koyun etinden yahni pişirilmesi, yarısı sabah, yarısı da akşam hanın imaretindeki misafirler, komşular ve fakirlere 100'er dirhem olacak şekilde dağıtılması gerekmektedir.¹¹¹ Reisleri günlük beş akçe, diğerlerinin ücreti günlük dörder akçedir.¹¹²

2.3.9 GENDÜM-KÛB

Gendüm¹¹³ buğday, kûb¹¹⁴ döğen manasına gelmektedir. İmarethane ve hastahane gibi müesseselerde ihtiyaç olan buğdayı döğüp hazırlayan kimselere gendüm-kûb denilmektedir.¹¹⁵

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, güçlü, selamet sahibi birisinin gendüm-kûb olması

¹⁰⁶ ZÜLFİKAR, a.g.e., s.55

¹⁰⁷ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.37

¹⁰⁸ BERKİ, a.g.e., s.51

¹⁰⁹ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.37

¹¹⁰ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.37

¹¹¹ ZÜLFİKAR, a.g.e., s.55

¹¹² VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.37

¹¹³ DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.285

¹¹⁴ DEVELLİOĞLU a.g.e., s.524

¹¹⁵ BERKİ, a.g.e., s.31

gerekmektedir.¹¹⁶

Hergün mutfağa gerekli olan buğdayı dövüp temizlemeye gayret göstermesi ve hizmetine özen göstermesi şart koşulmuştur. Günlük ücreti üç akçedir.¹¹⁷

2.3.10 HÎME-KEŞ, HAMÂL-I GÛŞT

“Himekeş” odun taşıyan köylü, odun yarıcı manalarına gelmektedir. “Hizem-keş” olarak ta anılırlar.¹¹⁸ “Hamâl-ı gûşt” et taşıyan manasına gelmektedir.¹¹⁹

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, güçlü, yük taşıyabilen, istikamet üzere, ve makbul iki kişiden birisinin hammâl-ı gûşt, diğerinin hîme-keş olması gerekmektedir. Ücretleri günlük birer akçedir.¹²⁰

2.3.11 KAZGAN-ŞÛY

Şû ve şûy eklendikleri kelimeleri yıkayan, temizleyen manalarında birleşik kelimelere çevirir.¹²¹ Kazgan-şûy, kazan yıkayan manasına gelmektedir. Mutfakta aşçı yardımcısı gibi hizmet vermektedirler.¹²²

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, temiz, pak, kirden ve pislikten sakınan birisinin kezgan-şuy olması gerekmektedir. Ücreti günlük iki akçedir.¹²³

2.3.12 KÂSE-ŞÛY

Şû ve şûy eklendikleri kelimeleri yıkayan, temizleyen manalarında birleşik kelimelere çevirir.¹²⁴ Kâse-şûy ise kâse yıkayan manasına gelmektedir. Mutfakta aşçı

¹¹⁶ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.60

¹¹⁷ A.y.

¹¹⁸ DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.371

¹¹⁹ DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.296

¹²⁰ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.38

¹²¹ DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.1002

¹²² ERTUĞ, a.g.e., cilt 22, s.220;

¹²³ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.38

¹²⁴ DEVELLİOĞLU, a.g.e s.1002

yardımcısı gibi hizmet vermektedirler.¹²⁵

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, hizmete hazır, aşçılara yardımcı iki kişinin kâse-şûy olması gerekmektedir. Ücretleri günlük birer akçedir.¹²⁶ 8 numaralı vakfiyede ücretleri birerbuçuk akçeye yükseltilmiştir.¹²⁷

2.3.13KÂSE-KEŞ

Kâsekeş'ler tabak taşıma işlerinde mutfakta aşçı yardımcısı gibi hizmet vermektedirler.¹²⁸

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, mümin, dindar, istikamet üzere ve hizmet ehli dört kişinin kâse-keş olmaları gerekmektedir. Ücretleri günlük birer akçedir.¹²⁹

2.3.14NEKKÂD

İmarethane ve hastahane gibi vakıf müesseselerde buğday ayıklayıp temizleyenlere nekkad-ı gendüm, pirinç ayıklayanlara ise nekkad-ı ürz denilmektedir.¹³⁰

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, mümin, hoş tabiatlı, temiz dört kişinin nekkad olması gerekmektedir.¹³¹

İkisinin pirinci, diğer ikisinin de buğdayı gereği gibi temizlemesi şart koşulmuştur. Ücretleri günlük birer akçedir.¹³²

2.3.15NAKÎB-İ NÂN ve NAKÎB-İ GÛŞT

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1

¹²⁵ ERTUĞ, a.g.e., cilt 22, s.22

¹²⁶ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.38

¹²⁷ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.61

¹²⁸ ERTUĞ, a.g.e., cilt 22, s.220

¹²⁹ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.38

¹³⁰ BERKİ, a.g.e., s.44

¹³¹ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.38

¹³² A.y.

numaralı ana vakfiyesine göre, dindar, muhafazakar, çalışkan, nakibliğın gereklerini devamlı yerine getirecek iki kişinin nakib olması gerekmektedir.¹³³

Hergün sırayla ekmek ve et taksimine hazır olmaları ve nakibliğın gereklerini hemen yapmaları şart koşulmuştur. Ücretleri günlük ikişer akçedir.¹³⁴ 8 numaralı vakfiyede birisinin nakib-i nân, diğerinin nakib-i gışt olması şart koşulmuştur.¹³⁵

2.3.16 FERRÂŞ

Cami, Mescid, imaret gibi müesseselerin yaygı ve hasır gibi mefruşatını tefriş etmek, süpürmek, temiz tutmakla görevli kişilere ferraş denir.¹³⁶

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, muhafazakar, vazifeli oldukları işleri muhakkak devam ettiren, emin ve istikamet üzere dört kişinin ferraş olması gerekmektedir.¹³⁷

İkisinin misafirhaneye ikisinin de geniş binalı hana ferraş olması, ferraşlığın gereklerini gereği gibi yerine getirmeleri şart koşulmuştur. Ücretleri günlük üçer akçedir.¹³⁸

2.3.17 MATBAH KAYYUMU

Mutfak hademesi manasına gelmektedir.

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, hizmet yapması mümkün olan ve gücü yeten, hizmet etmeyi kabul eden, istikamet üzere, işini yapmaya hakkı olan birisinin matbah kayyumu olması gerekmektedir.¹³⁹

Kayyımlık hizmetine devam etmesi ve üzerindeki işlerin yerine getirilmesine özen göstermesi şart koşulmuştur. Ücreti günlük iki akçedir.¹⁴⁰

¹³³ A.y.

¹³⁴ A.y.

¹³⁵ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.61

¹³⁶ BERKİ, a.g.e., s.18; DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.261

¹³⁷ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.38

¹³⁸ A.y.

¹³⁹ A.y.

¹⁴⁰ A.y.

2.3.18 KAYYUM-HÂN

Görevlisi bulunduğu vakfın mallarını gözetmek ve muhafaza etmekle sorumlu kimselere kayyum-hân denilmektedir. Müteveli manasında da kullanılmıştır.¹⁴¹

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, mümin, dinine bağlı, dosdoğru, güvenilir ve halis iki kişinin kayyum-hân olması gerekmektedir. Ücretleri günlük üçer akçedir.¹⁴²

2.3.19 KAPICI

Vakti geldiği zaman mektebi açıp kapayan, çocukları evine götürüp getiren, mektebin temizliğine ve çocukların tavır ve hareketlerine dikkat edene mekteb bevvabı, vakti geldiği zaman hastahanenin kapılarını açıp kapayan, diğer zamanlarda hastahaneye başkalarının girmesini engelleyene hastahane bevvabı denilmektedir.¹⁴³

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, güvenilir, gözü açık olduğu denenmiş, güvenilir, kendini koruyabildiği kesin olarak bilinen, muhafaza ve korumada çok iyi olan, kapıları açma ve kapatma işlerine hemen girişen iki kimsenin kapıcı olması gerekmektedir.¹⁴⁴

Sabah ve akşam imaret kapısında olmaları şart koşulmuştur. Ücretleri günlük ikişer akçedir.¹⁴⁵

2.3.20 KENNÂS-I HELA

Arapçada süpürmek manasına gelen kens kökünden türemiş kennâs, çöpçü, süpürücü, abdesthane süpürüp temizleyen manalarında kullanılmaktadır.¹⁴⁶ Kennâs-ı hela tuvalet temizleyicisi demektir.

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, tuvalet hizmetlerine tahammül edebilen,

¹⁴¹ BERKİ, a.g.e., s.31

¹⁴² VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.38

¹⁴³ BERKİ, a.g.e., s.9; DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.93

¹⁴⁴ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.38

¹⁴⁵ A.y.

¹⁴⁶ BERKİ, a.g.e., s.31; DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.508

temizlenmesini mümkün olduğu kadar üstüne alan bir kimsenin kennas-ı hela olması gerekmektedir.¹⁴⁷

Hizmetini gereği gibi eda etmesi, tuvaletleri temiz pak yapması şart koşulmuştur. Ücreti günlük bir akçedir.¹⁴⁸

2.3.21AHÛRÎ

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, mümin, dinine bağlı, mütedeyin, kusurlarını düzeltmeye niyetli, dindarlığına inanılır bir kimsenin handa ahûri olması gerekmektedir.¹⁴⁹

Sabah ve akşam hanın kapısında hazır olup içeriye ve dışarıya bakması şart koşulmuştur. Ücreti günlük üç akçedir.¹⁵⁰

2.3.22MEREMMETCİ

Meremmet tamir etmek manasında kullanılmaktadır. Meremmet-i müstehleke ve meremmet-i gayr-i müstehleke olarak iki kısma ayrılmaktadır. Yıkılmadan binadan ayrılması mümkün olmayan tamirata meremmet-i müstehleke, sıva, boya gibi, yıkılmadan binadan ayrılması mümkün olan tamirata da meremmet-i gayr-i müstehleke denilmektedir. Merdiven, kuyu, dolap gibi.¹⁵¹

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, emin, tamirat yapabilen, su yolu ve kurşun işlerinde becerikli iki kişinin meremmetçi olması gerekmektedir.¹⁵²

Az şeylerde çok harcamaktan, israf ve boşa harcamaktan çekinmeleri, birisinin su yolu hizmetinde , boşa su sızdırmamaya gayret etmesi, diğerinin kurşun ve diğer tamir işlerine özen göstermesi gerekmektedir. Ücretleri günlük ikişer akçedir.¹⁵³

¹⁴⁷ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.38

¹⁴⁸ A.y.

¹⁴⁹ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.61

¹⁵⁰ A.y.

¹⁵¹ BERKİ, a.g.e., s.37

¹⁵² VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.61

¹⁵³ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.61

2.4 MEDRESE

2.4.1 MÜDERRİS

Belirli bir tahsilden sonra icazet, mülâzemet ve beratla medreselerde ders veren kimselere müderris denilmektedir. Tek dershaneli medreselerde bir, Sahn-ı Seman ve Süleymâniye Medreseleri gibi birden fazla dershanesi olan medreselerin her dershanesi için birer müderris bulunması gerekmektedir.¹⁵⁴

Müderrisler medreseye vakfiyede belirtilen şartlara göre tayin edilmektedir. Ücret olarak yine vakfiyede şart koşulan ücret verilmekte, ücret düşüşü yapılamamaktadır. Yalnızca medresenin derecesinin artması durumunda ücrette artışı yapılabilmektedir.¹⁵⁵

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, ilmi ile amel eden, tam fazilet sahibi, akli ve nakli ilimlerin derslerini verebilecek, ilimlerin teori ve pratiğini anlatabilecek, anlatımı güçlü birisinin müderris olması gerekmektedir.¹⁵⁶

Hergün şer'î bir özrü olmadıkça medresenin dershanesinde hazır olması ve boş olan günler haricinde, (8 numaralı vakfiyede tatil günleri haricinde olarak geçmektedir¹⁵⁷), kullanılan kitaplardan ders vermesi, boş durmaktan kaçınması, tedrisatta gerekli olanların tümünü yerine getirmesi, resmi muameleleri tamamlaması, anlatmaya ve anlamaya özen göstermesi şart koşulmuştur. Ücreti günlük elli akçedir.¹⁵⁸ 8 numaralı vakfiyede müderrisin Rüstem Paşa medresesinin müderrislerinden olması şart koşulmuştur. Başkasına verilecek olursa Allah'ın ve meleklerin laanetinin üzerlerine olsun manasında beddua edilmiştir.¹⁵⁹

2.4.2 MUİD

Kelime olarak Arapça'da "avede" fiilinden gelmekte ve geri dönmek, hastayı ziyaret etmek, âdet haline gelmek, tekrarlamak, ilimde hazık (maharetli) olmak, mücerreb (tecrübeli) olmak vs. manalarını ifade etmektedir. Teknik ifade olarak,

¹⁵⁴ A.y.

¹⁵⁵ BALTACI, a.g.e., s.110

¹⁵⁶ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.33

¹⁵⁷ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.54

¹⁵⁸ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.33

¹⁵⁹ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.54

müzakereci, müderrisin derslerini tekrarlayıp îzâh eden ve müderris yardımcısı demektir. Genellikle ellili medreselerde görev almaktadırlar.¹⁶⁰

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, talebelerin tümünden üstün, takviye etmeye layık, dinine bağlı, takva sahibi, dinen yasaklanmış şeylerden ve eğlencelerden sakınan ilim talebelerinden birisinin muid olması gerekmektedir.¹⁶¹

Takviyenin gereğini adet üzere yerine getirmesi, anlatmayı ve anlamayı gereği gibi yapması gerekmektedir. Ücreti günlük beş akçedir.¹⁶²

2.4.3 İLİM TALEBELERİ

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, medresenin hücre adedince onbeş kişinin ilim talebesi olması gerekmektedir.¹⁶³

Hergün bilinen adetler üzere derslerine devam edip, ilim tahsil etmeleri, ilim tasili ile devamlı uğraşmaları, şer'î bir özrü olmadıkça derslerini terk etmemeleri, dinlerine olan bağlılıklarını ve muhafazakarlıklarını arttırmaları şart koşulmuştur. Ücretleri ikişer akçedir.¹⁶⁴

2.4.4 BEVVÂB

Kapıcı manasına gelmektedir. Vakti geldiği zaman mektebi açıp kapayan, çocukları evine götürüp getiren, mektebin temizliğine ve çocukların tavır ve hareketlerine dikkat edene mekteb bevvabı, vakti geldiği zaman hastahanenin kapılarını açıp kapayan, diğer zamanlarda hastahaneye başkalarının girmesini engelleyene hastahane bevvabı denilmektedir.¹⁶⁵

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, sadık, kapıcılık hizmetine layık, çalışkan, hizmetinde

¹⁶⁰ BALTACI, a.g.e., s.113

¹⁶¹ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.33

¹⁶² A.y.

¹⁶³ A.y.

¹⁶⁴ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.33

¹⁶⁵ BERKİ, a.g.e., s.9; DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.93

kusur etmeyen, bir kimsenin bevvab olması gerekmektedir.¹⁶⁶

Sabah vaktinden önce medresenin kapısını açması ve yatsı vaktinden sonra ise kapatması şart koşulmuştur. Ücreti günlük iki akçedir.¹⁶⁷ 1 numaralı vakfiyede iş tarifi ve bevvabda istenilen nitelikler yazılmamış, sadece günlük iki akçe alacakları yazılmıştır.¹⁶⁸

2.4.5 FERRAŞ

Cami, Mescid, imaret gibi müesseselerin yaygı ve hasır gibi mefruşatını tefriş etmek, süpürmek, temiz tutmakla görevli kişilere ferraş denir.¹⁶⁹

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, temiz bir erkeğin ferraş olması gerekmektedir.¹⁷⁰

Medresede gerekli olan önemli işlede ve medresenin temizliğinde gayret ve özenle çalışması şart koşulmuştur.¹⁷¹ 1 numaralı vakfiyede iş tarifi ve ferraşa istenilen nitelikler yazılmamış, sadece günlük iki akçe alacakları yazılmıştır.¹⁷²

2.5 MUVAKKİTHANE

2.5.1 MUVAKKİT

Muvakkitler, namaz vakitlerini tayin eden, bu iş için kullanılan kullanılan çeşitli saatlerin düzenleyen, ayarlayan ve tamir eden kimselerdir. Saatçi veya muvakkit-i salât diye de adlandırılırlar.

Muvakkitler rubu tahtası, kadran, usturlap, sekstant, kum saati, güneş saati, mekanik saatler gibi astronomi aletleriyle çalışmaktaydılar. Astronomi ve matematikten faydalanılmaktaydı.¹⁷³

Vakfiyelerde, muvakkitler ile ilgili aranan şartlar belirtilirdi. Buna göre

¹⁶⁶ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.55

¹⁶⁷ A.y.

¹⁶⁸ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.33

¹⁶⁹ BERKİ, a.g.e., s.18; DEVELLIOĞLU, a.g.e., s.261

¹⁷⁰ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.55

¹⁷¹ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.55

¹⁷² VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.33

¹⁷³ Salim AYDÜZ, “Muvakkithane”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt, s.

muvaqqit ilm-i nücûma* ait bilgilere, ilm-i mîkâta** ve san'at-ı mîkâta vâkîf olan kimselerden seçilirdi. Ezan vakitlerini müezzinlere bildirmek, muvaqqithâne saatlerinin doğruluğunu kontrol ve tashih etmekten sorumluydular. Cuma ve bayram namazlarında hafızlar ve müezzinlerle birlikte mahfilde hazır bulunmaları gerekmekteydi. Saray muvaqqitleri padişaha ve saray mensuplarına namaz vakitlerinin bildirilmesi görevinin yanında, saray saatlerinin tamiri ve bakımından da sorumluydular.¹⁷⁴

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesine göre, takva sahibi, gûnahtan sakınan, zaman tayini işinde alim, saatin inceliklerinden anlayan, işiyle devamlı uğraşan, terk etmeyen, namaz vakitlerinde camide hazır olan, cemaate devam eden bir kişinin muvaqqit olması gerekmektedir.¹⁷⁵

Her vakti tayin edip müezzinlere geciktirmeden bildirmesi ve işini eksiksiz yapması şart koşulmuştur. Ücreti dört akçedir.¹⁷⁶

2.6 MEKTEBLER

2.6.1 ÜSKÜDAR'DAKİ MUALLİMHANE

2.6.1.1 MUALLİM

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, mümin, dindar, Kur'an-ı Kerim'in tecvid kaidelerini ve şartlarını iyi bilen, Kur'an-ı Kerim'i ağır ağır ve tecvid kurallarına göre okuyan, rivayet usûlüne riayet eden birisinin Üsküdar'da yapılan muallimhanede muallim olması gerekmektedir.¹⁷⁷

Kur'an-ı Kerim ve diğer dinin vecibelerini öğretmesi, hatt yazmayı öğretmesi, çocukların ihtiyacını karşılayacak kadar edebiyat öğretmekte belagat sahibi ve

* Nücûm : yıldız

** Mikat : zaman tayini

¹⁷⁴ A.e.

¹⁷⁵ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.36

¹⁷⁶ A.y.

¹⁷⁷ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.58

elinden geldiği kadar çalışması şart koşulmuştur. Ücreti günlük üç akçedir.¹⁷⁸

2.6.1.2 HALİFE

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, dindar, istikamet üzere bir kimsenin halife olması gerekmektedir.¹⁷⁹

Müslümanların çocuklarını iyilik ve terbiye ile yetiştirmesi, sertlik ve yorgunluk göstermeden anlatması, ihmal ettiklerinde ihtiyat üzere vurması, çalışırken hoş sözlerle şevklendirmesi, muallim mühim bir işinde gittiğinde onun gitmemesi ve vazifesini bir özrü olmadıkça terk etmemesi şart koşulmuştur. Ücreti günlük iki akçedir.¹⁸⁰

2.6.1.3 KENNAS

Arapçada süpürmek manasına gelen kens kökünden türemiş kennâs, çöpçü, süpürücü, abdesthane süpürüp temizleyen manalarında kullanılmaktadır.¹⁸¹

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, sabır ve şükür sahibi bir kimsenin süpürgeci olup, temizlik hizmetinde becerikli ve çalışkan olması ve yevmiyesinin bir akçe olması şart koşulmuştur.¹⁸²

2.6.2 MAHMIYE-İ KONSTANTİNİYE'DEKİ MUALLİMHANE

2.6.2.1 MUALLİM

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, Dinine bağlı, muhafazakar, Kur'an-ı Kerim tecvidini iyi bilen, büyük ve küçük okuma hatalarından kaçınan birisinin İstanbul'da bulunan muallimhaneye muallim olması gerekmektedir.¹⁸³

¹⁷⁸ A.y.

¹⁷⁹ A.y.

¹⁸⁰ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.58

¹⁸¹ BERKİ, a.g.e., s.31; DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.508

¹⁸² VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.58

¹⁸³ A.y.

Fakir çocuklara ve fakirlerin çocuklarına, Kur'an-ı Kerim öğretmesi, muallimliğın gerektirdiğı hizmetleri yerine getirmesi şart koşulmuştur. Ücreti günlük üç akçedir.¹⁸⁴

2.6.2.2 HALİFE

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, ikram sahibi ve şefkatli, halifeliliğı hak eden bir kimsenin halife olması, çocukların derslerine devam etmelerine ve korunmalarına özen göstermesi gerekmektedir. Ücreti günlük iki akçedir.¹⁸⁵

2.6.2.3 CÜZHÂN

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesine göre, dindar kıraat ve tecvid konusunda ehil dört kişinin İstanbul'da Esirci Kemal Mescidi'nde hergün kuşluk vaktinde toplanıp, tecvid ve tertil ile herbiri bir cüz kuran okuması, sevabını vâkıfenin ruhuna hediye etmeleri gerekmektedir. Ücretleri günlük birerbuçuk akçedir.¹⁸⁶

Yine 8 numaralı vakfiyede, mümin, tecvidi iyi bilen ve salih üç kişinin, ne zaman dilerler ve ne zaman isterseler her gün birer cüz Kur'an-ı Kerim ve üçyüzer İhlas Suresi okumaları şart koşulmuştur. Ücretleri üçer akçedir.¹⁸⁷

2.7 TÜRBELELER

Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi'nin birimleri arasında türbe bulunmamaktadır. Bahçesinde bulunan türbeler ve mezarlar daha sonradan eklendikleri için vakfiyelerde yer almamaktadır. Bununla birlikte Mihrimah Sultan Vakfı'nın 965 tarihli 8 numaralı zeyl vakfiyesinde Mihrimah Sultan'ın Süleymaniye'deki türbesi'ne görevliler atanmış, özellikleri, görevleri ve ücretleri

¹⁸⁴ A.y.

¹⁸⁵ A.y.

¹⁸⁶ A.y.

¹⁸⁷ A.y.

yazılmıştır. Üsküdar Mihrimah Sultan Vakfı'nın 8 numaralı vakfiyesinde:

1. Mihrimah Sultan'ın vefâtı halinde, türbesinde imanlı, salih, arif oniki kişinin gece-gündüz nöbetleşe bekçilik yapmaları ve yevmiyelerinin birer buçuk akçe olması,¹⁸⁸
2. Takva sahibi ve güzel Kur'an okuyan 24 kişinin türbede gece -gündüz hiçbir saati boş bırakmamak kaydıyla nöbetleşe Kur'an tilavetiyle meşgul olmaları ve bu vazifeyi layıkıyla yerine getirdikleri takdirde kendilerine üçer akçe yevmiye verilmesi,¹⁸⁹
3. Yine türbede her gün, sevabı Mihrimah Sultan'ın ruhuna bağışlanmak üzere; biri sabah namazından, biri ikindi namazından sonra iki hatm-i şerif okunması ve bu konuda ehl-i sünnet ve'l-cemaatten oldukları bilinen takva sahibi otuz kişinin görevlendirilmesi, bunlardan üçünün noktacı olması; noktacılar üç ve diğerlerine ikişer akçe yevmiye verilmesi,¹⁹⁰
4. Her sene hac konusunda ehil üç kişiye altışar bin akçe verilmesi ve bu kişilerin vâkıfe için haccetmeleri,¹⁹¹
5. Temiz, güvenilir, buhur konusunda mahir bir kişinin buhurcu olması, Kur'an meclislerinde ve mübarek vakitlerde vazifesini icra etmesi ve yevmiyesinin iki akçe olması,¹⁹²
6. Temiz, insanlara muamelesi güzel, salih dört kişinin sakalık vazifesini yürütmeleri, türbenin etrafını temiz tutmaları ve kendilerine dörder akçe yevmiye verilmesi,¹⁹³
7. Bekçi, ferraş, sâki gibi görevlileri denetlemek için sadık ve selim bir kimsenin noktacı tayin edilmesi, bu kimsenin vazifesini aksatanları mütevellîye bildirmesi ve yevmiyesinin üç akçe olması,¹⁹⁴
8. Ayrıca türbeye ait mum, ibrik ve sair giderler için günlük iki akçe tahsis edilmesi¹⁹⁵ şart koşulmuştur.

¹⁸⁸ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.65

¹⁸⁹ A.y.

¹⁹⁰ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.65

¹⁹¹ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.66

¹⁹² A.y.

¹⁹³ A.y.

¹⁹⁴ A.y.

¹⁹⁵ A.y.

Yine 8 numaralı vakfiyede:

1. Ömrü uzun, sıhhati masun olsun; şerefli evlat Ayşe Sultan'a günlük ikiyüz akçe verilmesi,¹⁹⁶
2. Emr-i Hak vâkî olup Ayşe Sultan'ın vefat etmesi halinde türbesinde dindar ve namaz ehli oniki kişinin bekçi olması, gece gündüz ziyarete gelenler için kapıyı açık bulundurmaları ve yevmiyelerinin birer buçuk akçe olması,¹⁹⁷
3. Kur'an kıraatinde ehil, dindarlığıyla bilinen, salih kimseler katında muteber onaltı kişinin türbede nöbetleşe, gece gündüz hiç ara verilmemek kaydıyla Kur'an tilavetiyle meşgul olmaları,¹⁹⁸
4. Kur'ân-ı Kerîm hafızı, kıraat ehli kimseler arasında muteber altmış kişinin, otuzu sabah namazından, otuzu ikindi namazından sonra toplanıp, acele etmeden, tecvîd ve tertîl üzere, hata etmekten sakınarak ve kendi aralarında konuşmadan birer cüz Kur'ân okumaları; takvalı, kötü niyetten arınmış bir kimsenin noktacı olması, şer'î bir özür veya önemli bir engeli olmadıkça görevini aksatanların isimlerine nokta koyup mütevellîye bildirmesi, iki mecliste üçer noktacı bulunması ve yevmiyelerinin üçer akçe olması, geri kalan ellidört kişinin ise ikişer akçe yevmiye alması,¹⁹⁹
5. İyi huylu, temiz ve buhur işinde ehil bir kimsenin buhurcu olarak vazifelendirilmesi ve yevmiyesinin iki akçe olması şart koşulmuştur.²⁰⁰

¹⁹⁶ A.y.

¹⁹⁷ A.y.

¹⁹⁸ A.y.

¹⁹⁹ A.y.

²⁰⁰ A.y.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN KÜLLİYESİNE BAĞLI VAKIF İŞLETMELER ve AKARLAR

Mihrimah Sultan vakfiyelerinde vakfın hayır işlerini yürütmek için vakfedilen gelir kaynakları ayrı ayrı zikredilmiştir. Cabiler ve cibayet katibleri tarafından toplanan vergi, kira ve benzer gelirler yine vakfiyelerde şart koşulan birimlere teslim edilmektedir.

3.1 VAKIF ARAZİLERİ – MUKATAALAR

Üsküdar Mihrimah Sultan Vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesinin 8. ve 30. sayfaları arasında vakfın gelir kaynakları zikredilmektedir. Rumeli ve Anadolu'daki gelir kaynakları ayrı ayrı yazılmıştır.¹

Rumeli bölgesinde;

- Karavirye Kazası'nda, Bodurum Köyü, Menelik Köyü, Neva Köyü isimlerinde 3 köy,
- Kupani Köyü, İsfence Köyü,
- Selanik Kazası'nda Kermid isimli Köy,
- Timurhisar Kaza'sına tabi, Menlik Nahiyesi'nde Serbin Köyü; Eşerkılve Köyü; Pesanik Köyü; Tetve Köyü, Haronode Köyü,
- Cervi Kazası'nda Opar Köyü, İsmilker Köyü isimlerinde 2 köy,
- Görülcüler Köyü'nde Semerci Tarlası,
- Nevrokob Kazası'nda Libahda Köyü, Dolnaniçe Köyü,
- Astarceste Köyü; Güney Kazası'nda (kaza-i kible) Aktav Köyü'nün

gelirleri Üsküdar'daki hayrata tahsis edilmiştir.

Anadolu bölgesinde, Gökboza (Gebze) Kazası'nda Nerdubanlu isimli Köy;

¹ VGM, Defter no: 635-2, 1 no'lu vakfiye, s.8-30

Gökboza (Gebze) Kazası'na tabi Üsküdar Nahiyesi'nde Yeni Köprü yakınında çayır, gelirleri Üsküdar'daki hayrata tahsis edilmiştir.

Ayrıca Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Zilhicce 965 tarihli 8. zeyl vakfiyesinin 50. ve 54. sayfaları arasında vakfa eklenen gelir kaynakları zikredilmektedir. Rumeli ve Anadolu'daki gelir kaynakları ayrı ayrı yazılmıştır.²

Rumeli bölgesinde;

- Filibe Kazası'nda, Koyun Tepesi'ne tabi, Nasuh Fakih Köyü ile beraber Aktu Köyü, Ali Fakih Köyü, İzzeddinlü Köyü, Timurtaş Köyü ile beraber Nevasil Köyü, Arçın Köyü, Kara Davud Köyü isimlerinde 6 köy,
- Tatarpazarcığı Kazası'nda, İstırlaca Direği Köyü; Samako Kazası'nda, Haliye Köyü, Haralve Köyü, Azlu Kukani Köyü, Purudan Köyü, Çamulu Köyü içinde olan Cema'at-i Yürükan Köyü, Pürbudak Mezra'ası denmekle şöhreti olan Hacı Bedir Köyü ve Alaca Kilise Köyü isimlerinde 7 köy,
- Çernevi Kazası'nda, Opar Köyü, İsmil Köyü, Semerci Köyü, Gürliciler Köyü, İştiraklu denilen Kadıköy, Besaniç denilen Kopanberud Köyü, Tetve Köyü ve Çeroneve isimlerinde 8 köy,
- Karakarye Kazası'nda, Yanoye Köyü, İnehor Köyü, Longoz Köyü, Nevesil Köyü,
- Kalbe Kazası'nda, Çakırlar Köyü, Küçük İzzeddinli Köyü,
- Samaku Kazası'nda Nevesil Köyü,
- Yenişehir Kazası'na tabi Yalatimone Nahiyesi'nde Yongaki Köyü, Karatımurlar Köyü, Türkmenler Köyü, Kölitive Köyü, Çırak Haliller Köyü, Kavacık Köyü, yine Yenişehir Kazası'na tabi Gavra Nahiyesi'nde Petrehur Köyü, Hacı Haliller Köyü,
- Nevrefavi Kazası'nda Lipahve Köyü, İstaberhasta Köyü ve Dolayapence Köyü isimlerinde 3 Köy
- Karaveriye Kazası'nda, Nevasil denilen Çukrave Köyü, Velçişte Köyü, Lefterhur denilen Hamzahur Köyü, Nevakasiri Köyü, Minelek Köyü,

² VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.50-54

Perudurma Köyü, Kupani Köyü, İsfince Köyü, Avalar Köyü, Kadıçayırı Köyü isimlerinde 10 köy,

- Yenişehir Kazası'nda, Bilatumune Köyü, Cellahlar denilen Ahmedler Köyü, Oranlar Köyü, Kethüda Obası Köyü, Kadice denilen Duhanuri Köyü, Kurayna denilen Koknopetre Köyü, Keşerli Köçek Köyü, Köçin Köyü, Malasire Köyü, Avaraniçe Köyü, Dereli Köyü, Kozderesi Köyü, Ayu Nikola Köyü, Yandelimnu Köyü, Hacıobası denilen Pazarlu Obası Köyü, Bahşiler Köyü, Buhuda denilen Lkrye-i Porla, Kılamaki Köyü, Osman Pınarı Köyü, Hasan Baba Köyü, Kızılkeçiler Köyü, Kılamesire denilen Palamut Köyü, Kalfallar denilen Bıyıklar Köyü, İptilaki Köyü, Bakraçtatarı Köyü, Karacailyas Deresi denilen Kırcabasan Köyü, Ömerler Köyü, Halilobası denilen Calınlugöl Köyü, Subaşı Köyü, Hassufi Köyü, Türkmeşlu Köyü, Sufiler Köyü, Müeymilez denilen Südanlu Köyü, Yorgalar Köyü isimlerinde 34 köy,
- Çatalca Kazası'nda Kornu denilen Gura Köyü, Ayvaca Köyü ile beraber Badıracık Köyü, Rakıbelü Köyü isimlerinde 3 köy,
- Keserice Kazası'nda, Kice Köy denilen Aya Köyü, Büyükköy denilen Duşani Köyü, Sinat Büzürg Köyü isimlerinde 3 köyün

gelirleri Üsküdar'daki hayrata tahsis edilmiştir.

Anadolu bölgesinde; Gekyevize Kazası'nda Nerdübanlu Köyü, gelirleri Üsküdar'daki hayrata tahsis edilmiştir.

Üsküdar Mihrimah Sultan Vakfının Rebiyulevvel 957 (1550 Mart) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesinde, Rumeli bölgesinde 18köy , Anadolu bölgesinde 1 köy, 965 tarihli 8 numaralı vakfiyede Rumeli bölgesinde 90 köy eklenmiş, Anadolu bölgesinde ise Nerdübanlu Köyü tekrar yazılmıştır.

Vakfiyelerde zikredilmemesine rağmen Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yaptığımız araştırmalarda ulaştığımız belgelerde vakıfa daha sonradan eklenen araziler olduğunu tesbit ettik.

“Tuzla karyesinden ihrac edilen kumun çıkarıldığı mahallin Mihrimah Sultan

Vakfı'na aid olup olmadığının tahkikiyle ihracatın şimdilik durdurulması.”³

“Adile Hanım'ın uhdesinde bulunan Mihrimah Sultan Vakfı'na ait Baltalimanı'ndaki bostanın senelik kirasının alındığına dair senet.”⁴

“Köyceğiz çiftlik arazisi dahilinde bulunup, oturdukları yerlerin kendilerine ait olduğuna dair ellerindeki tapuları gösteren halkın tapularının, adı geçen çiftlik arazisinin Mihrimah Sultan'a vakfolunmasından sonra geçerliğini yitirmesine binaen bu tapu senetlerinin toplattırılarak, ahalinin bu araziye müdahalelerin önlenmesi.”⁵

“Menteşe sancağında Mihrimah Sultan Vakfı'ndan yirmidokuz parça çiftlik Tavaslı Osman Ağa'ya ihale olunarak beş senede yapılacak zamlarla bedelinin yüzotuzbeşbin kuruşa çıkarılması takarrür etmiş ise de mezkur çiftlikleri idare eden Ebubekir Ağa'nın yüzellibin kuruşa çıkarmaya talip olduğu.”⁶

“Merhum Mihrimah Sultan Vakfı'ndan Davudlu Çiftliği'ne bağlı Cezeri adlı kasabada cami ve medrese inşası.”⁷

“Mihrimah Valide Sultan evkafından Çekmece-i Kebir kazasına tabi Bocvar adlı çiftliğin müterakim icaresinin tahsili.”⁸

Tuzla'da arazi, Baltalimanı'nda bostan, Köyceğiz Çiftlik arazisi, Menteşe Sancağında Mihrimah Sultan Vakfı'ndan yirmidokuz parça çiftlik, Davudlu Çiftliğine bağlı Cezeri Kasabası ve Çekmece-i Kebir kazasında Bocvar Çiftliği belgelerde ulaştığımız arazilerdir.

3.2 MESKENLER

Üsküdar Mihrimah Sultan Vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesinde zikredilen, debbağhane yakınında üç hane, Mehmet Paşa Camii yakınında bir hanenin gelirleri Üsküdar'daki hayrata tahsis edilmiştir.⁹

Yine Mihrimah Sultan'ın Galata'da Camii Atik yakınındaki arazisine 15 tane oda yapılması, bunların kiraya verilerek gelirinin Üsküdar'daki hayrata tahsis

³ BOA, A.}MKT.UM., 372/15-(20/Ra/1276-17/10/1859)

⁴ BOA, HSD.CB., 1/ 12-(20/Ca/1263-06/05/1847)

⁵ BOA, DH.MKT., 619/ 51-(13/N/1320-14/12/1908)

⁶ BOA, HAT., 1303/ 50787-(12/S /1253-18/05/1837)

⁷ BOA, İ..MVL., 49/ 953-(28/R /1259-28/05/1843)

⁸ BOA, İ..MVL., 387/16920-(11/C /1274-27/01/1858)

⁹ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.50-54

edilmesi şartı getirilmiştir. Ayasofya evkafındaki bu arazi için Mihrimah Sultan 60.000 akçe ve yıllık 250 akçe mukataa bedeli ödemektedir.¹⁰

3.3 TİCARİ VE SİNÂİ İŞLETMELER

Üsküdar Mihrimah Sultan Vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesinde zikredilen, Yenişehir Kazası'nda Karasu üzerinde sekiz bab değirmen, Üsküdar'da dükkanlar, han, fırın, mahzen; Üsküdar'da bir başçı, bir berber, bir şerbetçi, iki kasab, beş arpacı; yedi hane, bunlar, bir bozhane, bir şemhane, bir debbağhane, bir sessiz su değirmeni, bir içinde ekmek fırını bulunan değirmen, iki mahzenin gelirleri Üsküdar'daki hayrata tahsis edilmiştir.¹¹

Vakfiyelerde zikredilmemesine rağmen Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yaptığımız araştırmalarda Silivrikapı dışında, Çırpıcı çayırında Mihrimah Sultan Evkafı'na ait bir kasarhane ve sergi olduğunu tespit ettik.

“Silivrikapı haricinde Çırpıcı çayırında Mihrimah Sultan Evkafı'ndan kasarhane ve serginin icaresine dair.”¹²

3.3.1 HAN

Şehir misafirhanesi durumunda külliyelerde mevcut bulunan tabhanelerden farklı mahiyetteki kervansaray türünde bir hanın, ayrıca yine bu külliyyede bulunduğu çeşitli verilerden anlaşılmaktadır. Vakfiye ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi haricinde Üsküdar manzarası veren gravürler ve birtakım fotoğraflar buradaki kervansarayın Çekmece Sokullu Kervansarayı benzeri, kırma çatılı, alın duvarlı ve kurşun kaplı bir yapıda inşa edildiğini göstermektedir. Külliyyeyi gösteren Üsküdar 66 numaralı Pervititch paftası (resim 22) üzerinde yıkılmış bulunan bu hanın çizgileri işlenmiştir.

Evliya Çelebi han'ı Üsküdar kervansarayları arasında zikretmektedir:

“Birisi iskele başındaki câmiin iki tarafında, deniz kıyısında yüz ocaklı, yüzer at alır tavalı olan bir kervansaraydır ki, sağlam bir kaleye benzer. Baştanbaşa

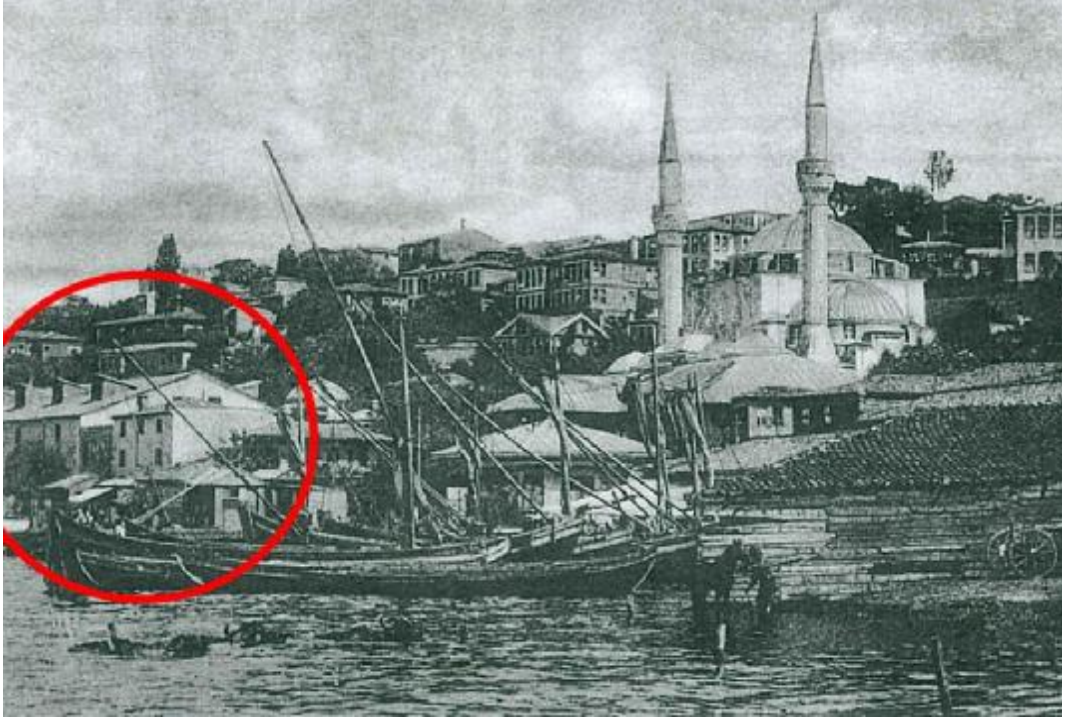
¹⁰ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.67

¹¹ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.50-54

¹² BOA, HAT., 244/13711-(03/R /1227-16/04/1812)

kurşunla kaplı, gelip geçenin serbestçe kalabildiği bir yerdir. Mihrimah Sultanın hayratıdır.”¹³

Fotoğraf 34 Üsküdar Mihrimah Sultan Hanı - Kurşunlu Han

(İ. Aydın Yüksel, Osmanlı mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman devri, İstanbul Fetih Cemiyeti yayınları, İstanbul 2004, s.334)

¹³ Evliya Çelebi, **A.g.e.**, c.1, s.329

Fotoğraf 35 Üsküdar Mihrimah Sultan Hanı - Kurşunlu Han

(fotoğraf: Kudeb arşivi)

3.3.2 DÜKKANLAR

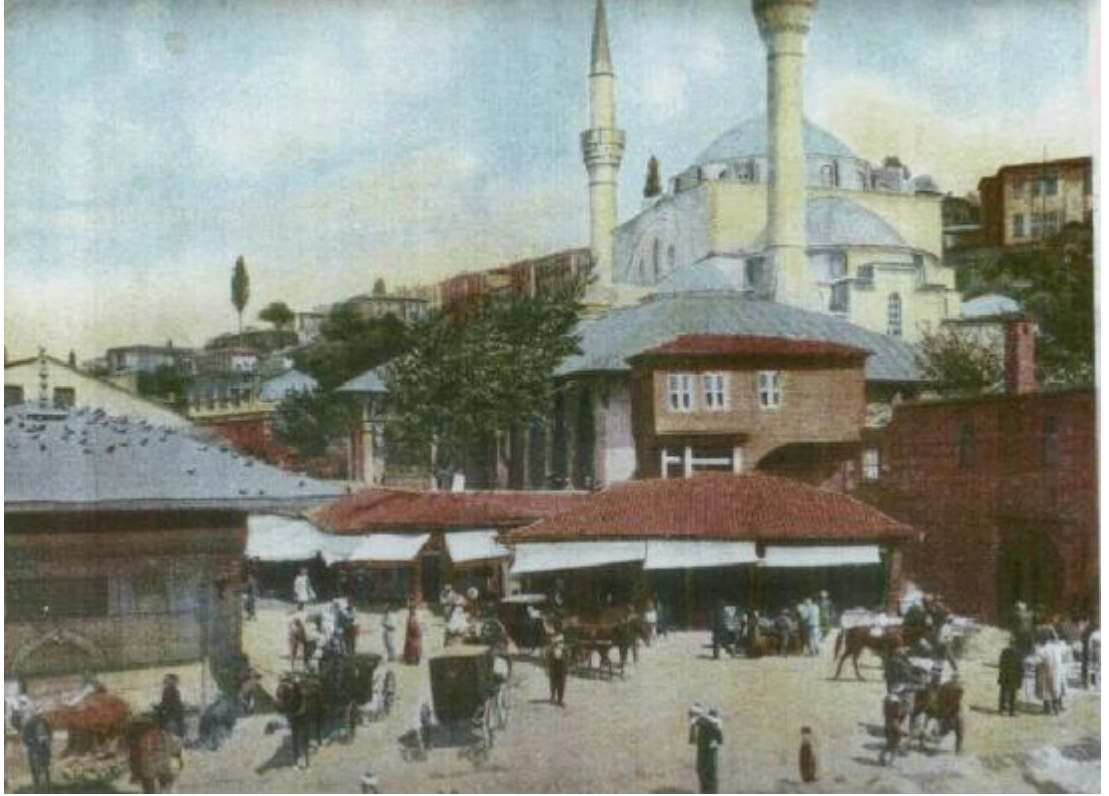
Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Zilhicce 965 tarihli 8. zeyl vakfiyesinin 50. ve 54. sayfaları arasında vakfa eklenen gelir kaynakları arasında Anadolu Bölgesindeki dükkanlardan bahsedilmektedir. Vakfiyeye göre Yenişehir Kazası'nda Karasu üzerinde sekiz bab değirmen, Üsküdar'da dükkanlar, han, fırın, mahzen; Üsküdar'da bir başçı, bir berber, bir şerbetçi, iki kasab, beş arpacı; yedi hane, bunlar, bir bozhane, bir şemhane, bir debbağhane, bir sessiz su değirmeni, bir içinde ekmek fırını bulunan değirmen, iki mahzen bulunmaktadır.¹⁴

Bu dükkanların tam olarak nerelerde olduğunu bilmemekle beraber, eski fotoğraflarda yaptığımız araştırmalarda caminin önünde duvara bitişik olarak yerleşmiş olan küçük dükkanların, külliye'nin vakıf meydanında olduğu göz önüne alındığında, vakfın akarları arasında olma ihtimali olduğunu ve belki de adı geçen dükkanlardan bir kısmının bunlar olduğunu düşünmek mümkündür.

¹⁴ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.50-54

Kudeb arşivinde yaptığımız araştırmalarda, 1975-1980 seneleri arasında, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii önüne yeniden küçük dükkanların yapılmasına izin verildiğini, fakat caminin özgün yapısını ve güzelliğini bozuyor gerekçesi ile kaldırıldığını tespit ettik.

Fotoğraf 36 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii önündeki dükkanlar

(Kemal Kahraman, Üsküdar Hatırası = Souvenir of Üsküdar., Üsküdar Belediyesi Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Üsküdar Araştırmaları Merkezi, İstanbul 2003, s177)

Fotoğraf 37 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii önündeki dükkanlar, 1975-1980

(fotoğraf: Kudeb Arşivi)

3.3.3 SU YOLU

Prof. Dr. Kazım Çeçen'in İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları adlı kitabına göre Üsküdar'da Roma ve Bizans devirlerinden kalan bir su tesisine rastlanmamıştır. Su ihtiyacı o devirlerde ayazmalarla karşılanmaktadır. Üsküdar'ın suyunu temin eden ez az 18 bağımsız vakıf isale hattı, ve bunlar dışında birçok tek vakıf çeşmeleri bulunmaktadır. Üsküdar'a gelen isale hatlarının hepsi Çamlıca tepelerinin etrafındaki menba sularını şehre getirmektedirler.¹⁵

Üsküdar'ın ilk büyük isale hattını yapan Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'da iki tane su yolu bulunmaktadır. Birinci su yolu 3000 metre uzunluğundadır. Birinci su yolu Bağlarbaşı Caddesi'ndeki bostan, kabristan dahilindeki menbalardan çıkıp Bülbül Deresi, Şeyh camisi, Küçükyokuş yoluyla Mihrimah Mektebi altındaki çeşmeye akmaktadır.¹⁶ İkinci su yolu 1700 metre uzunluğundadır, Çiftebakkallar'da, Dereboyu'nda, Yahudi Mezarlığı karşısında Kadri Bey tarlasında, Mecit Efendi bağı

¹⁵ Kazım Çeçen, **İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları**, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, İstanbul, 1999, s.198

¹⁶ **A.e.**, s.203

dahilinde, Kuzguncuk Deresinde, Çileyok Bağında, Derebaşında, fındık bahçesinde, Hamam Deresinde, Arif Hikmet Bey Hamamı arkasındaki menbalardan hasıl olup, Kuzguncuk'ta Beykoz Caddesi'ni takiben vapur iskelesinde cami, medrese ve çeşmelere su vermektedir.¹⁷ Suların toplam debisi İsmail Remzi'ye göre 1.5 lüle, vakıf defterine göre ise 2 lüle vs 4 masuradır. Yapım tarihi Kazım Çeçen'in belirttiğine göre 954H. - 1547M. yılıdır.¹⁸

3.3.4 DİĞERLERİ

Yine Mihrimah Sultan Vakfiyesinde, Üsküdar'da iki adet kayık, gerektiğinde imar malzemesi nakli için, boş zamanlarında da ücret karşılığında insan ve hayvan taşınması için Üsküdar'daki hayrata tahsis edilmiştir.¹⁹ Kayıklardan birisi 10 diğeri 11 metre boyundadır²⁰.

3.4 ÜSKÜDAR MİHRİMAH SULTAN VAKFI'NIN DİĞER HAYRATI

Üsküdar Mihrimah Sultan Vakfı'nın hayırları külliye'nin fonksiyonları ile sınırlı değildir. Vakfiyelerde yapılması şart koşulmuş hayırları aşağıda listelemeye çalıştık.

Üsküdar Mihrimah Sultan vakfının Rebiyulevvel 957 (1557 Aralık) tarihli 8 numaralı vakfiyesinde, her sene beşbin tam ayar sikkenin, Mekke ve Medine fukarası için ayrılması ve ikibinbeşyüzlük iki kese halinde Sürre emini olan kişiyle beraber gönderilmesi, bu keselerden birinin Medine'de diğeri'nin Mekke'de, kadılar, imamlar, âlimler ve hatipler huzurunda açılması ve adil bir taksimle ihtiyaç sahiplerine dağıtılması şart koşulmuştur.²¹

Yine 8 numaralı vakfiyede, İstanbul bölgesinde Hoca Kasım Mescidi olarak bilinen mescidin imamına, müezzinine, kayyimine ikişer akçe yevmiye verilmesi ve

¹⁷ A.e., s.205

¹⁸ A.e., s.202

¹⁹ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.50-54

²⁰ Kayıklardan birisi 13 diğeri 12 zira' boyundadır. 1 zira' = 1 arşın = 85cm olarak kabul edilmiştir.

²¹ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.54

caminin mum, hasır, yaygı gibi bazı ihtiyaçları için de günlük iki akçe ayrılması şart koulmutur.²²

8 numaralı vakfiyede ayrıca, Üsküdar'da oniki hücre kapasiteli bir medrese bina edilmesi; ilim ve fazilet sahibi, Arap dilinde, edebiyatta, dn ilimlerde mahir ve alıkan bir müderris tayin edilmesi ve yevmiyesinin kırk akçe olması; salih ve doğru onbir kişinin ikişer akçe yevmiye ile danimend olması; bevvablığa uygun sadık bir kimsenin bevvab olup yevmiyesinin bir buçuk akçe olması şart koulmutur.²³

Galata Bölgesi'nde Eski Cami yakınında Ayasofya vakfından, eskiden mri mahzenler olup mtevellsinden eri usle göre altmıbin akçeye satın alınan boş arazide onbeş oda bina olunması ve kiraya verilip ücretinin vakıf için korunması, Üsküdar bölgesinde bulunan tabhanelerde ve deniz kenarındaki hanlarda gelen geçenlerin fakir ve mslmanlarından vefat edenlerin herbirinin techiz edilmesi ve kefenlenmesi için vakıf gelirinden yüzer akçe verilip gereği gibi defn edilmeleri 8 numaralı vakfiyede şart koulanlar arasındadır.²⁴

Zikredilen masraflar dışında arta kalan vakıf gelirlerinden onbin sikkenin daima saklanması, vakıf binalarının tamirat tadilatına israf edilmeden harcanması ve eksilen miktarın tamamlanıp, zikredilen meblağdan başka fazladan yüzbin filoriye varınca revacta olan akar satın alınıp, kiraya verilip ücretinin vakıf için saklanması 8 numaralı vakfiyede şart koulmutur.²⁵

Aşağıdaki listede Başbakanlık Osmanlı Arivlerinde gelir kaynaklarının sarf edildiği tamirat belgelerinden örnekler bulunmaktadır.

Belge zeti

Belge Tarihi

- 1 skdar'daki Mihrimah Sultan Camii'nin tamire muhtaç 17/Ra/1281

²² VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.63

²³ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.64

²⁴ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.67

²⁵ VGM, Defter no: 635-2, 8 no'lu vakfiye, s.68

- mahallerinin tamirine dair.²⁶
- 2 Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii ile bitişiğinde 24/Za/1310
bulunan ... mahallerinin tamiri.²⁷
- 3 Üsküdar Mihrimah Sultan Cami-i şerifinin tamiri.²⁸ 27/M /1282
- 4 Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii'nin tamiri.²⁹ 07/R /1311
- 5 Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii'nin tamire muhtaç 17/L /1311
olan mahallerinin tamiri.³⁰
- 6 Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii ... tamiri hususunun 20/S /1312
...³¹
- 7 Üsküdar'da Mihrimah Sultan Camii'nin harap olan 02/M /1313
mahallerinin tamiri.³²
- 8 Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii ile medresesinin 03/Ca/1324
tamiri.³³
- 9 Üsküdar'da ... Mihrimah Sultan Camii'nin tamiri için 02/B /1325
gereken meblağın ödenmesi.³⁴
- 10 Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii'nin tamiri.³⁵ 23/Ca/1326 (Hicrî)
- 11 Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii ... tamiri.³⁶ 25/Ş /1312 (Hicrî)

²⁶ BOA, A.MKT.MHM., 309/37-17/Ra/1281-20/08/1864

²⁷ BOA, İ.EV., 3/1310/Za-23-(24/Za/1310-09/06/1893)

²⁸ BOA, İ.DH., 538/37359-(27/M /1282-19/06/1865)

²⁹ BOA, İ.EV., 5/1311/R-04-(07/R /1311-18/10/1893)

³⁰ BOA, İ.EV., 6/1311/L-0-(17/L /1311-23/04/1894)

³¹ BOA, İ.EV., 7/1312/S-12-(20/S /1312-23/08/1894)

³² BOA, İ.EV., 10/1313/M-06-(02/M /1313-25/06/1895)

³³ BOA, İ.EV., 40/1324/Ca-05-(03/Ca/1324-25/06/1906)

³⁴ BOA, İ.EV., 45/1325/B-03-(02/B /1325-11/08/1907)

³⁵ BOA, İ.EV., 48/ 1326/Ca-18-(23/Ca/1326-23/06/1908)

³⁶ BOA, İ.EV., 9/ 1312/Ş-22-(25/Ş /1312-21/02/1895)

SONUÇ

Üsküdar mihrimah sulran külliyesi, cami, imaret, han, medrese, muvakkithane, iki mekteb, meşrutalar, türbeler, hazire, dükkanlar, tekke, su yolu, üç çeşme, ek hizmet birimi olarak odunluk, vakıf meydanı ve vakıf odasından müteşekkildir. Külliye zaman içerisinde yapılan eklemeler ve çıkarmalarla günümüze ulaşmıştır. Günümüzde cami, medrese, sıbyan mektebi, hazire, türbeler ve çeşmeler ayakta kalabilmiştir. Külliye fonksiyonlarının çeşitliliği açısından önem arz etmekle birlikte, Mimar Sinan'ın İstanbul'daki üçüncü, Üsküdar'daki ilk yapısı olması sebebiyle ayrı bir önem taşımaktadır.

Mimar Sinan'ın ileride inşa edeceği camilerin küçük bir numunesini teşkil eden Üsküdar Mihrimah Sultan Camii'nde günlük ibadetlerin haricinde, Mevlid Kandili gibi özel günlerde mevlid okunmaktadır. Cami aynı zamanda Celveti Tekkesi olarak ta hizmet görmektedir.

Bir fotoğrafına ulaşamadığımız fakat Pervititch paftasında zarif planını görme şansını bulduğumuz imaretin, 8 odalı misafirhanesi, bir mutfak, bir ekmek fırını, bir kileri ve bir anbarı bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin yüz ocaklı, yüzer at alır tavlası olan büyük bir kervansaray olarak tarif ettiği han'da vakfiyelerde imaretin bir parçası olarak zikredilmektedir.

İmarette normal günlerde, sabah ve akşam yahni, pirinç çorbası ve ekmek, özel gecelerde ise pilav, zerde ve ekşi çorba pişirilmektedir. Bu pişirilenler, handaki misafirlere, handaki ocaklar sayısınca fakir ve salih kimselere, medresedeki talebelere ve imaret çalışanlarına ikram edilmektedir. Rüstem Paşa'nın Üsküdar Mihrimah Sultan Hanı'nın (Kurşunlu Han) karşısına yaptırdığı han'ın misafirlerine de bu yemeklerden verilmesi gerekmektedir. Ve yine her gün imaret mutfakında pişen pilav, zerde ve ekşi çorba beşer kişilik onaltı sofraya kurularak ikram edilecektir.

Planı ve görüntüsü açısından Mimar Sinan'ın klasik medreselerinin öncülerinden olan Üsküdar Mihrimah Sultan Medresesi'nde görünüş kadar eğitime de çok önem verilmiştir. Ellili medreseler arasında olan, onaltı hücreli ve bir dershaneli medresede müderris seçimine de önem verilmiş ve sadece Rüstem Paşa Medresesi'nden gelen müderrislerin ders verebileceği elit bir eğitim kurum haline getirilmiştir.

Günümüzde orjinalliği bozulmamış olan duvardaki güneş saati, türünün en güzel ve en gelişmiş örneklerinden olan muvakkithanede zaman tayinleri yapılmış ve halkın doğru vakitlerde ibadetlerini yapabilmeleri için çaba sarfedilmiştir.

Müslüman ve fakir çocuklara eğitim vermek için kurulan iki adet mektep'te, çocuklara din eğitiminin yanında edebiyat ve yazı da öğretilmiş, küçük yaştaki çocukların hayata atılacakları zaman daha yeterli durumlara gelebilmeleri için çalışılmıştır. Mimari olarak zarif ve aydınlık bir yapıda inşa edilen, günümüzde çocuk kütüphanesi olarak kullanılan Üsküdar'daki sıbyan mektebi yapısı ile de çocuklar için çekim kaynağı olmaktadır.

İmam ve kayyımların, muallimhanedeki hocaların, ve benzer hizmetlilerin kalması için kaç tane olduğunu bilmediğimiz meşrutalar ve odalar inşa edilmiş, barınma ihtiyaçlarını gidermek için çaba sarfedilmiştir.

Gelir getirmesi için yapılan dükkanların ve benzer yapıların nitelikleri de belirlenmiş ve bölgenin ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Üsküdar'da han, fırın, mahzen, başçı, berber, şerbetçi, kasap, arpacı, bozhane, şemhane, debbağhane, su değirmeni, ekmek fırını, Yenişehir'de değirmenler gelir kaynaklarındandır. Çeşitliliğe bakılınca her birinin ihtiyaç karşılamak üzere seçilerek tercih edildiği aşikardır.

Üsküdar'a ilk büyük isale hattını yaptıran Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'daki iki suyolu toplam 4700 metredir. Bu su yolları ile hem külliye'nin ihtiyacı karşılanmış, hem halka hizmet edilmiş, hem de kazanç elde edilmiştir. Su yollarından beslenen üç çeşme ve vakfiyede artan paralarla yapılması istenilen çeşmeler kurumun hayır anlayışının küçük birer örnekleridir.

İhtiyaç hissedilmesi üzere Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi'ne eklenen türbeler, ve mezarlardan oluşan haziyesi tarihin sessiz bir şahidi niteliğindedir.

Bu yapılarda yapılan hizmetler haricinde, her yıl Mekke ve Medine'ye ikibinbeşyüzer altın gönderilmesi, İstanbul'da Hoca Kasım Mescidi'nin imamına, müezzine, kayyimine ücret ödenmesi ve caminin mum, hasır, yaygı gibi bazı ihtiyaçlarının karşılanması, Üsküdar'da oniki hücreli, bir dershaneli medrese inşa edilmesi, medresenin kırklı medreselerden olması, Galata Bölgesi'nde satın alınan araziye onbeş oda inşa edilmesi, odaların kiraya verilmesi, gelirinin vakfa verilerek, Üsküdar'daki külliye'nin misafirlerinden vefat edenlerin defn edilebilmeleri için

gerekenlerin yapılması, yapılan tüm masrafların haricinde onbin sikkenin devamlı yedek tutulması, tamirat ve tadilat işleri için harcanması, eldeki biriken paralar yüzbin filoriye ulaşınca akar satın alınması vakfiyesinde şart koşulanlar arasında bulunmaktadır.

Vakıfta vakıf başkanı olan mütevellinin haricinde, bir katib-i evkaf, sekiz cabi, yedi cibayet katibi, atlı cabi, camide, bir vaiz, bir hatib, bir imam, biri sermahfel biri hoşhan olan on hafız, bir muarraf, biri reisleri biri muarrefleri olmak üzere otuz cüzhan, ayrıca içerinden biri reisleri olmak üzere on cüzhan ve bir muarref, yedi müsebbih, dört müezzin, bir noktacı, iki kayyım, iki çerağcı, bir şadıvan tabhane ve abhane kayyımı, bir hafız-ı kütüb, bir buhuri, dersiam, şeyh-ül kurrâ, duâgû, imarete, imaret şeyhi, bir vekil-i harc, bir vekil-i harc kâtibi, bir kilerci, bir kilerci şâkirdi, bir anbâri, biri reisleri olmak üzere dört habbâz, biri aşçıbaşı olmak üzere dört aşçı, bir gendüm-kûb, bir hîme-keş, bir hamâl-ı gûşt, bir kezgan-şûy, iki kâse-şûy, dört kâse-keş, dört nekkâd, bir nakîb-i nân, bir nakîb-i gûşt, dört ferrâş, bir matbah kayyumu, iki kayyum-hân, iki kapıcı, bir kennâs-ı hela, bir ahûrî, iki meremmetçi, medresede, bir müderris, bir muid, onbeş ilim talebesi, bir bevvab, bir ferraş, muvakkithanede, muvakkit, Üsküdar'daki mektepte, bir muallim, bir halife, bir kennas, İstanbul'daki mektepte, bir muallim, bir halife, yedi cüzhan, türbelerde, oniki bekçi, yirmidört kâri, otuz cüzhan, bir buhuri, dört saka, bir noktacı, ayşe sultan'ın türbesinde oniki bekçi, onaltı kâri, altmış cüzhan, bir buhuri, görev yapmaktadır.

Cami, imaret, han, medrese, muvakkithane, iki mekteb, meşrutalar, türbeler, hazire, dükkanlar, tekke, su yolu, üç çeşme ve ek hizmet birimlerini bünyesinde bulunduran, toplam vakfiyelerinde zikredilen üçyüzyirmiyedi kişilik kadrosu bulunan, etrafına mümkün olduğunca zikredilen yardımları ulaştırmaya çalışan vakfın gelir kaynaklarını, yine vakfiyelerde zikredilen Rumeli Bölgesi'nde yüzsekiz köy, Anadolu Bölgesinde, bir köy, bir çayır, Üsküdar'da dört mesken, Galata'da onbeş oda, Yenişehir Kazası'nda Karasu üzerinde sekiz bab değirmen, Üsküdar'da dükkanlar, han, fırın, mahzen; Üsküdar'da bir başçı, bir berber, bir şerbetçi, iki kasab, beş arpacı, yedi hane, bunlar, bir bozhane, bir şemhane, bir debbağhane, bir sessiz su değirmeni, bir içinde ekmek fırını bulunan değirmen, iki mahzen, Üsküdar'da iki kayık oluşturmaktadır. Ayrıca vakfiyede belirtilmeyen fakat bizim

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yaptığımız araştırmalar sonucu, Tuzla'da arazi, Baltalimanı'nda bostan, Köyceğiz çiftlik arazisi, Menteşe Sancağı'nda dokuz parça çiftlik, Davudlu Çiftliğine bağlı Cezeri Kasabası ve Çekmece-i Kebir kazasında Bocvar Çiftliği, Silivrikapı'da bir kasarhane ve bir serginin daha sonra akarlar arasına katıldığını tespit ettik.

Tüm bu saydığımız hayırları, hayırları devam ettiren çalışanları ve bu hayırlara kaynak oluşturan akarları Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi'nin büyüklüğünü gözler önüne sermektedir. Bir hanım sultan hayrı olması ve Mimar Sinan'ın ilk eserlerinden olmasına rağmen fonksiyonları ve verdiği hizmetler açısından büyük külliyeler arasına girmektedir. Günümüzde bu akarlar tamamıyla yok olmuş, vakfiye yürürlükten kaldırılmış ve binalardan da sadece cami, medrese, sıbyan mektebi, duvar çeşmesi ve türbeler ayakta kalmıştır. Cumhuriyetten sonra vakıf eserlerin bir dönem ihmal edilmiş olması, bazı hatalı uygulamalarla yıkılmaları, satılmaları, yaşanan savaşlar neticesine akarların bir kısmının da işgal edilen topraklarda kalması sebepleri haricinde vakfiyelerin yürürlükten kaldırılmış olmaları da dev hayır merkezlerinin işlevlerinin bozulması için gerekli sebebi teşkil etmektedir.

Sonuç olarak Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi'nin ve benzer külliyelerin yeniden eski günlerine ve güçlerine kavuşabilmesi için Uluslar arası kanunlar incelenerek yurt dışında kalan akarları mümkün olduğunca geri alınmaya çalışılmalı, yurt içinde de gerekli kanun düzenlemeleri yapılarak akarları iade edilmeli, geri alınabilen akarların oluşturduğu gelirlerle vakfiyeler kısmen veya tamamen yürürlüğe girmeli, gereken yerleri düzeltilmeli veya modernize edilmelidir. Yeni yapılan veya yapılacak olan külliye benzeri yapılarda da gelir gider dengeleri iyi kurulmalı, güncel vakfiyeler yapılarak kurumların uzun ömürlü olması için çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV KAYNAKLARI

Mihrimah Sultan Vakfiyesi, VGM, defter no: 635\2 1, 8,9,10,12(mütercim: Osman Keskiöğlu) ve 17 numaralı vakfiyeler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri:

BOA, HAT., 244/13711-(03/R /1227-16/04/1812)
BOA, A.}MKT.UM., 372/15-(20/Ra/1276-17/10/1859)
BOA, HSD.CB., 1/ 12-(20/Ca/1263-06/05/1847)
BOA, DH.MKT., 619/ 51-(13/N/1320-14/12/1908)
BOA, HAT., 1303/ 50787-(12/S /1253-18/05/1837)
BOA, İ..MVL., 49/ 953-(28/R /1259-28/05/1843)
BOA, İ..MVL., 387/16920-(11/C /1274-27/01/1858)
BOA, İ..EV., 9/1312/Ş-22-(25/Ş /1312-21/02/1895)
BOA, İ..EV., 7/ 1312/S-12-(20/S /1312-23/08/1894)
BOA, İ..EV., 9/ 1312/Ş-22-(25/Ş /1312-21/02/1895)
B.O.A, C..MF, 134/6666-(29/B /1168-11/05/1755)
BOA, İ..MVL., 350/ 15236-(01/B /1272-08/04/1856)
BOA, İ..EV., 3/ 1310-(24/Za/1310-09/06/1893)
BOA, İ..DH., 162/8411-(14/Z /1263-23/11/1847)
BOA, İ..EV., 5/1311/Ca-11-(29/Ca/1311-08/12/1893)
BOA., DH.MKT., 1569/ 114-(27/Ra/1306-01/12/1888)
BOA, DH.MKT., 1290/1-(10/Ş /1326-07/09/1908)
BOA, DH.EUM.THR., 54/16-(04/Za/1328-07/11/1910)
BOA, İ..DH., 632/43914-(16/S/1288-07/10/1871)
BOA, İ..ŞD., 97/5797-(28/S/1307-24/10/1889)
BOA, C.MF., 141/7006-(23/S/1176/13 Eylül 1762)
BOA, C.MF., 141/7006-(23/S/1176/13 Eylül 1762)
BOA, C.EV., 652/32859-(29/S/1216 /11 Temmuz 1801)

BOA, İ.EV., 48/ 1326/Ca-18-(23/Ca/1326-23/06/1908)
BOA, İ.EV., 9/ 1312/Ş-22-(25/Ş /1312-21/02/1895)
BOA, A.MKT.MHM., 309/37-17/Ra/1281-20/08/1864
BOA, İ.EV., 3/1310/Za-23-(24/Za/1310-09/06/1893)
BOA, İ.DH., 538/37359-(27/M /1282-19/06/1865)
BOA, İ.EV., 5/1311/R-04-(07/R /1311-18/10/1893)
BOA, İ.EV., 6/1311/L-0-(17/L /1311-23/04/1894)
BOA, İ.EV., 7/1312/S-12-(20/S /1312-23/08/1894)
BOA, İ.EV., 10/1313/M-06-(02/M /1313-25/06/1895)
BOA, İ.EV., 40/1324/Ca-05-(03/Ca/1324-25/06/1906)
BOA, İ.EV., 45/1325/B-03-(02/B /1325-11/08/1907)

2. YAYINLANMIŞ KAYNAKLAR

- AYDÜZ, Salim: “Muvakkithane” , **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, (DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006, cilt 31
- Ayvansarâyi Hüseyin Efendi: **Hadikatü'l- cevami : (İstanbul Camileri ve diğer dini-sivil mimari yapılar)**, haz. Ahmed Nezih GÜLTEKİN, İşaret Yayınları, İstanbul 2001
- BALTACI, Cahit: **XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri : teşkilat, tarih**, İrfan Matbaası, İstanbul 1976
- BERKİ, Ali Himmet: **Vakfa dair eserlerle Vakfiye ve benzeri vesikalarda geçen İstılah ve Tabirler**, Ankara, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı 1966
- BEYDİLLİ, Kemal: “İmam”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2000, cilt 22
- CANSEVER, Turgut: **Mimar Sinan**, Albaraka Türk Yayınları, İstanbul 2005
- CEZAR, Mustafa: **Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yangınlar ve Tabii Âfetler, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri**, I. İst. Güzel Sanatlar Akademisi, Türk Sanatı Tarihi Ens. Yay. 1., İst 1963
- ÇİLACI, Osman: “Dua”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, cilt 9
- ÇEÇEN, Kazım: **İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları**, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, İstanbul, 1999
- ÇEÇENER, H. Besim: **Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı Eserleri**, Üsküdar

- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa:
Belediyesi, İstanbul, 2007
“Küllîye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2002, cilt 26
- DEVELLİOĞLU, Ferit:
Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi Yayınları, 21.baskı, Ankara 2004
- ERDEM, Sargon:
“Buhur”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1992, cilt 6
- ERTUĞ, Zeynep Tarım:
“İmaret”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2000, cilt 22
- ERÜNSAL, İsmail E.:
“Hâfız-ı kütüb”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997, cilt 15
- GÜLTEKİN, Ahmed Nezih:
Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul Cami, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütüphane, Matbaa, Mahalle ve Selatin İmaretleri, İşaret Yayınları, İstanbul, 2003
- İLGÜREL, Mücteba:
“Subaşı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2007, cilt 37
- İPŞİRLİ, Mehmet:
“Câbî **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1992, cilt 6
- İPŞİRLİ, Mehmet:
“Dersiâm”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, cilt 9
- İPŞİRLİ, Mehmet:
“Duâgû”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1994, cilt 9
- KAÇAR, Mustafa:
“Mihrimah Sultan”, **Türkiye Diyanet Vakfı**

- KAZICI, Ziya: **İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2005, cilt 30
- KONYALI, İbrahim Hakkı: **Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1995
- KONYALI, İbrahim Hakkı: **Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi**, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976
- KONYALI, İbrahim Hakkı: **Mimar Koca Sinan'ın eserleri**, Ülkü Basımevi, İstanbul 1984
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri: **"Kâtip", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), cilt 25
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri: **"İmam", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2000, cilt 22
- KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri: **"Müezzin" , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006, cilt 31
- MAŞALI, Mehmet Emin: **"Mushaf", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006, cilt 31
- Mehmet Zilli oğlu Evliya Çelebi: **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, sadeleştiren: Tevfik TEMELKURAN, Necati AKBAŞ, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1976
- ÖZKAN, Akdoğan: **İstanbul'da Ölmeden Önce Yapmanız Gereken 101 Şey**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2008
- ÖZMEL, İsmail: **"Kayyım", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2002, cilt 25
- ÖZTÜRK, Nazif: **"Mütevelli" , Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**,(DİA), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006, cilt 32
- Sai Mustafa Çelebi: **Yapılar kitabı : Tezkiretü'l-Bünyan ve**

- Sai Mustafa Çelebi: **Tezkiretü'l-Ebniye : Mimar Sinan'ın anıları**, çev. Hayati DEVELİ, Koçbank Yayınları, İstanbul 2002
- TURGAY, Nureddin: **Tezkiretü'l bünyan: Mimar Sinan'ın kendi ağzından hayat ve eserleri**, haz. Sadık ERDEM, Binbirdirek Yayınları, İstanbul 1988
- ÜREKLİ, Fatma: “Mütevelli”, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, Şamil Yayınevi, İstanbul 1991, cilt 4, s.404
- YÜKSEL, İ. Aydın: **İstanbul'da 1894 Depremi**, İletişim Yayınları, İstanbul 1999
- YÜKSEL, İ. Aydın: **Osmanlı mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman devri**, İstanbul Fetih Cemiyeti yayınları, İstanbul 2004

3. TEZLER

- AKBEN, Fügen: “Üsküdar’da Mihr-ü-Mah Sultan Külliyesi”, bitirme tezi, **İstanbul Üniversitesi**, İstanbul 1967
- ÖZKORAY, İnci: “Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve Külliyesi”, bitirme tezi, **İstanbul Üniversitesi**, İstanbul 1965
- ÖZSAYINER, Zübeyde Cihan: “Mimar Sinan’ın İstanbul’daki Cami ve Türbelerindeki Yazı Düzeni ve Anlamı”, yayınlanmamış doktora tezi, **İstanbul Üniversitesi**, 1993
- PAPİLA, Aytül: “Mimar Sinan’ın 1540-1570 Yılları Arasında İstanbul’da İnşa Ettiği Camilerdeki Süsleme Programı”, yayınlanmamış doktora tezi, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi**, 2006
- ZÜLFİKAR, F. Cangüzel: “Mihrimah Sultan’ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Bulunan Vakfiyelerinin Değerlendirilmesi”, yüksek lisans tezi, **Ankara Üniversitesi**, 1989

4. ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

ALPGÜVENÇ, Can:

“Cami 1547’de tamamlandığı halde, güneş saati 222 yıl sonrasını 1769’u gösteriyor”, (Çevirimiçi)

<http://www.tumgazeteler.com>, 23.01.2008

TOPBAŞ, Osman Nuri:

“Vakıf ve Vakıflarda Hizmet”, (Çevirimiçi)

<http://www.osmannuritopbas.com/mulakatlari/vakif-ve-vakiflarda-hizmet.html>, 21.06.2010

<http://www.osmanlicaturkce.com>

Hicri Miladi Takvim dönüştürme sayfası

http://www.takvim.com/takvim_donusum.php

EKLER

Ek-1: Üsküdar Mihrimah Sultan Haziresi mezar taşları listesi, (İbrahim Hakkı KONYALI, Abideleri ve Kitabeleri ile Üsküdar Tarihi, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976, c.1, s.224)

N O	MEDFUN	ÖLÜM TARİHİ
1	<i>Şeyh Abdür-Rahman Abaza şeyhi şöhretini taşıyan Bayrâmîye tarikatından Sarı Babazâde Kayserili seyyid Abdür-Rahim'dir.</i>	1047 H. yılında idam edilmiştir ³⁷
2	<i>saray-ı hümayunda nüfus yazıcı Mustafa Tevfik Efendi</i>	15 Rebî-ül-evvel 1274 de (1857-58 M.)
3	<i>hassa baş mücellidi Seyyidi Efendi</i>	1204 H. 1789 M.
4	<i>Cıgalezade Rüstem Paşa kâtibi Mehmed Raif Efendi</i>	17 Şevval 1271 (1854 M.)
5	<i>Mihr-i mah Camii kayyum basısı hacı Hasan Ef.</i>	1281 H. 1864 M.
6	<i>hattat Zühdi Efendi</i>	10 safer 1268 H. (1851)
7	<i>Bilginlerden şeyh Ahmed</i>	1003 H. 1594-95 M.
8	<i>Han Ahmet</i>	1008 H. 1599 M.
9	<i>Mustafa</i>	Hakkında bilgi edinilememiş
10	<i>mâbeyn-i Hümayun memurlarından ferik Ethem Paşa'nın oğlu Mehmed Bey</i>	1271
11	<i>Erkâni harbiye mirlivalarından Ethem Paşa'nın oğlu Mahmud Bey</i>	1266 H
12	<i>Ethem Paşa'nın ölen üçüncü oğlu Abdullah Seyyid</i>	1280 H.
13	<i>Ethem Paşa'nın oğlu Galip Beyin mahdumu Hasan Mübahi Bey</i>	1296 H.
14	<i>Cağalazâde kethüdası Osman Ağa'nın karısı Züleyha</i>	1207 H.
15	<i>Hacı Ahmed Ağa</i>	1117
16	<i>Mihr-i mah Sultan imareti vekil harcı Seyyid Hasan Ağa</i>	1258 H.
17	<i>Ticarethane-i amire dayine-i hassa muhasebecisi rutbe-i saniye, ashabından Hacı Mehmed Tahir</i>	1282
18	<i>Mihrimah mütevellisi İsmet Beyin zevcesinin azadlısı Şerife Zübeyde</i>	1284

³⁷ Ayvansarâyi Hüseyin Efendi, **Hadikatü'l- cevami : (İstanbul Camileri ve diğer dini-sivil mimari yapılar)**, haz. Ahmed Nezih GÜLTEKİN, İşaret Yayınları, İstanbul 2001, c.2, S.187

19	<i>Mukabele süvari kalemi ser-halifesi Hafız Efendinin karısı Ceğalezâde Hayriye</i>	1227
20	<i>Mihrimah imaretinde altmış sene fodlacıbaşılık yapan Hüseyin</i>	1200
21	<i>Reis-ül ulema Fındık-zâde İbrahim Halil Efendinin kızı hassa ordu-yı hümayun müşiri Reşid Paşa'nın mühürdarı Rafet beyin refikası Şerife</i>	1308
22	<i>Reis-ül ulema Fındıkzâ-de İbrahim Efendinin karısı Zîbâ</i>	1298
23	<i>ceyb-i hümayun kâtiplerinden hacı Tahsin</i>	1323
24	<i>hassa baş mücellidi Seydiye Efendinin anası Emine</i>	1204
25	<i>Mihrimah Camii müezzîn basısı Hacı Ahmed Raşit</i>	1271
26	<i>Halveti tarîkından Debre'li Şeyh Ali Efendi'nin karısı Fatıma</i>	1251
27	<i>Mihrimah Camii kayyum basısı hacı Hüseyin</i>	1210
28	<i>Ceğalezâde Fatıma hanımın damadı sehm halifesi Sadullah Efendi</i>	1249
29	<i>hassa silâhşörlerinden Çağalezâde Derviş Ali Bey</i>	1213
30	<i>Ceğalezâde Şakir Beyinoğlu Mahmud Necib bey</i>	1247
31	<i>Cağalezâde Ali'nin kerimesi Bihnas hanım</i>	1215
32	<i>Ceğalezâde Ali'nin kerimesi Rabia</i>	1214
33	<i>Cağalezâde Ali beyin kızı Asuman</i>	1224
34	<i>Ceğalezâde Rüstem Paşa sülâlesinden Mehmed beyin Fatıma Naime</i>	1310
35	<i>Ceğalezâde İbrahim beyin zevcesi Fatıma hatun</i>	1203
36	<i>Ceğalezâde Fatı-ma'nın oğlu Ataullah</i>	1235
37	<i>Ceğalezâde Ali beyin mahdumu Âli Arif</i>	1212
38	<i>Mihrimah Sultan hatibi Nuri Efendinin karısı Fatıma Afife</i>	1335
39	<i>Mihrimah Sultan birinci imamı hafız Tahsin</i> Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde de Tahsin efendi ile ilgili şu evrak bulunmaktadır. “Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii imamı iken vefat	1331

	eden Tahsin Efendi'nin naaşının görev yaptığı caminin haziresine defni.” ³⁸	
40	<i>Şeyh Murad sülâlesinden binbaşı Hacı Recep kızı Aişe</i>	1298
41	<i>Ceğalezâde Mehmed Beyin karısı Hatice</i>	1258
42	<i>Mihrimah sülâlesinden Ceğalezâde Mehmed Beyin mahdumu Enderunu hümâyundan çıkarılan Ceğalezâde, Rüstem Paşa ve Mihrimah Sultan vakıfları mütevellisi Mustafa Ragıb</i>	1290
43	<i>Mihrimah Sultan ve zevci vezir-i azam Ceğalezâde, Rüstem Paşa sülâlesinden ve onun vakfının mütevellilerinden ve evkaf-ı hümayun cihad idaresi halifelerinden Ahined Han'ın karısı Şerife Hacer</i>	1320
44	<i>Mihrimah Sultan ve zevci vezir-i azam Ceğalezâde Rüstem. Paşa sülâlesinden ve onun vakfının mütevellilerinden ve evkaf-ı hümayun cihad idaresi halifelerinden Ahmed İhsan</i>	1318
45	<i>Mihrimah Sultan ve zevci vezir-i azam Ceğalezâde Rüstem Paşa sülâlesinden ve vakfın mütevellisi evkaf-ı hümayun cihet kalemi halifelerinden Es-seyyid İbrahim ibn-i Halil</i>	1307
46	<i>Mütevellî Osman Cemal Beyin zevcesi Fatıma Zehra</i>	1325
47	<i>Ceğalezâde Mehmed Beyin oğlu Ahmed Bey</i>	1215
48	<i>Ceğalezâde Ali Beyin oğlu İbrahim Efendi</i>	1199
49	<i>esham mukataası halifesi Ceğalezâde Mehmed Ragıb</i>	1242
50	<i>Ceğalezâde Esmâ hanımın kızı Fatıma</i>	1230
51	<i>Ceğalezâde Mehmed Sıtkı Bey</i>	1203
52	<i>Ferik Şam'lı Hacı Mehmed Paşa</i>	1321
53	<i>eski müzeler müdürlerinden Halil Edhem'in kardeşi Abdullah Sedîde</i>	1280
54	<i>eski müzeler müdürlerinden Halil Edhem'in diğer kardeşi Mehmed İlyas</i>	1271

³⁸ BOA, İ.MBH., 13/ 1331/L-031-(29/L /1331-05/05/1894)

Ek-2 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii kubbesi

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Ek-3 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrap duvarı

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)

Ek-4 Üsküdar Mihrimah Sultan Camii sağ yan duvarı

(fotoğraf: Bekir YILMAZÖRNEK)